

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**ŞEYH MAHMUD ZOKAYDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ
GÖRÜŞLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Büşra CEYLAN

Danışman

Doç. Dr. İbrahim BAZ

ŞIRNAK, 2021

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEYH MAHMUD ZOKAYDİ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFİ
GÖRÜŞLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Büşra CEYLAN

Danışman

Doç. Dr. İbrahim BAZ

ŞIRNAK, 2021

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmamdaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan
Büşra CEYLAN

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“ŞEYH MAHMUD ZOKAYDÎ’NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ” adlı yüksek lisans tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Büşra CEYLAN

Danışman

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Temel İslam Bilimleri ABD

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. İbrahim BAZ danışmanlığında Büşra CEYLAN tarafından hazırlanan Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri adlı bu çalışma danışman tarafından onaylanmış olup yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

...../...../.....

JÜRİ İMZA

Danışman: Doç. Dr. İbrahim BAZ .....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi M. Macit Sevgili .....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Emin Cengiz .....

ONAY:

Bu tezin kabulü Fakülte Yönetim Kurulunun ..... tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

.....

Bölüm Başkanı

ÖNSÖZ

Siirt, tarih boyunca medrese ve dergâhlarıyla önemli bir ilim ve irfan merkezi olmuştur. Özellikle Halidîlik döneminde (IX. yy) medreseler daha da yaygınlaşmış ve birçok yeni dergâh kurulmuştur. Bu nedenle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Siirt'te çok sayıda âlim yetişmiştir. Siirt söz konusu olduğunda kuşkusuz Molla Halil es-Siirdî'nin (ö.1843) şehrin ilmî ve tasavvufî hayatında özel bir yerinin bulunduğu akla gelir. Ondan sonra da ailesinden yetişen birçok ilim adamı hem şehrin hem de çevre illerin ilmî hayatında belirleyici bir rol oynamıştır.

Bu çalışmanın konusu olan Şeyh Mahmud Zokaydî (ö.1945), son dönem Osmanlı müelliflerinden Molla Halil es-Siirdî'nin torunlarından biridir. Şeyh Mahmud, Norşin Tekkesinin postnişini olan Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin (ö.1886) yanında Nakşibendi Tarikatı usullerine göre seyr-u sülûk etmiş ve ondan icazet almış olan Şeyh Abdulkahhar'ın (ö.1906) oğludur.

Şeyh Mahmud, Osmanlının son dönemi ile Cumhuriyetin kuruluş yılları arasında yaşamış önemli müderris ve mutasavvufilerdendir. Bu çalışmada Şafîî fıkıh âlimi olmanın yanında tasavvufta Nakşibendîlik /Halidîlik kolunun önemli temsilcilerinden, âlim ve aynı zamanda şair bir sûfî olan Şeyh Mahmud Zokaydî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri ele alınmıştır.

Şeyh Mahmud, ilme olan merakı, keskin zekâsı, araştırmacı yönüyle tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Bölgenin ileri gelen saygın âlimleri tarafından yetiştirilmiştir. Bu sayede Arap dili, temel İslam bilimleri, edebiyat, Fars dili ve birçok alanda kendini yetiştirmiştir. Şeyh Mahmud, ilmî bilgisinin yanında, edip ve şairliği ile de ön plana çıkmıştır. Aynı zamanda toplumsal sorunlara kayıtsız kalmamış, çözümler üretmiş ve bu çözümler hakkında kitaplar yazmıştır. İlmî kişiliğinin yanında yardımseverliği ve cömertliği ile de bilinmiştir. Mal biriktirme derdinde olmamış, tüm malını insanların ihtiyaçlarını gidermek için Allah yolunda sarf etmiştir. Sosyolojik tespitleri ve coğrafi bilgileri ile ilmî genişliğini göstermiştir. Tecvit kaidelerine vâkıf olmuş, fıkıh kitaplarını derinlemesine incelemiş öğrenip öğretmiştir. Şeyh Mahmud, fıkıh, hadis usulü, nahiv, tecvit ve tasavvuf gibi farklı alanlarda eserler yazmıştır.

Çalışmamız bir giriş ile dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Zokaydî'nin yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve tasavvufî gelişmeleri anlatıldı. Birinci bölümde Zokayd medresesi ve postnişinleri hakkında bilgi verildi. İkinci bölümde Zokaydî'nin hayatı, tarikatı ve şahsiyeti yetiştirdiği talebeleri, tarikat silsilesi hakkında bilgi verildi bunun yanında kerametleri ve rüyaları anlatıldı. Üçüncü bölümde eserlerine yer verilirken dördüncü bölümde ise tasavvufî görüşlerini içeren eserleri ve şiirleri incelenmeye çalışıldı.

Tez konusu belirlemede ve yazım sürecinde katkılarını esirgemeyen Sayın Doç. Dr. İbrahim Baz hocama kalbî teşekkür ve hürmetlerimi sunarım. Dedesi Şeyh Mahmud'un hayatını yazmak için bana müsaade eden ve tezim hakkında kendisi ile röportaj yaptığım Sayın Sıbğatullah Sevgili'ye, Şeyh Mahmud'un hayatı hakkında arşivinde bulunan kaynakları esirgemeyerek bana her fırsatta yardımcı olan Sayın Dr. Öğr. Üyesi M. Macit Sevgili'ye, bilgilerini, tecrübelerini ve değerli zamanlarını esirgemeyen Sayın Dr. Öğr. Üyesi Emin Cengiz'e, eğitim hayatım boyunca benden desteğini esirgemeyen merhum dedem Mehmet Muhdi Ceylan'a, motivasyon kaynağım olan kardeşim Yahya Ceylan'a, maddi ve manevi her zaman yanımda olan sevgili aileme şükran ve saygılarımı sunarım.

ŞEYH MAHMUD ZOKAYDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Büşra CEYLAN

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı,
Yüksek Lisans, Haziran/2021

Danışman: Doç. Dr. İbrahim BAZ

Şırnak/2021

ÖZET

Şeyh Mahmud (1877/1945), Osmanlı Devleti'nin son zamanları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde yaşamış önemli âlim ve şair bir sûfidir. Ömrünü ilim ve irşat faaliyetlerine adayan Şeyh Mahmud, yıllarca talebe yetiştirmiştir. Birçok alanda eser kaleme alarak etkisini günümüze kadar sürdürmüştür.

Bu çalışmada, Şeyh Mahmud'un hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri ele alındı. Birinci bölümde Zokayd Tekkesi ve Medresesi, ikinci bölümde Şeyh Mahmud'un hayatı, tarikatı ve şahsiyeti, üçüncü bölümde, kaleme aldığı eserleri, dördüncü bölümde ise Şeyh Mahmud'un tasavvufî görüşleri ele alındı.

Zokaydî, *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinde sohbet âdâbı, müşid ile müridin karşılıklı hak ve sorumlulukları gibi konulara değinmiştir. Ayrıca Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ* adlı eserinde gerçek ve sahte şeyhlerin taşıdığı vasıflar ve halk arasında tasavvufa dair bazı hurafeleri ele almıştır. Bu kitapların konuyla ilgili kısımları bu tez çalışması için Türkçe'den Arapça'ya tercüme edildi.

Bu çalışmada ayrıca Zokaydî'nin şiirlerinde geçen tasavvufî kavramlardan; cezbe, tevekkül, havf ve reca, halvet-uzlet, müşahede, sabır, tevbe, rıza, zikir kavramları incelendi.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Mahmud, Nakşibendilik, Müşid, Tevbe, Ölüm.

The LIFE, WORKS and the SUFI VIEW of SHEIKH MAHMUD ZOKAYDI

Büşra CEYLAN

**Şırnak University, Graduate Education Institute, Basic Islamic Sciences Department,
Master's Degree, June/2021**

Supervisor: Assoc. Prof. İbrahim BAZ

Şırnak/2021

ABSTRACT

Sheikh Mahmud Zokaydî (1877/1945), who lived from the late Ottoman period to the first period of the Republic of Turkey, was an important Sufi scholar and poet. Zokaydî, who devoted his life to science and education activities, had raised many students for many years. He also had works in many fields and the influence of his works is still common today.

In this study, Sheikh Mahmud's life, works and Sufi (mystical) views are discussed. In the first chapter, The Zokayd Tekke and The Madrasa are covered then in the second chapter, Seyh Mahmud's life, his sect, and his personality are mentioned. While the third chapter is fully about his works and writings, in the fourth and the last chapter, Sheikh Mahmud's mystical views, are discussed.

In his book titled *Kitâbu Âdâbi'l-Hukuki and Hüsni's-Suhbe*, Zokaydî touched upon issues such as conversation etiquette, mutual rights and responsibilities of the sheik and the disciple. In addition, in his book named *ed-Dâ ve'd-Devâ*, Zokaydî discussed the qualities of real and fake sheiks and some superstitions about Sufism among the people. Relevant sections of these Zokaydî's books were also translated Arabic to Turkish for this thesis to have a deeper understanding of Sheik's perspective.

In this study, some of the mystical concepts in Zokaydî's poems such as the concepts of attraction, tawakkul, havf and reca, seclusion, observation, patience, repentance, consent, and dhikr were also translated Arabic to Turkish examined.

Keywords: Sûfism, Sheikh Mahmud, Naqshbandi, Mürşid, Repentance, Death.

İÇİNDEKİLER

ŞEYH MAHMUD ZOKAYDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

	Sayfa
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiii

GİRİŞ	1
Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Yaşadığı Döneme Genel Bakış	1
A. Siyâsi, Sosyal ve ilmî Durum	1
B. Dini ve Tasavvufî Durum	3

BİRİNCİ BÖLÜM

ZOKAYD TEKKESİ VE MEDRESESİ

1.1. Zokayd Tekkesi ve Medresesinin Kuruluşu	6
1.2. Zokayd Tekkesinin İlmî Geleneği ve Molla Halil es-Si'irdî	8
1.3. Zokayd Tekkesi Postnişinleri	9
1.3.1. Şeyh Abdulkahhâr Zokaydî	9
1.3.2. Şeyh Mahmud Zokaydî (ö. 1945).....	14

1.3.3.	Şeyh Haydar Zokaydî (ö. 1966).....	14
1.3.4.	Şeyh Cüneyd Zokaydî (ö. 1963)	15
1.3.5.	Şeyh Fudayl Zokaydî (ö. 1992).....	16
1.3.6.	Şeyh Sıbgatullah Zokaydî.....	17
1.3.7.	Şeyh Selim Zokaydî (ö.2020)	18
1.4.	Zokayd Tekkesinin ve Medresesinin Bölgedeki Etkileri	18

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH MAHMUD ZOKAYDÎ'NİN HAYATI, TARİKATI VE ŞAHSİYETİ

2.1.	HAYATI	20
2.1.1.	Doğumu ve Ailesi.....	20
2.1.2.	Tahsil Hayatı	22
2.1.3.	Hocaları.....	23
2.1.3.1.	Şeyh Abdulkahhar.....	23
2.1.3.2.	Molla Hasan (ö. 1895)	23
2.1.4.	Şeyh Muhammed Diyaüddîn'e İntisabı ve Hilafeti.....	23
2.1.5.	Birinci Dünya Savaşına Katılması.....	24
2.1.6.	Millî Mücadele Yılları.....	26
2.1.7.	Beyrut Seferi	27
2.1.8.	Antalya Sürgünü	30
2.1.9.	Diyarbakır'a Göçü	33
2.1.10.	Talebeleri	33
2.1.11.	Hac Ziyareti	37
2.1.12.	Vefatı ve Vasiyeti.....	39
2.1.13.	Şeyh Mahmud Hakkında Yazılan Mersiyeler	41
2.1.14.	Şeyh Diyaüddin'in, Şeyh Mahmud Zokaydî'ye Yazdığı Mektuplar	49
2.1.15.	Kerametleri ve Bazı Rüyaları	64
2.2.	TARİKATI VE ŞAHSİYETİ	66
2.2.1	Şeyhi ve Tarikat Silsilesi.....	67
2.2.2	Şeyh Mahmud'un, Hazret'in Vefatının Ardından Yazdığı Mersiye	69

2.2.3	Dergâhtaki Evrad ve Ezkar.....	72
2.2.4	Tasavvufî Şahsiyeti	75
2.2.5.	Cömertliği ve Yardımseverliği	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERLERİ

3.1.	Hulâsatu'l-Edeb fî Mekârimi'l-Ahlâki'l-Me'sûre min Seyyidi'l- 'Acem ve'l-Arab	80
3.2.	Ed-Dâ ve'd-Devâ.....	80
3.3.	Şerhu'l-Ma'fuvvât	81
3.4.	Şerh alâ Diyâu Basîreti Kalbi'l-Arûf fî't-Tecvîd ve'r-Resm ve Farşı'i- Hurûf.	82
3.5.	İzâletu'ş-Şübeh fî Tezkiyeti'l-Luhûm fî'l-İslâm.....	83
3.6.	Hulâsatu'n-Nuhbe fî Fenni Mustalahi'l-Hadîs.....	83
3.7.	Tevdîhu'l-Mesâlik fî Nesr Elfiyye İbn Mâlik.....	84
3.8.	Ba'du Mesâili't-Talâk ve'l-Eymân	85
3.9.	Risâle fî Beyân Âdâbi'l-Mu'âşere/Kitâb Âdâbi'l-Hukûk ve's-Suhbe	85
3.10.	Risâle fî'l-Ferâid	86
3.11.	Risâle fî'l-Eymân.....	86
3.12.	Risâle fî Resmi'l-Hatt	87
3.13.	er-Risâletu'l- 'Arûziyye ve'l-Kavâfiyye.....	87
3.14.	Risâle fî't-Telaffuz bi'd-Dâd ve't-Tâ.....	87
3.15.	Kitâbu'l-Hutab.....	88
3.16.	et-Teb'îd ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm	88
3.17.	es-Seyâhatu ilâ Haleb ve Beyrut	89
3.18.	Divan	89
3.19.	Talikat.....	89
3.20.	Münacaat	90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

4.1. Tevbe.....	93
4.2. Şeyh Mahmud Zokaydî'ye Göre Halk Arasında Tasavvufa Dair Bazı Hurafeler	95
4.3. Mürşidin Özellikleri	98
4.3.1. Hakiki Şeyhler	98
4.3.2. Sahte Şeyhler	100
4.4. Sohbet Âdâbı ve Mürşid-Mürid Münasebetleri	104
4.4.1. Müridin Mürşidine karşı Sohbet Âdâbı ve Görevleri	105
4.4.2. Mürşidin Müridine Karşı Sohbet Âdâbı ve Görevleri	108
4.5. Zikir.....	110
4.6. Halvet-Uzlet	111
4.7. Tevekkül.....	114
4.8. Hâvf-Recâ.....	116
4.9. Sabır.....	118
4.10. Müşahede	120
4.11. Cezbe.....	122
4.12. Rıza	123
4.13. Âdâb-ı Muaşeret ve Sosyal Münasebetler	125
a. Allah-İnsan Arasındaki Münasebet.....	126
b. İnsanlarla Münasebet.....	126
c. Cahillerle Münasebet	126
d. Düşmanlarla Münasebet.....	126
e. Eşlerin Birbirleriyle Münasebeti	127
f. Çocuklar ile Ebeveyn Arasında Münasebet.....	128
g. Kardeş ve Arkadaşlarla Münasebet	128
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA	132
EKLER.....	139
ÖZ GEÇMİŞ.....	147

KISALTMALAR

- b. : Bin, İbn
bkz. : Bakınız
c. : Cilt
çev. : Çeviren
h. : Hicrî
ks. : Kaddesellahu sırrehu
m. : Miladi
ö. : Ölüm
r.a. : Radiyallahu anh
s. : Sayfa
S. : Sayı
s.a.v. : Sallallahu aleyhi ve sellem
ts. : Tarihsiz
v. : Varaka

GİRİŞ

ŞEYH MAHMUD ZOKAYDÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BAKIŞ

Şeyh Mahmud Zokaydî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşlerini ele almadan önce onun yaşadığı dönemin sosyal, siyasi, dini ve tasavvufî yapısına bakmak gerekir. Zira kişiler yaşadığı dönemden bağımsız düşünülemez.

A. Siyâsi, Sosyal ve ilmî Durum

İnsan, doğumundan ölümüne kadar yaşamını toplumun bir parçası olarak devam ettirir. Dolayısıyla içinde yaşadığı toplumun siyasi, sosyal ve ilmî durumu kişiler üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir.

Şeyh Mahmud (d. 1887-ö. 1945), Osmanlı Devleti'nin son zamanları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemlerinde yaşamıştır. Zokaydî'nin yaşadığı süreçte, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde; II. Abdülhamid (1870-1909), Mehmet Reşat (1909-1918) ve Mehmet Vahdettin (1918-1922) padişahlık ve halifelik yapmıştır. II. Abdülmecid ise yalnızca halifelik görevi yapmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da Mustafa Kemal (1923-1938) ve İsmet İnönü (1938-1950) yılları arasında cumhurbaşkanlığı görevi yapmıştır.

Şeyh Mahmud Zokaydî'nin yaşadığı dönem, Osmanlı Devleti'nin hızla gerilediği, toprak kayıplarının arttığı, Şeyh Sait olayı gibi siyasi karışıklığın en üst düzeyde olduğu, geleneksel yapının hızla yozlaştığı çalkantılı bir döneme denk gelmiştir.

Siyasi ve sosyal durumdaki bozulmaların yanı sıra ilmî açıdan da benzer tahrifler meydana gelmiştir. Bu tahriflerin meydana gelmesindeki en önemli etken, eğitim sisteminin geri kalmışlığıydı. Oysaki Osmanlı Devleti gerek kuruluş döneminde gerekse yükselme döneminde güçlü bir eğitim sistemine sahip olmuştu. Ancak yükselme döneminin sonlarına doğru Avrupa'nın eğitim alanındaki bilimsel gelişmeleri Osmanlı Devleti tarafından takip edilemediği için bu avantaj kaybolmuştur. Ayrıca eğitim sisteminde yönetime ehil olmayan kişilerin gelmesiyle ilmî çöküntü daha da derinleşmiştir. 18. yy. sonlarında ise eğitim sistemindeki geri kalmışlığı yok etmek amacıyla bazı çözüm yolları aranmış ve yenilikler yapılmıştır.

Bu yenilikler eğitim sistemini düzeltmekten çok eğitim sisteminde ikilik oluşturmuş ve bundan öteye gidememiştir.¹

Mustafa Kemal Atatürk, 23 Ağustos 1925'te Kastamonu'ya yaptığı meşhur ziyarette tekke ve dervişlerin aleyhinde ilk defa beyanat vermiş, bu konuşma bin yıldan beri dinî ve kültürel hayatımızın önemli bir parçası olan tekke ve zaviyeler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.² 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisât Kanunu³, 8 Mart 1924 tarihinde tarihinde Şeriyye Mahkemelerinin kaldırılması, 28 Ekim 1925 tarihinde Şapka Kanunu, 30 Kasım 1925 tarihinde tekke ve zaviyelerin kapatılması, 1 Kasım 1928 tarihinde Harf İnkılâbı ve 30 Ocak 1932 tarihinde ezanın Türkçe okunması ile sunulmaya çalışılan modernleşme ve sekülerleşme, geleneklerine bağlı olan insanlarda aidiyetini sorgulamayı zorunlu kılmıştır.⁴ Bu gibi hızlı değişimler ne batılı ne de doğulu olabilen geçiş halindeki toplumlarda Daryush Shayegan'ın betimlediği gibi bir *yaralı bilinç* ortaya çıkarmıştır.⁵

Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan Şeyh Sait ve Menemen olayı, biri ülkenin doğusunda, diğeri batısında meydana gelen bu iki hareket türbe, tekke ve zaviyelerin kapatılmasını tetiklemiştir. Bu iki olaydan sonra büyük değişimler ve düzenlemeler meydana gelmiştir. Şeyh Said olayında tekkeler ve Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası sorumlu tutulmuş ve hemen kapatılmıştır.⁶ Şeyh Said olayı ile hiçbir ilgisi olmamasına rağmen Şeyh Mahmud Zokaydî de bu olaydan sorumlu

¹ Ali Yasin Kalabak, "Osmanlı'nın Son Dönemin Ekonomik ve Mali Emperyalizm", *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, sayı (S.) 27, Nisan 2014, sayfa, (s.) 308.

² Semih Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, İsam Yayınları, Ankara 2018, s. 99-100.

³ 3 Mart 1924'te kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun birinci maddesi ile Türkiye'deki bütün bilim ve eğitim-öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. Vakıfların okul açma hakkı elinden alındı. Kanunun ikinci maddesi asıl eğitim-öğretim birliğini sağlayan madde olarak karşımıza gelmektedir. Bu maddeye göre Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veya özel vakıflar tarafından yönetilen okullar, doğrudan Milli Eğitim Bakanlığına bağlandı. Bu yasanın Meclisten çıkmasının ardından, uygulamaya ilgili olarak Maarif Vekili Vasıf Bey görevlendirildi. Bkz. Rukiye Demirel, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Atatürk Dönemi Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 3-4

⁴ İbrahim Baz, *Şeyh Muhammed Said Seydâ El-Cezeri ve Halidî-Seydaî Kolu*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2016, s. 12.

⁵ Abdullah Alperen, "Türkiye'de Kimlik arayışları ve İslam" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt (c.) 8, S. 2, Temmuz-Aralık, 2008, s. 60.

⁶ Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk muhalefet partisidir. 1924'te Kâzım Karabekir, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa Refet Paşa ve Adnan Bey'in öncülüğünde kurulmuştur. Bakınız (Bkz.) Evren Altınkaş, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında İki Demokrasi Deneyimi: Tpcf ve Scf", *Akademik Bakış Dergisi*, S. 29 Mart – Nisan 2012, s.2.

tutulmuş, ardından bir yıl Antalya merkez, iki yıl da Korkuteli kasabasında toplam üç yıl sürecek uzun ve çileli bir sürgün hayatı yaşamıştır.⁷

Cumhuriyet Döneminde Türkiye oldukça hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Yaşanılan bu hızlı değişimin ortaya çıkardığı en mühim sonuçlardan biri de kimlik krizinin etkisiyle paramparça olan bir sosyal yapıydı. Bu parçalanmadan en fazla etkilenen kesim, toplumun geleneksel kesimleri olmuştur.⁸ Zokaydî, yaşanılan hızlı değişimin sebep olduğu kimlik krizi ve parçalanmadan çok fazla etkilenmiştir. Bunun dışında birçok alanda radikal sayılabilecek yenilikler de gerçekleştirilmiştir. Bu yenileşme hareketleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde toplumu değiştirmeye yönelik köklü bir değişime sebep olmuştur. Modernliğe doğru evrilen Türk toplumunda eski ve yeninin çatışması sorunun daha da karmaşık bir hale gelmesine neden olmuştur. Öyle ki Cumhuriyet Döneminin yönetici kesimi, modernleşme sürecini Batı'yı örnek alma olarak değerlendirmeleri ve geleneksel olana karşı olumsuz tutumları, durumun içinden daha da çıkılmaz bir hal almasına neden olmuştur. Bu da toplumun dini kimliğini büyük oranda etkilemiştir.⁹ İslam dünyasının en buhranlı dönemlerinden olan bu dönemde bütün dengeler sarsılmış, Batı'nın bilim teknik ve teknolojiye yaşadığı ilerlemeler karşısında geri kalınmış, İslam dünyasındaki materyalist eğilim güçlenmiş, her alanda bir yılgınlık hali kendini göstermiştir.¹⁰ Şeyh Mahmud bütün bu yaşanan sıkıntılara rağmen irşad faaliyetlerini sürdürmüştür. Günümüze kadar ulaşan eserlerini kaleme alarak tarihe ışık tutmuştur.

B. Dini ve Tasavvufî Durum

Tasavvuf erbabı dervişlerin; köylerin yanına inşa ettikleri zaviyeler ve sınır boylarında inşa ettikleri tekkeler, savaş sırasında ordunun ilerlemesini sağlamış, özellikle savaş önceleri askerlerin maneviyatlarını yükseltme noktasında büyük etkileri olmuştur. Dervişlerin güzel davranışları ve hoşgörülerini ile insanları manevi

⁷ Şeyh Mahmud Zokaydî, *et-Teb'îd ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, 1343/1925, el yazma eser, v. 1.

⁸ Alperen, "Türkiye'de Kimlik Arayışları", s.63.

⁹ Alperen, "Türkiye'de Kimlik Arayışları ve İslam", s. 63.

¹⁰ Tark Nişancı, "Bediüzzaman" *Köprü Dergisi*, S. 100, 2007, s. 25.

yönden yetiştirip topluma kazandırmaları; yönetim tarafından takdir edilmiş ve tasavvuf anlayışları yöneticiler tarafından desteklenmiştir.¹¹

Osmanlılar tekke anlayışıyla medrese anlayışını bir araya getirerek Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği sağlamışlardır. Osmanlı'da ilim ve irfanın kaynaşmasından çok değerli âlimler yetişmiş, önemli eserler yazılmıştır. Osmanlı padişahları, şeyhlerini ziyaret ederek ilim ve irfan ocaklarını yaygın hale getirmişlerdir. İlim ve irfana verilen önem ile tasavvuf ve şeyhlere gösterilen hürmet sonucunda ilim yayılmış ve halk aydınlanmıştır.¹²

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Osmanlı Devletinde desteklenen, saygı duyulan ve padişahların bağlı olduğu tarikatlar, kanunlar ve fermanlarla korunmuştur. Tekke şeyhleri, devletin tayin ettiği bir makam tarafından seçiliyor ve mensuplarının şeyhlerine uyma zorunluluğu da devlet destekleniyordu. 1919 yılına gelindiğinde ise tarikatlar hakkındaki tartışmalar iyice alevlenmişti, bu arada birinci dünya savaşı baş göstermiştir. Mustafa Kemal, tarikatların halk üzerindeki etkisini bildiği için tarikat şeyhlerine birer mektup göndererek onlardan yardım talebinde bulunmuştur. Bu durum, Hıyâneti Vataniye Kanunu çıkartılana kadar devam etmiştir.¹³

Cumhuriyet döneminde ise Osmanlı döneminden çok farklı bir durumla karşı karşıya kalınmıştır. Şeyh Said olayının Ankara'daki gerginliği arttırmasından dolayı, Tahrîr-i Sükûn Kanunu ve İstiklâl mahkemeleri ile tarikatların ve tarikat müntesiplerinin üzerindeki baskı artmıştır. Önceleri Diyanet İşleri Reisliği bünyesine alınan tarikatlar, bu olaylardan sonra kesin olarak yasaklanmış ve faaliyetlerine son verilmiştir. Bu dönemde tekke ve zaviyeler kapatılmış, herhangi bir İslâmî veya tasavvufî etkinliğe izin verilmemiş, etkinlik yapanlar ve katılanlar şiddetle cezalandırılmıştır.¹⁴ Tasavvuf ehli için çok zor bir dönem olsa da bu dönemde, mutasavvıflar faaliyetlerini gizlice sürdürmüş ve tasavvufî hayatlarına devam etmişlerdir.¹⁵

¹¹ Ragıp Güzel, *Osmanlı'da Manevi Hayat*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 2009, s. 109-110.

¹² Güzel, *Osmanlı'da Manevi Hayat*, s. 110.

¹³ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s. 64-83.

¹⁴ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.103-119

¹⁵ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, s.102.

Böyle bir ortamda Müslümanlar arasında umutsuzluk kök salmış ve Müslümanlar dini vecibelerini yerine getirmekte zorluk yaşamışlardır. Özellikle mutasavvıflar, baskılara rağmen tasavvufî hayatlarını sürdürmek için büyük fedakârlıklar göstermişlerdir. Şeyh Mahmud, Kurtuluş Savaşı sonrasında tevhid-i tedrisat, şapka, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi kanun ve inkılaplar sonrasında büyük sıkıntılara maruz kalmıştır. Tüm bunlara rağmen Şeyh Mahmud, ilim öğrenme ve ilmî yayma konusunda geri kalmamış, tasavvufî eğitim vermekten vazgeçmemiş, bunu devam ettirmek için büyük çaba sarf etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZOKAYD TEKKESİ VE MEDRESESİ

Tasavvufî eğitimin yapıldığı, toplumun her kesiminden insanları görmenin mümkün olduğu tekke ve medreseler buldukları toplumun değişim ve gelişiminde etkili olmuş ve tarihi süreçte iz bırakmışlardır.

1.1.Zokayd Tekkesi ve Medresesinin Kuruluşu

Siirt'te bulunan Nakşî-Hâlidî Zokayd Tekkesi, 1880'li yıllardan günümüze kadar faaliyetlerini devam ettiren tekkelerden biridir. Zokayd Tekkesi, XIX. Yüzyılın sonlarında Zokayd köyünde (günümüzde Siirt'in Kurtalan ilçesine bağlı Kayabağlar kasabası) kurulmuştur. Şeyh Abdulkahhar Zokaydî'nin kurduğu bu tekke, tarihi süreçte bölgede tasavvufî bir anlayışın yerleşmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Öyle ki günümüzde Siirt ve çevresinde tekkenin bıraktığı izler hâla görülmektedir.¹⁶

Şeyh Abdulkahhar'ın soyundan gelen ve günümüzde halen medresede ders veren müderrislerin aktardığı bilgiye göre; Şeyh Abdulkahhar bölgenin önemli şeyhlerinden üstadı Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî (ö.1886)'nin emri üzerine irşat amacıyla Siirt'te bağlı Halenze/Bağtepe köyünden Zokayd'e gelip yerleşmiştir. Şeyh Abdulkahhar bir taraftan irşat çalışmalarını yürütürken öte yandan caminin bitişiğinde bir medrese inşa ederek ders vermeye devam etmiştir. Kısa zamanda bu medrese teşkilatlanıp önemli âlimlerin yetiştiği bir ilim merkezi olmuştur. Hem köyden hem de civar bölgelerden talebeler ilim tahsil etmek için Zokayd Medresesine akın etmişlerdir. Böylece zamanla talebe sayısı artmış ve bölgedeki en

¹⁶ Mehmet Saki Çakır, "Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi" *Artuklu Akademi*, c. 6, S. 1, 2019, s. 2.

gözde medreseler arasına girmiştir.¹⁷ Said-i Nursî küçükken az bir süre bu medresede okumuştur.¹⁸

Şeyh Abdulkahhar'ın vefatından sonra oğlu Şeyh Mahmud, bu medresede müderrislik yapmıştır. Zokayd Tekkesi ve Medresesi, Şeyh Mahmud Zokaydî zamanında gerek dini eğitimin serbest olduğu dönemde gerekse faaliyetlerin yöneticiler tarafından yasaklandığı dönemde faaliyetlerini ve varlığını sürdürmüştür. Böylece Zokayd Tekkesi ve Medresesi tüm baskılara ve zorluklara rağmen gizli mekânlarda eğitim faaliyetlerini sürdüren çok sınırlı sayıdaki medreselerden biri olarak tarihe geçmiştir. Şeyh Mahmud'un zor şartlarda tedrisat faaliyetlerini sürdürmekle gösterdiği cesaret, doğu âlimlerini de bu geleneği devam ettirme konusunda cesaretlendirmiştir. Baskının kalktığı dönemlerde de seçkin hocaları ve kalabalık öğrencileri ile eğitime devam eden Zokayd medresesi, yöredeki en gözde medrese olma özelliğini kazanmış ve bu özelliği her dönem korumuştur.¹⁹

Zokayd Medresesinde ders veren müderris kadrosu, dönemin değerli âlimlerinden oluşmuş, bundan dolayı medreseye talep çok fazla olmuş; öyle ki bu medreseye okumak için gelen birçok öğrenci, çoğu zaman medresenin kapasitesinin dolmasından ötürü yararlanma imkânı bulamamıştır. Bu problemin önüne geçmek için talebeler medresede okuyup kendi evlerinde ikamet etmek durumunda kalmışlardır.²⁰

Zokayd Medresesi ve Tekkesi, Şeyh Mahmud'un vefatının ardından çocukları Şeyh Haydar Sevgili ölüm (ö.) 1967, Şeyh Cüneyd Sevgili (ö. 1967), Şeyh Fudayl Sevgili (ö. 1992) tedrisat ve irşat faaliyetlerini devam ettirmişlerdir.

Zokayd Medresinde icazet silsilesi, Zokayd Medresesinin teşekkül sürecindeki önemli biri olan, tefsir, fıkıh, hadis ve tasavvuf âlimi Molla Halil es-Siirdî'ye dayanmaktadır.²¹ O, Zokayd Medresesi müderrislerinin ve Zokayd Tekkesi postnişinlerinin dedesidir. Bu nedenle Zokayd Tekkesi postnişinlerini tanıtmadan önce Molla Halil'in hayatını kısa bir şekilde aktarmaya çalışacağız.

¹⁷, Abid Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011, s. 6.

¹⁸ Şefik Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2010, s. 281.

¹⁹ Kadri Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, Avesta Yayıncılık, c. 2, İstanbul 2018, s. 180-184.

²⁰ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 180.

²¹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 7.

1.2. Zokayd Tekkesinin İlmî Geleneği ve Molla Halil es-Si'irdî

Son dönem Osmanlı müelliflerinden biri olan Molla Halil Si'irdî'nin (ö.1259/ 1843), doğum tarihi konusunda ihtilaflar olsa da kabul edilen görüşe göre 1164/1750 yılında Bitlis'in Hizan İlçesine bağlı Gulpik (Süttaş) köyünde doğmuştur. Soyü Diyarbakır-Mardin arasında meşhur bir ziyaretgâh olan ve aynı zaman da Şeyh Abdulkadir Geylânî'nin (ö. 561/1165-66) muasırı Sultan Şeyh ez-Zuli (ö. 470/1077-78) tarikiyle Hz. Ömer'e dayanmaktadır.²² Molla Halil Bitlis, Van ve Cizre başta olmak üzere bölgedeki birçok farklı medreselerde ilim tahsil etmiştir. Kuzey Irak'ta bulunan Duhok-İmadîye'deki Kubbehân Medreses'inde Reisü'l-Ulema olarak da bilinen İmadiye Müftüsü Molla Mahmud'tan İslam hukuku kitaplarını ve *Minhacü'l-Usul* adlı kitabı okumuş ve ondan ilim icazetini almıştır.²³ Birçok medresede eğitim alması onun ilimde derinleşmesini sağlamıştır. Babası Molla Hüseyin b. Molla Halid el-Kolati, kendisine son derece şefkatli davranmış ve nasihatleriyle onu ilme teşvik etmiştir. Henüz küçük yaşlarda iken babası ile birlikte ziyaret ettiği *Marifetname'nin* müellefi İbrahim Hakkı Hazretlerinin dikkatini çekmiş ve kendisine hayır duasında bulunmuştur. İbrahim Hakkı Hazretleri sırtını sıvazladığı Molla Halil'e şöyle dua etmiştir: "Allah sana uzun bir ömür, çokça ilim ve salih bir amel rızık olarak versin."²⁴ Bu üç duanın kabul olmasıyla Molla Halil 96 yıl yaşamış, faydalı bir ilme, bereketli ve hayırlı bir ömre sahip olmuştur. Daha sonra babası onu Gulpik'te ikamet eden Sofî Hüseyin el-Karasavî'ye teslim etmiş ve bu zatın yanında Kur'an-ı Kerimi bir yılda hatmetmiş ve tecvit öğrenmiştir.²⁵

Molla Halil, Kâdiriye tarikatı şeyhlerinden Irak'ın Musul şehrinde bulunan Şeyh Ahmet Reşidî'ye intisap etmiş ve ondan hilafet almıştır. Ancak bir tarikat şeyhi olarak değil, müderris olarak tanınmıştır. Onun bu özelliğine dair Osmanlı'nın son döneminde Doğu Anadolu'da yetişmiş âlimlerden Gavsül a'zam lakabıyla meşhur Seyyid Sıbgatullah Arvasi (ö.1287/1870) şöyle demiştir: "Molla Halil'in cezbese, Sultan Memduh Tillovî (ö. 1847) gibiydi. Ancak o cezbeseini zahiri ilimler ile örttü."

²², Mehmet Macit Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", *Uluslararası Veysel Karani Ve Manevi Kültür Mirasımız Sempozyumu*, ed. Mehmet Bilen ve Şevki Efe, Matser Basım Yayım, Ankara 2012, s. 194.

²³ Şeyh Fudayl Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, el yazma, 1400/1980, v.46.

²⁴ Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s. 195.

²⁵ Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s. 195.

²⁶ Müderrisliği ön planda olan Molla Halil, bir yandan talebe yetiştirirken, diğer taraftan farklı alanlarda onlarca eser kaleme almıştır. Söz gelimi tasavvufa dair günümüze ulaşan bazı eserleri şunlardır:

1. *Minhâcu's-sünneti's-seniyye fî âdâbi sulûki's-sûfiyye/Zâdu's-sâlikîn*
2. *Risâle fî şurûti'l-halve ve âdâbihâ*
3. *Nebzetü'l-mevahibi'l-leduniyye fî 'ş-şetahât ve 'l-vahdeti'-zâtiyye*
4. *İbn Arabî'nin İtikadına Dair Risale*²⁷

Molla Halil, 1259/1843 yılında Siirt'te vefat etmiş ve burada defnedilmiştir. Vefatından sonra oğlu Molla Mustafa başta olmak üzere çocukları ve torunları, medrese eğitiminin sürdürülmesine katkı sağlamışlardır. Bundan dolayı günümüzde şark medreselerinin çoğunun ilmî icazeti, Molla Halil'e dayanmaktadır. Bölgedeki medreselerde eğitim gören binlerce talebenin ve ilim ehlinin geçmişinde Molla Halil ailesinin izleri görülmektedir.²⁸

1.3. Zokayd Tekkesi Postnişinleri

1.3.1. Şeyh Abdulkahhâr Zokaydî (ö. 1906)

Zokayd Tekkesinin kurucusu Şeyh Abdulkahhar Zokaydî, Siirt ve çevresinin öncü âlimlerinden biri olan Molla Mahmud'un oğludur. Molla Mahmud da meşhur âlim, Molla Halil es-Siirdî'nin oğludur. Şeyh Abdulkahhar, Molla Halil es-Siirdî'nin torunudur. Hicri 10 Muharrem 1260 tarihinde Aşure günü (Miladi 31 Ocak 1844) Siirt'in Erüh ilçesi Tanze köyünde dünyaya gelmiştir.²⁹ İlim tahsiline dedesi Molla Halil es-Siirdî'nin Medresesinde Molla Ömer'in yanında başlamıştır. Şeyh Abdulkahhar ilmî icazetini hocası Molla Ömer'den almıştır ve babasının tek oğlu olması nedeniyle gerek amcaları ve gerekse amca çocukları kendisinin ilim tahsiline büyük bir önem vermişlerdir. Oldukça zeki ve akıllı bir çocuk olarak başladığı ilim tahsilini en iyi şekilde tamamlamış ve Zokayd medresesinde müderrislik yapmıştır.³⁰

Şeyh Abdulkahhar, Nakşibendi şeyhi olan büyük âlim, Molla Halid el-Örekî ile arasında geçen bir konuşmadan etkilenip tarikata girmeye karar vermişti. Şeyh

²⁶ Çakır, "Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi", s. 4.

²⁷ Çakır, "Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi", s. 4.

²⁸ Çakır, "Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi", s. 4.

²⁹ Sevgili, *Menâkibu'l-vâliidi'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, v.35.

³⁰ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 181.

Abdulkahar önce Şeyh Muhammed el-Firsafi (ö. 1892)'nin yanında altı yıl tarikata girmiş daha sonra seyr-u sulûk/manevi terbiye için Norşin'e gitmiştir. Nakşibendi tarikatına mensup olan 'Seyda' lakaplı Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî'ye intisap etmiştir. Norşin'de bir müddet şeyhinin gözetiminde kalmış, uzun bir seyr-u sulûktan sonra ondan hilafet (tasavvufi icazetini) almıştır. Şeyhi ata binerken eğilip üzerine basmasını isteyecek kadar mütevazî olmuş, her daim ona hizmet etme arzusu içinde olmuştur.³¹

Şeyh Abdulkahhar, tasavvuf icazetini aldıktan sonra kendisine irşat için izin verilmiştir. İrşat ederken aynı zamanda Nakşibendiye tarikatının önemini de vurgulamıştır. Ona göre bu tarikat, kıymetli ve nadir bulunan "kibrit-i ahmer" gibidir. Bu bağlamda sadece zahiri ilimler ile yetinmeyen Mevlâna Halid (ö. 1242/1827) örneğinden bahseder. Nitekim Mevlâna Halid zahiri ilimlerde yetkin bir müderris iken Nakşibendiyye tarikatına intisap etmek maksadıyla Süleymaniye'den Hindistan'a gitmiştir.³²

Şeyh Abdulkahhar geniş bir coğrafyada irşat faaliyetinde bulunmuştur.³³ Önemli hizmetlerinden biri de halkı Yezîdî olan Batran adındaki köyün tamamının Müslüman olmasına vesile olmasıdır.³⁴ Şeyh Abdulkahhar, bu köye geldiğinde yaşlı bir adam olan Mirza, eski dininde kalmakta ısrarcı olunca Şeyh Abdulkahhar, kendisini sırtına alarak Müslüman oluncaya kadar indirmeyeceğini söylemiştir. Bu davranıştan çok etkilenen ve İslam dinini seçen Mirza Müslüman olmuş ve Muhammed Mirza adını almıştır. Yezîdî olan Sûfî Mirza Müslüman olup Şeyh

³¹ Şeyh Abdulkahhar ile ilgili malumat, Şeyh Sıbgatullah (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmeden alınmıştır. 07.03.2020

³² Çakır, "Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi", s. 7.

³³ Şeyh Fudayl Zokaydî, Şeyh Abdulkahhar'ın irşat alanını şöyle çizmiştir:

Şeyh Abdulkahhar tasavvufi irşadına önce Halenze'de, köyün başındaki küçük camide başlar. Namı hızla yayılır sonra Botan tarafına gider. Nivilan, Hilela, Gundşeyh, Herti ve Kalender köylerinin tamamı, Benivra'nın bir kısmı ve Siirt'te Debbağ ailesi, Şeyh Abdulkahhar'a intisap eder. Siirt eyaletinin müftüsü ve amcasının oğlu Molla Hüseyin bile, Şeyh Abdulkahhar'ın teveccühüne katılmak için Halenze'ye gitmekteydi. Şeyh, Botan'dan sonra Kurtalan yakınında bulunan Gurdilan bölgesine gider. Sihiyan, Kadiyan, Beykent köylerini, Abikan ahalisini, Musikan ve Veliyyan aşiretlerini kendine bağlar. Garzan ve Beşiri bölgesi de kendisine intisap eder. Kısacası Doğu'da Eruh bölgesi; Batı'da Kevnerazan, Kozluk Aynurumi; Güneyde Dicle ve Bohtan'ın birleştiği yer Tille, Kuzey'de Mutki ilçesi ve Arınç köyüne kadar geniş bir bölge Şeyh Abdulkahhar'a intisap eder. Bkz. Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s.198.

³⁴ Yezîdilik daha çok Türkiye Irak ve İran'da görülen senkretik bir inanç sistemi ve bu inanca mensup topluluklara verilen isimdir. Zerdüştlük, Maniheizm, Budizm, Yahudilik ve Hristiyanlıktan ayrıca İslam ve tasavvuftan büyük ölçüde etkilenen Yezidilerin inanç sisteminde Tanrı ile birlikte yedi melek ve bu melekleri idare eden Melek Tavus bulunmaktadır. Kutsal kitapları kitâbü'l-Celve ile "siyah kitap" anlamındaki Mushaf-ı Reş'tir. Bkz. Ahmet Taşgün, "Yezîdiyye' Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 43, İstanbul 2013, s. 525-527.

Abdulkahar'a intisap ettikten sonra hidayete kavuşmuş ve keşfu'l-kubur derecesine erişmiştir. Şeyh Abdulkahhar, Batran'a güzel bir cami inşa ettirmiştir. Öncesinde halkı Yezîdî olan bir köyde cami yapıldığını duyan II. Abdülhamid, bu caminin yapımına katkıda bulunmuştur. Valide Sultan da bu camiye nakışlı çok muazzam bir halı hediye etmiştir.³⁵

Şeyh Abdulkahhar, Zokayd'te medrese açıp müderrislik yapmış ve İslamiyet'in yayılması için irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Birçok insanın Müslüman olmasına vesile olmuş, birçok âlimin yetişmesine katkı sağlamıştır. Medresede okutulan birçok el yazma eseri ve dedesi Molla Halil Siirdi'nin telif ettiği eserlerin çoğunu kendi hattı ile yazmıştır. Aynı şekilde meşhur âlimlerden Ahmedi Hani'nin (ö. 1119/1702) *Nûbihar* adlı meşhur eserini haşiyelerle yazmıştır.³⁶ Diğer yandan Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî'nin mektuplarını el yazısı ile kaleme alarak kitap haline getirmiştir. Bunların dışında birçok müellifin teliflerini el yazısı ile yazıp özellikle anlaşılması zor olan yerleri hâşiye ile açıklığa kavuşturarak vefatından sonra ilim talebelerine yardımcı olmuş, böylece Zokayd Medresesinde iz bırakan önemli müderrislerden biri olmuştur.³⁷

Şeyhi Abdurrahman-ı Tâgî'nin 12 Zilhicce 1296/27 Kasım 1879 tarihinde kendisine gönderdiği mektupta şu hikmetli sözler yer almaktadır:

O'nun adıyla! Her şey överek O'nu tesbih eder! Ve her şey Nebiye ve âline salât- u selâm eder. Kardeş Molla Abdulkahâr'a.

Hizmete gelmek yerine sabretmenin daha hayırlı olduğu haberi ulaşıp da emir sebebiyle burada kalınca, bu hizmetkârı bir sıkıntıdır aldı. Burada kaldığı ve gitmediği için içini sıkıntılar bastı. Mektubun gelmesinden dört gün önceki gece, rüyada sonunda gelmenizin hayırlı olduğu belirtilen bir mektup göndermişsiniz diye gördüm. Bu hizmetkâr ise rüyanın manasının Norşin'e gitmek olduğu kendisine ayan olana dek rüyasındaki mektuptaki işareti anlayamadı. Böyle olunca da fırsat geçti, olanlar oldu. Bu sebeple bu mektubu bir an önce sizlere yazmak için acele etti. Çünkü bu olanlardan sonra ne şekilde gözümüzün nuru Şeyh Hamza'yı ve kıymetli dost müftü Efendiyi nasıl ziyaret edeceğimizi bilemiyoruz. Bu hal ise bu hizmetkârı yaşlandırdı. Bu hizmetkârın üzüntüsü daha da artarak devam ediyor. Çünkü Molla Abdullah es-Suhrî şöyle demiştir: Resûllah derin bir âlim olan babama Molla Hüseyin'i yerine oturtmasını ve hem

³⁵ Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s. 199.

³⁶ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 182.

³⁷ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 182.

benimle hem onunla istişarede bulunmasını emretmişti. Sonra yaşanan olay onu ferahlattı. Kendisini mecazi muhabbetten ilahi cezbeye götüren hizmet yolunda bulundu.

Allah yolundaki kardeşim! Rabıtayı bırakma. Rabıtaya devam et ki huzur nispeti sende meydana gelsin. Şu üç vakitte, yani konuşurken, yerken ve uyurken dikkatli ol. Lezzet almayı bırak, tefekkür içinde olmaya gayret et. Çünkü bunlar fani şeyler olup kâfirlerin peşinde koşup arzuladıkları işlerdir. Asıl olan ise Mahbub-u Hakiki olup, maksut ve matlub olan O'dur.

Dua talep ederek üstadın ehline karşı kerim, dostlarına karşı da alçak gönüllü ol. Bu hizmetkâr adına Molla Ömer'in ve dedenizin diğer çocuklarının ellerini öpünüz. Keza onun yerine dedenizin kabrini ziyaret ediniz. İmkân nisbetince her ne olursa olsun sohbeti hiçbir şeye denk tutma. Çok kez üstadın ashabı, hatta civardakiler ve hatta bazı gayr-i müslimler bile bu hizmetkârın, Gavs-ı Azam'ın merkadine gitmesini istiyorlar. Ben ise mektubunuz sebebiyle gidemiyorum. Yoksa orası bizim vatanımız, hüznümüzün dindiği yerdir.³⁸

Şeyh Abdulkahhar, muridlerinin ona bağlılığı ve sevgisi ile de dikkat çekmiştir.

“Rivayete göre, Şeyh Abdulkahhar’ı çok seven müritlerinden biri hastalanır ve ölüm döşeğine düşer. Son nefese ulaşınca çocuklarına her daim edepli olmalarını tavsiye eder. Çocukları babalarına : “Şeyh Abdulkahhar’ı özlemedin mi? Görüyoruz ki sen onu sormuyorsun?” diye sorar. Onlara: “Şimdiye kadar onu görmedim.” Öleceğini hissedince “Benim şeyhim Şeyh Abdulkahhar ve onun şeyhi Şeyh Abdurrahman-ı Tağî birlikte geliyorlar” der. Şeyhinin gelmesinin ardından mürid vefat eder.”³⁹

Başka bir rivayette, Şeyh Abdulkahhar’ın müridlerinden biri şöyle anlatır:

“Ben her sabah, sabah namazını kıldıktan sonra şeyhim Şeyh Abdulkahhar’ın mezarına giderdim. Kabri başında hatim ve Arapça metinler okurdum. Günlerden bir gün hatmimi ve metinlerimi okudum. Kabrin başında uyuyakalmıştım, sanki birinin omzuma vurduğunu hissettim. Sonra uyandım; ardından sağıma ve soluma baktım ama kimseyi göremedim. Yola çıktım, yolda jandarmaları gördüm. Onlardan kaçtım, kitaplarımı kapının önündeki duvarın yanına bıraktım. Şeyh

³⁸ Abdurrahman-ı Tâğî, *Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin (k.s) Mektupları*, çev. Ahmed Yıldırım ve Enbiya Yıldırım, Umran Yayınları, İstanbul 1995, s. 184-185-186.

³⁹ Sevgili, *Menâkibu 'l-vâli 'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve 'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, v. 34.

Muhammed Mescidi'ne girdim. Rüyamda Şeyh Abdulkahhar'ın kabrinde çeşit çeşit meyve ağaçları gördüm ve altlarından ırmaklar akıyordu. Bunların hepsi Şeyh Abdulkahhar'ın bereketindedir.”⁴⁰

Ömrünü ilim ve irşad ile geçiren Şeyh Abdulkahhar, 63 yaşında 26 Sefer 1324 (Miladi 21 Nisan 1906) tarihinde vefat etmiştir. Geriye iki çocuk bırakmıştır. Biri Şeyh Mahmud; diğeri Muhammed Şefik'tir.⁴¹ Şeyh Abdulkahhar, Zokayd Kabristanı'na defnedilmiştir. Müridi ve talebesi Molla Muhammed Zivingî, onun hatm-i hâcegânda okunan sıfatlarını şöyle yazmıştır:

" والى روح بلبل رياض مجالس الصحبة، مدير كؤوس رحيق المحبة والنسبة، الباذل
في مرضاة مواله جل مسعاه، منقذ المرید عن الكبوة في هوة هواه، الهادم للبدع
الناشر لألوامر بدليل مبین، الشارب كأس اليقين، بحر حقائق العلمين، نور القلب
وقرة العين، محيي آثار كبار السلف، ديباجة ديوان أختيار الخلف، مطلع بوارق
الهمم بال زوال، الموصل من توّجه اليه أي وصال، حضرة قطب الزمان والمدار
موالنا حضرة الشيخ عبد القهار"⁴²

“Sohbet meclisi bahçelerinin bülbülü, nisbet ve muhabbet şarabının kadehini sunan, olanca çabasını Mevlâ'sının rızasında sarf eden, müridi nefsanî arzular çukuruna düşmekten kurtaran, bidatleri yıkan, apaçık delil ile emirleri yayan, yakîn şarabından içen, iki ilmîn hakikat denizi, kalbin nuru, göz bebeği, selef büyüklerinin eserlerini ihya eden, seçkin halef divanının dibacesi, himmet parıltularının kesilmeyen kaynağı, kendisine yöneleni vuslata kavuşturan ki ne vuslat! Hazret-i kutbu'z-zemân ve'l medâr Mevlânâ Hazreti eş-Şeyh Abdulkahhâr.”⁴³

⁴⁰ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, v. 34-35.

⁴¹ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, v. 35-36.

⁴² Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, v. 28-29.

⁴³ Çakır, “Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi”, s. 13

1.3.1. Şeyh Mahmud Zokaydî (ö. 1945)

Tez konumuzu teşkil etmesi nedeniyle Şeyh Mahmud Zokaydî hakkında detaylı bilgi, hayatı ve tasavvufî görüşleri kısmında ele alınacaktır.

1.3.2. Şeyh Haydar Zokaydî (ö. 1966)

Şeyh Haydar Sevgili, 1899 tarihinde Zokayd'te dünyaya gelmiştir. Şeyh Mahmud Zokaydî vefat ettikten sonra Zokayd Tekkesi ve Medresesini vasiyeti üzerine Şeyh Haydar idare etmiştir. İlk eğitimini babasının talebesi ve aynı zamanda Zokayd medresesi müderrisi olan Molla Nasreddin'den almıştır. Babası Şeyh Mahmud'un yanında tahsilini bitirdikten sonra ilmî icazetini almış ve sonrasında Zokayd Medresesinde müderrislik yapmıştır. Müderrislik yaptığı dönemde Seyyid Ahmet ve Şeyh Resul el Bışerî'ye (Beykent) ilmî icazet vermiştir.⁴⁴ Babası Şeyh Mahmud'un 1922 yılında Beyrut seferi ve 1925 -1928 yıllarında Antalya sürgünü sırasında hem ailenin hem de Zokayd Tekkesinin işlerini takip ederek büyük bir sorumluluk üstlenmiştir.⁴⁵

Şeyh Haydar, tasavvufî eğitimini öncelikle babasından almıştır. Babasının vefatından sonra Norşin'de postnişini olan Mela-yi Mezin (Büyük Molla) ismi ile anılan Muhammed Emin Kursincî'nin (ö. 1933) halifelerinden Şeyh Muhammed Bakî'ye (ö. 1972) intisap etmiş iki yıl seyr-u sülûk yaptıktan sonra kendisinden hilafet almış ardından o da babası gibi irşat faaliyetlerine devam etmiştir. Bu dönem devlet baskısının azaldığı ve irşad faaliyetlerinin nispeten daha kolay olduğu bir dönemdir. Bundan dolayı kendi döneminde insanlar yoğun olarak tasavvufa yönelmiş ve babası Şeyh Mahmud gibi İslam dinini yaymaya devam etmiştir. Nitekim halkının çoğu Hristiyan olan Siirt'e bağlı Kutmıs (Yerlibahçe) köyündeki insanları İslam'a davet etmiş, onların çoğunun Müslüman olmasına vesile olmuştur.⁴⁶ Şeyh Haydar 30 Aralık 1966 tarihinde 68 yaşında iken Siirt'te vefat etmiş ve Zokayd kabristanında babasının yanına defnedilmiştir.⁴⁷

⁴⁴ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ*, s. 34.

⁴⁵ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ*, s. 34.

⁴⁶ Çakır, "Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi", s. 13.

⁴⁷ Çakır, "Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi", s. 13.

1.3.3. Şeyh Cüneyd Zokaydî (ö. 1963)

Şeyh Cüneyd Sevgili, 1911 tarihinde Siirt'in Zokayd köyünde dünyaya gelmiştir. Şeyh Mahmud Zokaydî'nin oğlu, Şeyh Abdulkahhar'ın torunudur. Şeyh Cüneyd tedrisatının tümünü Zokayd Medresesinde yapmıştır. Kur'an-ı Kerim derslerini Molla Mustafa'dan almıştır. Önce Zokayd Medresesinde Şeyh Mahmud'un talebelerinden biri olan ve kendisinden icazet alan Zokayd Medresesinin baş müderrisi Molla Ali'nin yanında, daha sonra da babası Şeyh Mahmud Zokaydî'nin yanında ilim öğrenmiş ve babasından icazet almıştır.⁴⁸ Medrese tahsilinin dışında tasavvufî yönü ağır basan Şeyh Cüneyd, ilk tasavvuf eğitimi babası Şeyh Mahmud'tan almıştır. Babasının vefat etmesinden sonra Şeyh Alaaddin Ohini'nin (ö. 1949) yanında beş yıl seyr-u sülûk yapmıştır. Şeyh Alaaddin'nin vefatından sonra 1951 yıllarında Suriye'ye gitmiş ve orada Hasiçe'ye bağlı Tilelune köyünde ikamet eden Şeyh Diyauddin'in halifesi Muş Vartolu Şeyh Mahmud Karakoyî'nin yanında iki yıl amel etmiş⁴⁹ ve ondan tasavvufî icazetini almıştır.⁵⁰ Bu eğitiminin ardından Zokayd'a dönmüş ve medresede müderrislik yapmıştır. Ayrıca vefatına kadar on iki yıl tasavvufî anlamda irşad faaliyeti yapmıştır. Bu süre içinde hemen hemen her sene şeyhini ziyaret etmek için Suriye'ye gitmiştir. Şeyh Cüneyd, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin çocukları içerisinde hem ilim hem de tasavvufî açıdan en ârif olan kişi olarak bilinmektedir.⁵¹

İyi bir hattat olan Şeyh Cüneyd, çok sayıda medrese kitabını kendi eliyle istinsah etmiş ve mevcut pek çok kitaba haşiyeler yazmıştır. Molla Halil Si'irdî'nin ve ailesine mensup âlimlerin telif eserlerinin hemen hemen tamamında Şeyh Cüneyd'in yazmış olduğu haşiyeler bulunur. Yapmış olduğu bu hizmet ile Zokayd Tekkesinin el yazması kitaplarının günümüze kadar ulaşmasına öncülük etmiştir.⁵²

Şeyh Cüneyd, ömrünü ibadet ve ilimle geçirmiş, birçok talebe yetiştirmiştir. Önemli bir âlim olduğu kadar dünyaya kıymet vermeyen zahidane bir yaşamı

⁴⁸ Abdurrahman Adak, "Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, c. 1, S. 1, Nisan 2019, s. 133.

⁴⁹ Burada kastedilen amel, seyr-u sülûk sistemidir. "Sülûkunu onun yanında ikmal etti." manasındadır. Tasavvufun öngördüğü terbiyenin yetiştirme ve yetiştirme metodunun tamamı, "amel" ifadesi kapsamındadır. Vahdettin Şimşek, "Tasavvufî Manada "Amel" Nedir?" *Gülzar-ı Hâcegan Dergisi*, S. 136, Nisan 2019, s. 1.

⁵⁰ Adak, "Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası", s. 134.

⁵¹ Adak, "Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası", s. 134.

⁵² Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s. 207.

olmuştur. İlim ehline son derece saygı gösteren Şeyh Cüneyd Norşin ve Ohin gibi irşat merkezi olan mekânlara karşı büyük bir sevgi, saygı ve muhabbet beslemiş, buralardaki âlimlere gönülden bağlanmıştır. Bu samimi bağlılık ve muhabbeti, vefatı esnasında bile göstermiştir. Şöyle ki mürşitlerinden biri olan Şeyh Alaaddin'in oğlu Şeyh Halid Ohîni'nin ayaklarının dibinde oturduğunu görünce bu durumdan rahatsızlık duymuş ve ısrarla işaret ederek yatağının yönünün değiştirilmesini istemiştir.⁵³

Şeyh Cüneyd, Haziran 1963 'te 52 yaşında iken Zokayd köyünde vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir. Kardeşleri Şeyh Fudayl ve Şeyh Selahaddin, Şeyh Cüneyd hakkında Kürtçe birer mersiye yazmışlardır. Şeyh Cüneyd, henüz erken sayılacak bir yaşta vefat etmiştir. “Şeyh Cüneyd erken yaşta vefat etmeseydi hiç şüphe yok ki daha farklı ilmî ve edebi çalışmalarda derinleşirdi.”⁵⁴

1.3.4. Şeyh Fudayl Zokaydî (ö. 1992)

Şeyh Fudayl Sevgili, Şeyh Mahmud'un oğlu ve Şeyh Abdulkahhar'ın torunudur. 1919'da Zokayd'te dünyaya gelmiştir. Şeyh Fudayl medrese eğitiminin büyük bölümünü abisi Şeyh Cüneyd'den almıştır. *Mâddetu'l Kübrâ* (Molla Cami ve yukarısı) denilen üst seviye kitaplarını, babası Şeyh Mahmud'un yanında okumuştur. İlmi icazetnamesini ise babası Şeyh Mahmud ve abisi Şeyh Cüneyd'den almıştır. Ayrıca amcası Molla Abdülhakim Halenzî'den de teberrüken icazet almıştır. Tasavvuf eğitimine ilk olarak babasının yanında başlayan Şeyh Fudayl, tasavvufi icazetini ise Norşin şeyhlerinden Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin torunlarından Şeyh Maşuk Norşini'den (ö. 1975) almıştır.⁵⁵

Şeyh Fudayl, tekkesinde oturan bir şeyh olmaktan ziyade İslam'ı ve tasavvufî güzellikleri anlatmak amacıyla köy köy gezmiş ve irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Sahip olduğu ilmî sayesinde insanları aydınlatan bir mürşit kimliğini kazanmış, bunun sonucunda Garzan, Kozluk, Baykan, Babosi, Kurtalan başta olmak üzere geniş bir bölgede etkisini göstermiş ve bu yöre halkı kendisine intisap etmiştir.⁵⁶

⁵³ Sevgili, “Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri”, s. 207-208.

⁵⁴ Adak, “Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası”, s. 135.

⁵⁵ Sevgili, “Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri”, s. 210.

⁵⁶ Sevgili, “Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri”, s. 210.

Şeyh Fudayl, babası Şeyh Mahmud gibi Said-i Nursî ile irtibat halinde olmuş ve onunla mektuplaşmıştır. Nursî, Zokayd şeyhlerine derin bir sevgi ve saygı beslemiştir. Nitekim bir mektubunda Şeyh Abdulkahhar'ı kudsi bir üstad kabul ettiğini, her sabah ettiği dualarda Şeyh Mahmud'un yanı sıra Şeyh Fudayl ve kardeşlerini de duasına kattığını ifade etmiştir.⁵⁷

Genellikle biyografi, seyahatname ve günlük tarzı eserler kaleme alan Şeyh Fudaly babası ve dedesinin hayatını ele alan *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar* adlı eseri yazmış, mürşidi Şeyh Maşuk'un babası Şeyh Masum Norşîni'nin hayatını kaleme almış ve iki hac ziyaretine dair günlük yazmıştır. Ayrıca Şeyh Diyauddin Norşîni ve Şeyh Fethullah Verkanisi'nin mektuplarını, Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin *İşâretlerini*, Gavs-ı Hizani Seyid Sıbğatullah Arvasi'nin *Minah*'ını, Şeyh Abdurrahman Aktepe'nin *Ravzu'n-naîm*'ini, Seyda Molla Halil'in birkaç kitabını ve Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Antalya sürgününü anlattığı hatıra kitabını kendi el yazısı ile istinsah edip gelecek nesillere ulaşmasına katkı sağlamıştır.⁵⁸ Şeyh Fudayl 1992 yılında vefat etmiş ve Zokayd kabristanında dedesinin yanına defnedilmiştir.⁵⁹

1.3.5. Şeyh Sıbğatullah Zokaydî

Zokayd Medresesinin günümüzdeki postnişini, Şeyh Sıbğatullah Sevgili'dir. 1949 yılında doğmuştur. Babası Şeyh Fudayl'ın vefatından sonra Zokayd Medresesi'nin başına geçmiştir. Baş müderris olarak hizmetine devam etmektedir. Eğitimini, dedesi Şeyh Mahmud'un icazat verdiği talebelerinden biri olan Molla Muhammed'in yanında tamamlamış, geri kalan tahsilini ise babasının yanında tamamlayıp kendisinden tasavvufi icazetini almıştır.

Şeyh Sıbğatullah ile yaptığımız görüşmede vaktinin çoğunu talebelerine ayırdığını, verdiği derslerle onları en iyi şekilde yetiştirmeye çalıştığını, bu nedenle şimdiye kadar müstakil bir eser yazma fırsatı bulamadığını, dedelerinin yazdığı bazı eserlerin ilk istinsahları üzerine yoğunlaştığını ifade etmiştir. Şeyh Sıbğatullah,

⁵⁷ Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s. 213.

⁵⁸ Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s. 211-212.

⁵⁹ Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s. 212.

ailenin önemli bir özelliği olan hatıra yazma geleneğini devam ettirmiştir. Özellikle hac yolculuğu ile ilgili anılarını kaleme almıştır.⁶⁰

1.3.6. Şeyh Selim Zokaydî (ö.2020)

Şeyh Selahattin'nin oğlu, Şeyh Mahmud'un torunu olan Şeyh Selim, 1936 tarihinde Zokayd'te dünyaya gelmiştir. Medrese eğitiminin büyük bölümünü babası Şeyh Selahattin'den almıştır. Babasından sarf, nahiv, mantık, fıkıh, hadis ve Farsça dersleri almıştır. Çok genç yaşlarda medreseden mezun olmuş ve îlmi icazetnamesini amcası Şeyh Cüneyd'den almıştır.⁶¹

Tasavvufî eğitimine ilk olarak amcası ve hocası olan Şeyh Cüneyd'in yanında başlayan Şeyh Selim, küçük yaşlarda tasavvuf ile tanışmıştır. Şeyh Cüneyd'in genç yaşta vefatının ardından, Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı Ohin köyünde yaşayan büyük âlim Şeyh Halid'in yanında tasavvufî eğitimini sürdürmüş ve tasavvufî icazetini ondan almıştır. Son on dokuz senesini Medine-i Münevvere'de geçirmiş ve Haremde ders halkası oluşturmuştur. Her gün bu mekânda ilmî faaliyetlerle meşgul olmuştur. 11 Haziran 2020 Perşembe günü Medine'de vefat etmiş, Cennetül Baki mezarlığına defnedilmiştir.⁶²

1.4. Zokayd Tekkesinin ve Medresesinin Bölgedeki Etkileri

Şark medreselerinden biri olan Zokayd Medresesi, uzun bir süre faaliyet göstererek bulunduğu bölgede birçok görevi ifa etmekle birlikte toplumu her açıdan etkilemiştir.⁶³

Zokayd Tekkesi ve Medresesi her yönüyle çok fonksiyonlu bir yapıya sahip olmuştur. Gayrimüslimlerin İslamla tanışmasına aracı olmuşlardır. Bu bölgede yaşayan insanların, İslami hayat tarzı ve ahlak anlayışının yerleşmesinde etkili olmuştur. Önemli fonksiyonlarından biri de kişiler arasında çıkan anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmasıydı. Bu yönüyle bir mahkeme görevi görmekteydi. Zokayd Tekkesi yörede birçok kan davası ve diğer anlaşmazlıkları kısa zaman içerisinde gidermiştir. Gerek Şeyh Abdulkahhar zamanında gerekse Şeyh Mahmud ve çocukları zamanında insanlar arasında meydana gelen birçok olay kendilerinin araya girmesi

⁶⁰ Konuyla ilgili malumat, Şeyh Sıbgatullah (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmeden alınmıştır. 07.03.2020.

⁶¹ Şeyh Selim ile ilgili malumat, Nurulhuda Artuç'tan (Şeyh Selim'in kızı) alınmıştır. 04.01.2021.

⁶² Şeyh Selim ile ilgili malumat, Nurulhuda Artuç'tan (Şeyh Selim'in kızı) alınmıştır. 04.01.2021.

⁶³ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 7.

ile barışla sonuçlanmıştır. Örneğin Zokayd'te bir zamanlar iki aile arasında çıkan kavga sonucunda iki aileden de birer kişi öldürülmüştü. O esnada köyde hazır bulunmayan Şeyh Mahmud, olayı duyar duymaz hemen olay yerine giderek tarafları çağırıp barıştırmıştır. Ölen iki adamın mezarının yan yana yapılmasını sağlayarak bu olayın kan davasına dönüşmesine engel olmuştur.⁶⁴

Zokayd Tekkesi bir aşevi gibi işlev görüyordu. Nitekim I. Dünya savaşı sonrası meydana gelen ekonomik çöküntüyle birlikte Anadolu'da büyük bir kıtlık baş göstermiştir. Halkın büyük çoğunluğu açlık, yoksulluk, işsizlik ve bulaşıcı hastalıklarla savaşmak zorunda kalmıştı.⁶⁵ Bu zamanlar da Zokayd Medrese ve Tekkesi'nin bulunduğu bölge halkı zor günler yaşamış, yiyecek bulmakta zorlanmışlardı. Böyle bir zamanda Zokayd Medrese ve Tekkesinde insanlara kazanlarda yiyecek pişirilip verilerek karınları doyurulurdu. İnsanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin hizmetlerini sürdürmüş ve bir nebze olsun kıtlıkla mücadele eden halkın sıkıntılarına çare olmaya çalışmıştır.⁶⁶

1940-1946 yılları arasında tekrar baş gösteren kıtlık zamanında da Şeyh Mahmud, bizzat kendi eliyle yiyecek dağıtımında bulunmuştur. Böyle bir ortam ve koşula rağmen Zokayd Tekkesinin bir aşevi gibi işlev görmesi de tekkenin ehemmiyetini gözler önüne sermektedir.⁶⁷

⁶⁴ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 8.

⁶⁵ Tokgöz Erdiç, "Birinci Dünya Savaşında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 7, S. 13, Ocak 2018, s. 24.

⁶⁶ Zokayd Medrese ve Tekkesinin bu fonksiyonu ile ilgili malumat, Şeyh Sıbğatullah (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmeden alınmıştır. 07.03.2020.

⁶⁷ Zokayd Medrese ve Tekkesinin bu fonksiyonu ile ilgili malumat, Şeyh Sıbğatullah (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmeden alınmıştır. 07.03.2020.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH MAHMUD ZOKAYDÎ'NİN HAYATI, TARİKATI VE ŞAHSİYETİ

2.1. HAYATI

Şeyh Mahmud zokaydî'nin hayatına dair ayrıntılı bilgiler bu bölümde işlenecektir. Doğumu ve ailesi, tahsil hayatı, hocaları, Şeyh Muhammed Diyauddin'e intisabı, Birinci Dünya savaşına katılması, milli mücadele yılları, Beyrut seferi, Antalya sürgünü, vefatına ilişkin bilgiler ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

2.1.1. Doğumu ve Ailesi

Şeyh Mahmud 1877 yılında Siirt'in Halenze/ Bağtepe köyünde dünyaya gelmiştir. Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in kuruluş yılları arasında yaşamıştır. ⁶⁸ Üçüncü kuşaktan Molla Halil es-Siirdî'nin torunu, Şeyh Abdulkahhar'ın oğludur. Annesi ise bedevi seyitlerinden Saliha Hanımdır (ö.1925).⁶⁹ İyi bir âlim ve mutasavvıf olan babası Siirt'te ikamet etmiş daha sonra Halenze/ Bağtepe ardından bugün Siirt'in Kurtalan ilçesine bağlı Zokayd/Kayabağlar beldesine yerleşerek burada büyük bir medrese inşa etmiştir. Babası Şeyh Abdulkahhar, Zokayd köyüne yerleştiğinde Şeyh Mahmud 6-7 yaşlarındaydı. Onun yaşadığı ve tanındığı yer Zokayd olması nedeniyle bu köye nispeten Zokaydî nisbesini almıştır. Şeyh Mahmud, Hz. Ömer'in (ra.) soyundan gelmektedir. "Seyda" ismiyle de bilinmiş ve "el vefiyye bil'l uhud" (sözünün eri vefalı) diye de tanınmıştır.⁷⁰

⁶⁸ Sevgili, *Menâkibu'l-vâliidi'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, s. 45.

⁶⁹ Sevgili, *Menâkibu'l-vâliidi'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, s. 45.

⁷⁰ Hamit Sevgili, "Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî ve "İzâletü's- Şübeh fi- Tezkiyeti'l- Lûhum fi'l-İslam" Adlı Eseri" *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, S. 2, 2016, s. 52.

Şeyh Mahmud, ilk eğitimini babasından almıştır. İyi bir medrese eğitimi aldıktan sonra Zokayd Medresesinde yıllarca müderrislik yapmış, çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Babasının vefatının ardından irşat faaliyetlerini üstlenmiş, tasavvufa büyük hizmetleri olmuştur.⁷¹ Şeyh Mahmud, bildiği her şeyi insanlara aktarıp faydalı olma çabasında bulunmuştur. Bu sebeple gittiği beldelelerdeki insanlar Şeyh Mahmud'u gökte parlayan yıldız

Şeyh Mahmud'un Şefik, Hatice ve Afife olmak üzere üç kardeşi vardır. Şeyh Mahmud kardeşlerin en büyüğüdür.⁷² Zokaydî dört evlilik yapmıştır. Evlilikleri genellikle önceki eşlerinin vefat etmesi nedeniyle olmuştur. İlk evliliğini Habibe Hanım ile yapar. Bu evlilikten Ahmed, Haydar, Cüneyd, Azize, Cemile ve Sekine adlarında altı çocuğu olur. İkinci evliliği amcası Molla Yusuf'un kızı Hayriye Hanım ile olmuştur. Bu evlilikten Sabriye ve Necip adında iki çocuğu olmuş ancak bunlar küçük yaşta vefat etmişlerdir. Daha sonra Halenze'den Hacı Berho'nun kızı Zemzem Hanım ile evlenen Şeyh Mahmud Zokaydî bu evlilikten Masum, Selahattin, Yahya, Safiye, Semiye, Nasibe, Menfiye isimlerinde yedi çocuğu olmuştur.⁷³ Şeyh Mahmud, çocuklarını iyi bir şekilde yetiştirmiş, icazet vermiş ancak hilafet vermemiştir.

Şeyh Mahmud Antalya'nın Korkuteli ilçesinde sürgündeyken dördüncü evliliğini Fatma Hanım ile yapmıştır. Bu evliliğinden İzzettin adında bir çocuğu olmuş; ancak İzzettin on yaşında iken vefat etmiş ve Zokayd'te defnedilmiştir. Bu nedenle sadece Habibe Hanım ve Zemzem Hanım'dan doğan çocukları hayatta kalmıştır. Fatıma Hanım ise daha sonra Antalya'ya dönmüş ve kendisinden hiç haber alınamamıştır.⁷⁴

Şeyh Mahmud, 1945'te vefat etmiştir.⁷⁵ Mezarı, Zokayd kabristanında babasının yakınında bulunmaktadır.

⁷¹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 23.

⁷² Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 24.

⁷³ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 24.

⁷⁴ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, v. 45.

⁷⁵ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, v. 68.

2.1.2. Tahsil Hayatı

Şeyh Mahmud tahsil hayatına Kur'anı-ı Kerimi hatmederek başlamıştır. Daha sonra Zokayd Medresesinde babası Şeyh Abdulkahhar'ın yanında Kürtçe *Nehcü'l- Enâm, Nûbihar*, Kürtçe sarf kitapları okuduktan sonra Arapça eğitimine başlamıştır. Belli bir müddet Zokayd Medresesinde tedrisat yaptıktan sonra babası Şeyh Abdulkahhar tarafından dedesi Molla Halil es-Siirdî tarafından inşa edilen Mahmudiye Medresesine gönderilmiştir. Burada Molla Halil es-Siirdî'nin torunu, aynı zamanda Mahmudiye Medresesinin en âlim müderrislerinden biri olan Molla Hasan'ın yanında tahsiline devam etmiştir. Molla Hasan'ın yanında uzun bir süre ders aldıktan sonra tekrar Zokayd'e dönerek babasının ilim halkasında tedrisatına devam etmiş, kalan kitaplarını bitirip babasından ve bölgenin değerli âlimlerinden ders almış ardından Arap dili, temel İslam bilimleri, Edebiyat, Fars dili ve birçok aklî ilimlerde icazet almıştır.⁷⁶

Şeyh Mahmud bölgenin değerli âlimlerinden ders almış ardından Arap dili, temel İslam bilimleri, Edebiyat, Fars dili ve birçok aklî ilimden icazet almıştır. Zokayd Medresesi ve Mahmudiye Medresesinde okurken talebelere ders vermiş, ancak asıl tedrisat hayatı, babası Şeyh Abdulkahhar'dan icazetname aldıktan sonra başlamıştır. İlmî icazetini almasının ardından Zokayd Medresesinde ders veren Şeyh Mahmud, çok sayıda talebe yetiştirmiş ve birçoğuna icazet vermiştir.⁷⁷

Şeyh Mahmud ilme bağlılığı, ilme olan meraki keskin zekâsı ve araştırmacı yönü ile dikkat çekmiş, bölgede tanınan bir âlim olmuştur. Aynı zamanda toplumsal sorunlara kayıtsız kalmamış, eserler kaleme alarak pek çok soruna çözümler üretmiştir. O, Edip ve şairliği ile de dikkat çekmiş ve çok sayıda şiir yazmıştır.⁷⁸

Şeyh Mahmud Zokaydî Kuran-ı Kerim'i tertil ile okumuş, tüm tecvit kaidelerine vakıf olmuştur. Fıkıh kitaplarını derinlemesine incelemiş o şekilde öğrenip öğretmiştir. Şeyh Mahmud Zokaydî'nin ilmî ve imanı taklidi değildi, tahkiki bir ilim ve imana sahip olmuş bu şekilde şöhret bulmuştur.⁷⁹

⁷⁶ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 30.

⁷⁷ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 30.

⁷⁸ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 30.

⁷⁹ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, v. 59.

2.1.3. Hocaları

2.1.3.1. Şeyh Abdulkahhar

Zokayd Medresesinin kurucusu, müderrisi; Şeyh Mahmud Zokaydî'nin babası ve ilk hocasıdır. Şeyh Abdulkahhar ile ilgili detaylı bilgiler, Zokayd Medresesi postnişinleri başlığı altında verilmiştir.

2.1.3.2. Molla Hasan (ö. 1895)

Şeyh Mahmud'un babasından sonra ikinci hocası olan Molla Hasan, 1840'ta Siirt'te doğmuştur.⁸⁰ Babası Molla Mustafa, Molla Halil es-Siirdi'nin en büyük ve en âlim oğludur. Şeyh Mahmud, Mahmudiye Medresesinde ilim tahsili görmüş, ömrünün sonuna kadar talebe yetiştirmiştir. İlim sevgisi ve şairliği ile dikkat çekmiştir.⁸¹

Medresedeki en meşhur âlimlerinden olan Molla Hasan, Şeyh Abdulkahhar'ın amcasının oğluydu. Şeyh Abdulkahhar, oğlu Mahmud'u kendisinden ders alması için ona teslim etmiştir. Molla Hasan Şeyh Mahmud'u en iyi şekilde yetiştirmiş ve onun eğitimine oldukça önem vermiştir. Molla Hasan, 1895 yılında Siirt'te vefat etmiş ve dedesi Molla Halil'in mezarının yanına defnedilmiştir.⁸²

2.1.4. Şeyh Muhammed Diyaüddîn'e İntisabı ve Hilafeti

Şeyh Mahmud Zokaydî, nefsini tezkiye etmek, Nakşibendi Tarikatı usullerine uygun bir şekilde insanları irşad etmek için babası Şeyh Abdulkahhar'ın yanında tevbe ederek seyr-u sülûk yapmaya başlamıştır. Böylece ilk tasavvuf eğitimini babasından alıp tarikat mertebelerini aşama aşama kat etmiş ancak hilafet alamadan babası vefat ettiğinden mürşit arayışına girmiş; "Hazret" lakaplı büyük âlim Şeyh Diyaüddin Norşini'ye (k.s) teslim olmuş ve neticede tasavvufî halifelliğini ondan almıştır.⁸³ Bu teslim oluşu Hazret'in halifesi Şeyh Muhammed Alaêddin şöyle anlatmıştır:

"Ben Norşin'de Hazretin yanındayken Şeyh Mahmud geldi. O sıralarda ben divanın suffesinde, öbür sâlikler de divanın içinde uzanmışlardı. Uyumak için

⁸⁰ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 33.

⁸¹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 33.

⁸² Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 33.

⁸³ M. Macit Sevgili, "Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Antalya Sürgün Hatıraları", *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ahmet Erkol ve Abdurrahman Adak, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 443-444.

yatağımı serdim o sırada Şeyh Mahmud'u gördüm ve yanıma çağırıp onunla konuŐtım. Kendisine, "Buraya geliŐ nedenin nedir?" diye sordum. Şeyh Ahmet TaŐkesanî'nin yanında amel etme niyeti ile buradan geçtiğini söyledi. Hazret hakkında doğru bildiklerimi samimi, iten gelerek ona anlattım. Hazret'in, stad-ı Azam'ın (Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin) oğlu ve gerçekte çok büyük bir Şeyh olduğunu ve herkesten daha yüksek bir mertebede olduğunu, ona bağlanmasının kendisine çok fayda sağlayacağını söyledim. Bu ona da cazip geldi ve tavrında yumuŐama oldu. Muhtemelen Hazret, Allah'ın kendisine manen ilham etmesi ile bu konuŐmalardan haberdar olmuş ki sabahleyin bana "Dün gece Şeyh Mahmud ile ne konuŐtun?" diye sordu ve ben de aramızda geçenlerin hepsini anlattım. Bunun zerine bana: "Onu burada kalmaya ikna et." dedi. Şeyh Mahmud neticede, TaŐkesanî'nin yanına gitmekten vazgeçip Hazret'in yanında seyr-u sülûk yapmaya razı olmuştur. Ardından Şeyh Mahmud sadece üç defa Hazret'in yanına gitmiş ve hilafet almıştır. Yanında bulunan bazı kimseler, Hazret'e: "Yanınızda birçok insan amel ediyor, uzun yıllar geçtiği halde kimseye hilafet vermiyorsunuz da neden Molla Mahmud'a bu kadar kısa bir zamanda verdiniz?" diye sorduklarında Hazret onlara Şöyle cevap vermiş. "Onun ameli zaten bitmiŐti. (Yani babası Şeyh Abdulkahhar'ın yanında tasavvufi eğitiminin zaten sonuna gelmiŐti) Durumu yağ dolu bir lambaya benziyordu, biz sadece kibriti akıp lambayı yaktık hepsi budur." demiştir.⁸⁴ Böylece Şeyh Mahmud ilmî derinliği, takva ve ihlası sayesinde kısa sürede tasavvufi eğitimini tamamlamış, halife ve mürşit sıfatıyla irşat faaliyetlerine devam etmiştir.

Şeyh Diyauddin Hazretleri, Şeyh Mahmud Zokaydî için bir defasında Şöyle demiştir: "Benim mridim olan ona da mürid olsun. Ona intisap etmeyen bana da intisap etmemiŐtir. Yarın teveccüh halkasında sadece Şeyh Mahmud ve müritleri otursun."⁸⁵

2.1.5. Birinci Dünya Savaşına Katılması

Şeyh Mahmud I. Dünya Savaşında, bölge halkı ve müridleri ile Ruslara karşı bizzat savaŐmıŐ ve onlara büyük kayıplar verdirmiŐtir. Bu savaşta bölgenin önde gelen ağaları, Pencinar aşireti reisi Cemil-i Çeto'nun kardeşi Bışar-i eto, Babosi

⁸⁴ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 282.

⁸⁵ Sevgili, "Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri", s. 202.

aşireti reisi İsmail-i Davud ve daha birçok mücahit Şeyh Mahmud ile savaşa katılmıştır.⁸⁶

“Şeyh Mahmud, savaş öncesinde Rusların kendilerine doğru hücum edeceği duyumunu alır. Savaş vakti geldiği zaman Şeyh Mahmud, eline tüfeğini alıp başına kırmızı bir mendil bağlayarak tüm hızıyla dağın tepesine doğru tırmanmaya başlar. Dağın zirvesine doğru yol alırken yolun yarısına geldiği vakit bir anda durur ve tütün tabakasını çıkarıp bir sigara sarar. Bu duruma çok şaşırın İsmail Ağa; “Az önce mermi misali koşuyordun; şimdi ise aniden duruverdin” der. Bu sözlere karşılık Şeyh Mahmud: “Şunun için birbirimize söz vereceğiz düşmanlarla karşı karşıya kaldığımız zaman tüm gücümüzle onlara ateş edeceğiz. Kurşunlarımız tükendiği zaman taşlarla, taş yoksa dişlerimizle ısırarak onlarla savaşacağız ve asla geri adım atıp kaçmayacağız.” der. Bunun üzerine bütün mücahitler “Duyduk ve itaat ettik, hepimiz anlaştık seninle beraberiz” derler. Ardından aynı hızla düşmanın bulunduğu dağın zirvesine hücum ederler. Düşmanlar, savaşmadan bütün erzaklarını orada bırakıp kaçarlar.⁸⁷

Zokaydî tedbirli, zeki ve ileri görüşlü bir insandı. Bundan dolayı ocak üstündeki yemeklerin içine zehir katılmış olabilir endişesiyle müridlerine yemeklerden yememelerini, sadece şeker ve meyvelerinden yiyebileceklerini tavsiye eder. Ardından yemeğe oturup yemeye başlarlar. Savaş yeniden başlayınca Cemil-i Çeto'nun kardeşi Bışar-ı Çeto hemen ayağa kalkar. Şeyh Mahmud ona oturmasını söyler. Bışar-i Çeto “Hemen bakıp döneceğim” der. Ancak beş dakika sonra Bışar vurulur ve şehit düşer. Şeyh Mahmud Zokaydî onu İslami usüllerle şehitlerin defnedildiği şekilde defneder.”⁸⁸

Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1940'lı yıllarda çok feci bir kıtlık baş göstermiş ve birçok insan açlıktan hayatını kaybetmiştir. Şeyh Fudayl Zokaydî dedesinin ve babasının hayatını konu aldığı hatıra kitabında bu zor zamanlara şahit olan insanların kendisine şunları anlattığını yazar: “Köpekler ve muhacirler, kokmuş bir leşi beraber yemeğe çalışmakta, köpekler havlayıp leş yiyen insanlara saldırmasına rağmen açlıkları başlarına vurmuş insanlar, köpeklere bile aldırış

⁸⁶ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, v. 42.

⁸⁷ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî* v. 42.

⁸⁸ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, v. 42.

etmeden yemeğe devam etmekteydiler.” Bu durum o dönemde büyük bir insanlık dramının yaşandığını gözler önüne sermektedir.⁸⁹

Varlıklı bir kişi olan Şeyh Mahmud, bu zorlu kıtlık dönemlerinde tüm maddi imkânlarını kullanmış, kendisi de ihtiyaç sahiplerinin her birine düşen günlük azık ölçüsü ile yaşamını sürdürmüştür.⁹⁰

2.1.6. Millî Mücadele Yılları

Kurtuluş Savaşı'nda birçok tarikat ve tasavvuf erbabının milli mücadeleye katkısı olmuştur. Osmanlı toplum yapısı gereği tarikatların halk üzerindeki etkisi azımsanmayacak kadar çoktu. Bu durumun farkında olan Mustafa Kemal Atatürk, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin de aralarında bulunduğu çoğu tarikat şeyhine mektup/telgraf yazmış, milli mücadele için desteklerini istemiştir. Mustafa Kemal Atatürk yaptığı bu girişimden olumlu bir sonuç almıştır. Nitekim 1920'de Mustafa Kemal Atatürk'ün yardımcılarında ikisinin de tarikat şeyhi olması bu gerçeği gözler önüne sermiştir.⁹¹ Atatürk'ün Şeyh Mahmud'a gönderdiği mektup Nutuk' ta şöyle geçer:

13.8.1919

Şeyh Mahmud Efendi Hazretlerine

Faziletlü Efendim;

Makam-ı muallâyı hilâfeti ve saltanatı Osmanîye'ye olan revabıtı hakikiyeleri ve vatanı azizimiz hakkındaki alakâ-ı kat'iyeleri cümlenin malûm ve müsellemdir. Harbi umumînin makûs neticesi düşmanlarımıza çok fırsat bahşeylediğinde mütarekeden beri devlet, millet ve vatanımız hakkında reva görülen tecavüz ve teaddiler gayrikabili tahammül ve kabul edilemez dereceye vasil olmuştur. Hilâfet ve saltanatın izmihlâline ve vatanımızın Ermeni ayakları altında çiğnenmesine ve milletimizin Ermenilere esir olmasına rıza gösterecek hiçbir Müslüman tasavvur edilemez. Düşmanlarımızın her taraftaki teşebbüsleri hep vatanın parçalanması ve milletimizin esir olması gayelerine matûftur. Milletten kuvvet alamayan ve esir vaziyetinde bulunan hükümeti merkeziye aczden başka bir şey gösterememiştir.

Milletin yekvücut olarak kuvvet ve kudretini cihana göstermesinden başka çare-i halâs ve nokta-i istinat kalmamıştır. Bu sebeple senaverleri resmî makam ve

⁸⁹ Sevgili, “Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri”, s. 203.

⁹⁰ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 184.

⁹¹ Biri Konya Mevlana dergâhı şeyhi Abdülhalim Efendi; diğeri de Hacıbektaş dergâhı şeyhi Celâleddin Efendi idi. Bkz. Güzel, *Osmanlı'da Manevi Hayat*, s. 114.

sıfatımın haylûletini gördüğümünden derhal silki askeriden istifa ederek vatan ve milletimizin halâs-ı taammına kadar milletle beraber ve milletin içinde çalışmağa karar verdim. Zatiâlileri gibi fedakâr vatanperver dindaşlarımızın benimle beraber çalışacağınıza mutmainim. Bu defa Erzurum Kongresi'nde tekrâr ettirilen beyanname ve nizamnamelerden takdim ediyorum. O havalice tevsi ve takviye- i teşkilât zımnında sarfi makderet buyurulmasını rica ederim. Yakında Sivas'tan in'ikat edecek olan umumî bir kongre ile daha nafi ve kat'î netayiç elde edileceği şüphesizdir. O havalide İngilizlerin muğfil telkinatının önüne geçilmesi pek ziyade lazımdır. Cenabı Hak cümlemize muvaffakiyetler ihsan buyursun Gözlerinizden öperim Efendim.⁹²

Sabık Üçüncü ordu müfettişi

Mustafa Kemal

2.1.7. Beyrut Seferi

Şeyh Mahmud büyük oğlu Molla Ahmed'in rahatsızlanması nedeniyle onu tedavi etmek için önce Halep'e ardından Beyrut'a götürmüştür. 26 Eylül 1922'de Zokayd'ten yola çıkmışlardır.⁹³ Şeyh Mahmud'a bu yolculukta müridi Hacı Muhammed ve talebelerinden Molla Nasreddin yol arkadaşlığı etmiştir. Önce Halep kentine gitmişlerdir. Oğlu Ahmed bir müddet burada tedavi edilmiştir. Şeyh Mahmud buradayken birçok âlim ile tanışmış; bunlardan *Delâilü'l-Hayrât* adlı eserin müellifi Şeyh Said el-Medenî ve meşhur âlimlerden Şeyh Muhammed el-Halebî'nin isimlerini zikretmiştir.⁹⁴ Halep'te on beş gün kaldıktan sonra Beyrut'a gitmişlerdir. Beyrut'ta iken memlekette birçok kişiden mektup ve telgraflar almıştır. Bu dönemde yazdığı hatıralarında isimlerini zikrettiği kişilerden bazıları şunlardır: Şeyh Diyaüddin, Garzan Kaymakamı Celal Bey, Cemil-i Çeto, İsmail-i Davut Ağa, oğlu Haydar ve diğer talebeleridir.⁹⁵

Şeyh Mahmud dokuz ay kaldığı Beyrut'ta, bir süre hanlarda kalmıştır. Daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğüne giderek kendisinin şark ulemasının âlimlerinden olduğunu, oğlunun da hasta olduğu, hanlarda kalmanın kendine layık olmadığını belirtmiş ve vakıftan bir yer verilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Vakıflar Genel Müdürü: “Âlim olduğunu iddia edenleri sınava tabi tutmadan inanmıyoruz.” demiştir. Daha sonra ilmî sınava tabi tutulan Şeyh Mahmud, sorulan tüm soruları

⁹² Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk Belgeler*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2006, s.79.

⁹³ Zokaydî, *es-Seyâhatu ilâ Haleb ve Beyrut*, el yazma, 5 Aralık 1922. v. 1.

⁹⁴ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve “ed-Dâ ve'd-Devâ” Adlı Eseri*, s. 25.

⁹⁵ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve “ed-Dâ ve'd-Devâ” Adlı Eseri*, s. 25.

ilmî müktesebatı sayesinde cevaplamış ve orada bulunan cemaate ilmîni kabul ettirmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü orada bulunan cemaate dönüp “Büyük bir âlim ve büyük bir şeyhtir. Kim onun izinden gidip ilmînden faydalanırsa pişman olmaz.” demiş ve derhal kendisine bir ev tahsis edilmesini görevlilere emretmiş, kendisine vakıftan bir ev verilmiştir.⁹⁶ Bu arada Beyrut'ta büyük bir âlim olan Şeyh Salih Yafi Efendi ile komşu olmuş ve aralarında derin bir muhabbet oluşmuştur. Şeyh Salih Yafi Efendi dokuz ay boyunca tedavi masrafları için her gün bir altın Şeyh Mahmud'a vermiştir. Şeyh Mahmud yerli halk arasında kısa sürede tanınmış ve Beyrut'ta kendisine “Şarktan gelen âlim” diye hitap edilmiştir.⁹⁷

Beyrut'ta her geçen gün oğlu Ahmed'in rahatsızlığı artmış ve bu nedenle iki kez ameliyat olmuş; ancak durumu gittikçe ağırlaşmıştır. Şeyh Mahmud Zokaydî son anlarında oğlu Ahmed'e ölümden korkup korkmadığını sormuş Ahmed ölümden korkmadığını söylemiş ve sahabelerden Ka'b bin Züheyr'in şu beyitini okumuştur:

”كُلُّ ابْنِ أَنْتَى وَإِنْ طَالَتْ سَلَامَتُهُ

يَوْمًا عَلَى آلَةٍ حَدْبَاءَ مَحْمُولٍ“

“Her insanoğlu, ne kadar uzun yaşarsa yaşasın,

Bir gün mutlaka tabutta insanlar tarafından defnedileceği yere taşınacaktır.”

Lebid bin Rebia'nın şu beyitini de okumuştur:

”أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ

وَكُلُّ نَعِيمٍ .. لَا مَحَالَةَ زَائِلٌ“

“İyi biliniz ki, Allah'tan başka her şey bâtıldır.

Her nimet de şüphesiz, zevâle mahkûmdur.”

Ahmed, vefat etmeden önce iki derdinin olduğunu ve bunların onunla kabre kadar gideceğini söylemiştir. Babası bunların ne olduğunu sorduğunda şöyle cevap vermiştir: “Birincisi namazlarımı hastayken eda edemedim, ikincisi ise ilim tahsil

⁹⁶ Beyrut seferi ile ilgili malumat, Şeyh Sıbgatullah (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmeden alınmıştır. 07.03.2020.

⁹⁷ Beyrut seferi ile ilgili malumat, Şeyh Sıbgatullah (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmeden alınmıştır. 07.03.2020.

ederken okuduğum kitapları bitiremedim.” Bu sözleri Ahmed’in ibadetlerine düşkünlüğünü ve ilme verdiği önemi gösterir. Ardından babası, Nakşîbendi usulüne uygun olarak tevbesini yaptırmıştır. Son nefesinde Kelime-i Tevhid getirmiştir. Babası: “La ilahe illallah” dedikçe Ahmed buna ilaveten: “La ilahe illallah Muhammeden Resulullah sallallahu aleyhi ve âlâ âlihi ve sahabihi ve sellem” demiş ve yirmi yaşında hayata gözlerini yummuştur.

Ahmed'in cenazesinin Beyrut'ta defnedilmesi nedeniyle Şeyh Mahmud'un yanında akrabaları, köylüleri ve müritleri yoktur. Ancak Beyrut'taki birçok âlim ve ileri gelenler ile büyük bir kalabalık cenaze törenine katılmıştır. O gün Beyrut'ta kepenkler kapatılmış, resmi daireler tatil olmuş ve yas ilan edilmiştir.⁹⁸ Tüm Beyrut halkı Ahmed'in mezarına gitmiştir. Ahmed Beyrut'ta Şeyh Abdurrahman Huti'nin mezarının yanına defnedilmiştir. Şeyh Mahmud, yol arkadaşları Hacı Muhammed ile Molla Nasreddin ile 31 Haziran 1923 tarihinde Zokayd'e dönmüştür.⁹⁹ Bu durumu işiten Şeyh Muhammed Diyauddin, zor gününde halifesi Şeyh Mahmud'u yalnız bırakmamış, bu büyük acıyı hafifletmek maksadıyla kendisi için bir mektup kaleme almıştır. Mektupta şunları yazmıştır:

ALLAH'IN ADIYLA

Kâinatta hiçbir varlık yok ki onu hamd ile tesbih etmesin. Salât-ü selam, Allah'ın mahlukatının en hayırlısı olan Efendimiz Muhammed'in (sallâllahu aleyhi ve sellem), bütün âlinin üzerine olsun. Bundan sonra bu mektûp, Allah yolundaki kardeşi, dostu muhterem Şeyh Mahmud Efendiyedir. Yaşadığınız zorluğa karşı Allahü Teâlâ size sabır, evladınıza da selamet versin. Dünya gözümüzde soğuyup onda rahatlık olmadığını anladık. Zira Allah (celle ve alâ) zâhirde esenliğinize sebep olan şeyleri size hazırladığı halde onlar zorluk, eziyet ve rahatsızlığınıza sebep oldular.

Öyle ise akıllı kimse, kalbin aziz ve celil olan Allah'la ilgilenmesinde esenlik olduğu, sevgi ve muhabbete ancak O'nun lâıyk olduğunu, mâsivası (Allah'tan başkaları) insana sevgiyi izhar etseler de kendisine düşmanların en düşmanı ve vefasızlıkla sıfatlanmış olduklarını bilmelidir. Bunun için, oğlum Ahmed'in- Allah kendisine lâıyk olan bir rahmetle, ona rahmet eylesin- vefat haberini işittikten sonra ona bir hediye olarak tehlil hatmesini okumaya başladım. Bunu kimseye ifşa edilmemesi makbul ise de senin ve annenin kalbini teselli etmek maksadıyla açıkladım.

⁹⁸ Beyrut seferi ile ilgili malumat, 07.03.2020 tarihinde Şeyh Sıbğatullah Sevgili (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmede alınmıştır.

⁹⁹ Beyrut seferi ile ilgili malumat, 07.03.2020 tarihinde Şeyh Sıbğatullah Sevgili (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmede alınmıştır.

Ziyaretten sonra eziyet çektiğinizi işittim. Dünya esenlik yeri olmadığı, ferahlığın ancak aziz ve celil olan Allah'a kavuşmakla hasıl olduğunu bilmenizle, o eziyetleri kolaylaştırın! Selâmet ve esenlik içinde ol! Muhammed Mâsum, Muhammed Bâki Cemaluddin Ahmed size selâm edip ellerinden öper, duanızı dilerler. Allah, Efendimiz Muhammed'in (sallâllahu aleyhi ve sellem), âli'nin ve ashâbının üzerine salât ü selâm eylesin!¹⁰⁰

Hazret, yukarıdaki mektubunda dünyanın rahat ve esenlik yeri olmadığını, zorluk ve eziyetlerle dolu olduğunu belirtmiş, asıl esenliğin Aziz ve Celil olan Allah'a kavuşmakta olduğunu dile getirmiştir. Oğlu Ahmed'e Allah'tan rahmet dilemiş, onun için tehlikeli hatmesi okumaya başladığını ancak bunun ifşa edilmemesi gerekse de kalbini teselli etmek maksadıyla açıkladığını; Allah'ın, yaşadığı eziyetleri kolaylaştırmasını dilemiştir.

2.1.8. Antalya Sürgünü

13 Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da ortaya çıkan Şeyh Sait ayaklanması, dağların zirvesinden kopup gelen bir çığ misali giderek büyümüştür.¹⁰¹ Şeyh Mahmud, Şeyh Sait ayaklanmasıyla ilgisi olmamasına rağmen birçok eziyete ve baskılara maruz kalmıştır. Bu olayın ardından bir yıl Antalya merkez, iki yıl da Korkuteli kasabasında toplam üç yıl sürecek zorlu bir sürgün hayatı yaşamıştır.

Şeyh Mahmud, 28 Ocak 1925 yılında Kanun-ı Sâni'nin¹⁰² son çarşamba günü, Siirt Valisi İbrahim Edhem Beg Kaymakam'a: "Şeyh Mahmud'u Diyarbakir'e tutuklu olarak yolla, böyle yapılması kolordu tarafından istenmektedir." yazısının yer aldığı telgrafın gösterilmesinin ardından zorlu sürgün hayatı başlamıştır. Bunun üzerine tutuklanıp Diyarbakır Kolorduya teslim edilmiştir. Bu durum karşısında Şeyh Mahmud "Baş göz üstüne" deyip Allah'a hamdetmiştir.¹⁰³

Şeyh Mahmud, iki aydan fazla süren sürgün yolculuğunun ardından Antalya'nın Korkuteli kasabasına ulaşmıştır. Yolculuğun bir kısmını yolda, bir kısmını hapisanelerde, nezarethanelerde ve karanlık hücrelerde geçirmiştir.

¹⁰⁰ Selahaddin Kınacı, *Mektûbât-ı Hazret*, Menzil Yayınları, Adıyaman 1999, s. 350-351.

¹⁰¹ Ahmet Süreyya Özgeevren, *Şeyh Sait İsyanı ve İstiklâl Mahkemesi*, Temel Yayınları, İstanbul 2007, s. 11.

¹⁰² Ocak ayına karşılık gelmektedir.

¹⁰³ Şeyh Mahmud Zokaydı, *et-Teb'id ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, v.1.

Yolculuk boyunca yol ücretinin kendisinden tahsis edilmesi zulmün ne kadar büyük bir boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir.¹⁰⁴

Şeyh Mahmud, yolculuğu boyunca geçtiği memleketler hakkında gözlemlerini, konakladığı yerleri, yaşadığı olayları, çektiği sıkıntıları detaylı olarak hatıratında yazmıştır. Hatta kimi zaman çarşıdan aldığı ibrik, tencere gibi eşyalar ve bu eşyalar için ne kadar ücret ödediğini yazmıştır. Şeyh Mahmud'un Antalya sürgününü anlattığı hatıra eseri Cumhuriyet sonrası döneme ışık tutmuş ve dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik durumu hakkında kayda değer bilgiler vermiştir.¹⁰⁵ Bu kitabın değeri hakkında oğlu Fudayl şöyle yazar: “Allah sırlarını mübarek kılsın, yolculukları ile ilgili bir kitap yazmış, gözlemlerini ve ikamet ettiği yerleri üç sene boyunca bu kitapta değerlendirmiştir. Bu kitap gümüş kâğıtların üzerine, altın harfler ile yazılmaya değer bir kitaptır.”¹⁰⁶ Antalya sürgününde kaldığı süre içinde kaleme aldığı *Et-Teb'id ilâ Antalya ve 's-Seyâha fî Diyâri 'l-İslâm* adlı eserini yazma sebebini şu şekilde dile getirmiştir:

“Vakta ki Cenâb-ı Mevlâ -Sübhânehu ve Teâlâ- bu fakire (Şeyh Mahmud Zokaydî) İslâm diyârlarına -zamanını fitnelerinden muhâfaza etsin-seyâhati takdir etti. Bir zaman sonra hâtıra olsun diye gözlerin müşâhade ettiği ve kulakların işittiği olayların tesbitlerini, bâdirelerin bir bölümünü hatırlatmak ve yazmak istedim.”¹⁰⁷

Şeyh Mahmud sürgün hayatı boyunca kaldığı yerlerde ya da yolculuğu sırasında birçok meşhur âlim ile tanışmış, muhabbet etmiş ve aralarında samimiyet oluşmuştur. Bunlardan biri de Hacı Muhammed Efendi Hatipzade'dir.¹⁰⁸ Aralarında ilmî bir münazara gerçekleşmiştir. Şeyh Mahmud Zokaydî hatıra kitabında bu dostluğu yazmıştır.¹⁰⁹

Şeyh Mahmud hızlı değişimin bir parçası olan Şapka Kanunu ile ilgili yaşadığı zorluğu Antalya sürgünü hatıra kitabında şöyle dile getirmiştir:

“Bugün hükümet bize, sarıkları çıkarıp başına şapka koymamız emrini verdiğini duyduk. Bu emir yüzünden üç gün evden dışarı çıkamadık. Beldenin

¹⁰⁴ Sevgili, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Antalya Sürgün Hatıraları, s. 447.

¹⁰⁵ M. Macit Sevgili, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Antalya Sürgün Hatıraları, s.447.

¹⁰⁶ Sevgili, *Menâkibu'l-vâliidi 'l-üstâd eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, s. 45.

¹⁰⁷ Şeyh Mahmud Zokaydî, *et-Teb'id ilâ Antalya ve 's-Seyâha fî Diyâri 'l-İslâm*, v. 1.

¹⁰⁸ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Sait Hatipoğlu'nun babasıdır.

¹⁰⁹ M. Macit Sevgili, “Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Antalya Sürgün Hatıraları” , s. 454.

müftüsüne, bu yasağa çözüm bulur ümidiyle bir mektup yazdık. Bütün esbabların müsebbibi O'dur. Her kapının anahtarı O'nun elindedir. Allah'ım bize rahmet kapını aç. Gazap kapını bize kapat! Ey âlemlerin Rabbi.”¹¹⁰

Şeyh Mahmud, bir süre şapka takmak zorunda kalmıştır. Bu durumu hatıratında şöyle dile getirmiştir:

“Şimdiye kadar, sarıklarımızı başımızdan çıkarma veya ona dokunmama konusunda müftüye gönderdiğimiz telgrafın cevabı henüz bize gelmedi. Ne var ki evden çıkarkenki korku, bizi şapka takmak zorunda bıraktı. Fakat dışarı çok az, sadece gerekli bazı işler için çarşıya çıkıyor, bunun dışında çıkmıyorduk.”¹¹¹

Şeyh Mahmud Zokaydî hatıra kitabında, modernleşme sürecinin bir simgesi olan şapka giyme mecburiyeti karşısında yaşadığı zorlukları yazarak o döneme ışık tutmuştur. Bu durum karşısında bir süre evden çıkmamış çözüm yolları aramıştır. Şapka takma mecburiyeti dindar kesim üzerinde korku, endişe ve travmaya yol açmıştır.

Ankara Hükümetine gönderdiği bir telgrafta, masum olduğunu ifade edip şayet varsa bir suçunun kendilerine söylemelerini kendisinin buralarda haksız yere eziyet çekip perişan olduğunu ve çocuklarının da memlekette çok zor durumda olduklarını yazmış ancak bu telgrafa binaen hak etmediği bir cevabı almıştır:

“Masum ve gayri masum birdir. Emir lâ yeteğeyyer velâ yetezeyyeldir. Makam-ı âliye'yi tasdi' etmeyiniz.”¹¹² Bu cevabı alan Şeyh Mahmud Zokaydî bundan sonra Allah'tan başka hiç kimsenin kapısını çalmayacağını ifade etmiş ve Allah'a şikâyet etme niyetiyle nazım şeklinde duygu ve düşüncelerini arzuhallere döküp denize bırakmıştır.¹¹³

Şeyh Mahmud'un sürgün hayatı, sıkıntılarla dolu geçen üç yılın ardından Rûmi 1341 tarihinin 16 Cemâze'ye'l-evvel ayında Antalya'ya sürgün edilenlerin tümünün af listesinin çıkmasıyla (Molla Ahmed el-Hori hariç) sürgün hayatı sona ermiştir. 22 Cemâze'ye'l-evvel ayında af vesikasını almış, 23 Cemâze'ye'l-evvel

¹¹⁰ Şeyh Mahmud Zokaydî, *et-Teb'id ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, h. 1343, m.1925, el yazma eser, s. 16.

¹¹¹ Zokaydî, *et-Teb'id ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, v. 28.

¹¹² Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 29. Anlamı: “Masum ve masum olmayan aynıdır. Emir değişmez ve kesindir. Yüksek makamı rahatsız etmeyiniz.”

¹¹³ 07.03.2020 tarihinde Sıbgatullah Sevgili (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmede alınmıştır.

ayında ise Antalya'ya sürgün edilen bütün şeyhleri, il müftüsü ve bazı dostlarını çağırarak bir mevlit vermiştir. Müftü ve dostlarından oluşan yaklaşık on kişi davete katılmıştır.¹¹⁴

Şeyh Mahmud bundan sonra sürgün hatıratını sonlandırmıştır. Memlekete dönüşü kapsayan geri kalan kısmını oğlu Şeyh Fudayl devam etmiş ve hatıratı tamamlamıştır.

2.1.9. Diyarbakır'a Göçü

Şeyh Mahmud sürgünden döndükten sonra da yaşadığı sıkıntılı günler bitmemiş, baskılar artarak devam etmiş, âlim ve bölgenin ileri gelenlerine karşı büyük bir baskı uygulanmıştır. Dönemin Siirt Valisi İzzettin Çağpar aynı şekilde kendisine baskı yapmıştır.¹¹⁵ Şeyh Mahmud, bu baskılardan kurtulabilmek için oğlu Selahattin dışında tüm ailesini yanına alarak Diyarbakır'a gitmek zorunda kalmıştır. Dört gün süren bu yolculukla Beşiri, Batman ve Bismil üzerinden Diyarbakır'a varmıştır. Şeyh Mahmud'un oğlu Yahya Diyarbakır yolculuğunda yaşadıkları zorlukları şu sözlerle ifade etmiştir:

“Babam bizden önce Diyarbakır'a varmıştı. Hâlimiz muhacirlere benziyordu. Ben küçüktüm. Biz çocuklar, hayvanların sırtına yerleştirilmiş kovalara konulmuştuk. Diyarbakır'a vardığımızda babam bu hâlimizi görünce bize baktı ve ağladı.”¹¹⁶

Şeyh Mahmud, Aynalı Minare Mahallesi'nde, Behrem Paşa Camisi yakınında bir ev satın almış ve bu süre içerisinde burada ikamet etmiştir. Diyarbakır'da iki yıl kaldıktan sonra dönemin Siirt Valisi İzzettin Çağpar'ın tayinin çıkması üzerine Zokayd'e geri dönmüşlerdir.¹¹⁷

2.1.10. Talebeleri

Şeyh Mahmud, Zokayd Medresesinde çok sayıda talebe yetiştirmiş; ancak ömrü sıkıntılar, yolculuklar, sürgünlerle geçip rahat bir ortam bulamadığı için ve çok

¹¹⁴ Şeyh Mahmud Zokaydî, *et-Teb'îd ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, v. 154.

¹¹⁵ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 29.

¹¹⁶ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 29.

¹¹⁷ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî* v. 72.

¹¹⁷ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî* v. 36.

titiz olduğu için çok az sayıda talebeye icazet vermiştir. Kendilerine icazet verdiği âlimlerden bir kısmı hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

2.1.10.1. Molla Nasreddin (Seven)

Molla Nasreddin, 1890 yılında Zokayd'te dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Rasul Efendi, Siirt'te Mustantık (sorgu hâkimi) idi. İlim tahsiline Zokayd Medresesinde başlamış ve eğitimini Şeyh Mahmud Zokaydî'nin gözetiminde tamamlayarak kendisinden ilmî icazet almıştır. Medresedeki en iyi, en çalışkan talebelerinden biri olan Molla Nasreddin, icazetini aldıktan sonra Zokayd Medresesinde müderrislik yapmış ve birçok kişiye ders vermiştir. Molla Nasreddin'in Kürtçe kaleme aldığı *Akide-i İman* adlı el yazması, günümüze ulaşmış ve ailesinin kütüphanesinde korunmaktadır.¹¹⁸ Molla Nasreddin bir süre Cimzerk köyünde fahri imam olarak görev yapmıştır. 1935 yılında daha genç sayılabilecek bir yaşta, 45 yaşında vefat etmiş ve bu köyde defnedilmiştir.¹¹⁹

2.1.10.2. Molla Ali (Eviz)

Molla Ali, 1881 yılında Zokayd'te dünyaya gelmiştir. İlk ilim tahsiline Zokayd Medresesinde başlamış, ardından bir süre Beykent köyüne gidip Molla Mehmet Şerif'in yanında devam etmiştir. Daha sonra medrese tahsiline ara vermiştir. Medrese tahsiline ara verdiğini duyan Şeyh Mahmud Zokaydî, tahsilini tamamlaması için babasını ikna etmiş ve tekrar medreseye dönmesini sağlamıştır. Bundan sonra Şeyh Mahmud Zokaydî'nin talebesi olarak ilim tahsiline devam etmiş ve eğitimini tamamlayarak kendisinden ilmî icazetini almıştır. Molla Ali, ilmî icazetini aldıktan sonra köyün fahri imamlığını yapmıştır. Uzun yıllar Zokayd Medresesinde müderrislik görevini yapmış, birçok talebe yetiştirmiştir. İlmi kişiliği ön planda olan Molla Ali, ilim derecesi iyi olanların askere alınmadığı dönemde askerlikten muaf olmak için Bitlis'te girdiği sınavı kazanmış; ilmî müktesebatı sayesinde askerlikten muaf tutulmuştur. Hocası Şeyh Mahmud Zokaydî ile I. Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı savaşmıştır.¹²⁰

Birçok alanda kendini geliştiren Molla Ali tasavvufî yönüyle de dikkat çekmiştir. Önce hocası Şeyh Mahmud Zokaydî'nin yanında uzun bir süre seyr-u

¹¹⁸ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 33,34.

¹¹⁹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 34.

¹²⁰ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 35.

sülûk etmiştir. Şeyhinin vefatının ardından mürşit arayışına girmiş Şeyh Maşuk Efendi'nin yanında seyr-u sulûk'e devam ederek tasavvufî eğitimini tamamlamıştır.¹²¹ İlmî cazetini aldıktan sonra ömrünün son zamanlarına kadar müderrislik yapmıştır. Son derece mütevazı bir kişiliğe sahip olmuş ve bu mütevazı kişiliğinden hiçbir zaman taviz vermemiştir. 1966 yılında 85 yaşındayken Zokayd'te vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.¹²²

2.1.10.3. Molla Abdussamed (Bilgin)

Molla Abdussamed, 1907 yılında Siirt'in Baykan ilçesine bağlı Akçay beldesinde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini babası Molla İbrahim Efendi'nin yanında almıştır. Ardından Norşin'e gitmiş ve burada belli bir süre eğitime devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kapatılan medreselerin ardından medrese eğitimini bırakmamıştır. İlim tahsiline devam etmek için kendisinden yaşça büyük olan arkadaşı Molla Muhyiddin Havelî'yle Suriye'ye gitmiş ve orada üç yıl süreyle Şeyh Ahmed Haznevi'nin yanında ilim tahsiline devam etmiştir. Buradayken Şeyh Muhammed Arapkendî ve Şeyh Abdulhakîm el Kasrî ile tanışmış ve kendileriyle arkadaş olmuştur.¹²³

Suriye'den Türkiye'ye dönünce Molla Alâeddin Narî ve Molla Muhyiddin Havelî'nin yanında bir süre ilim tahsil etmiştir. Daha sonra Zokayd Medresesine giderek Şeyh Mahmud'un yanında ilim tahsilini tamamlamış ve kendisinden icazetini almıştır. Ayrıca Şeyh Mahmud'un yanında ona teslim olmuş, seyr-u sülûk yapmış tasavvufa girmiştir. Molla Abdussamed, şeyhi Şeyh Mahmud'a büyük bir bağlılık göstermiştir. Molla Abdussamed, icazetini aldıktan sonra Siirt ve Diyarbakır'a gitmiş birçok talebeye ders vermiştir. Müderrislik görevine vefat ettiği yıla kadar devam etmiş ve birçok talebenin yetişmesine katkı sağlamıştır.¹²⁴ Yetiştirdiği bazı talebeler şunlardır:

Molla Süleyman (Kardeşi)

Şeyh Muhammed Emin Er

¹²¹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 35

¹²² Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 35.

¹²³ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 36.

¹²⁴ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 197-198.

Prof. Dr. Ahmet Bilgin¹²⁵

İlim, edep, takva ve tevazu timsali Molla Abdussamed, tarikat icazetini ise Şeyh Mahmud Zokaydî'nin büyük oğlu Şeyh Haydar'dan almıştır. Molla Abdussamed 1993 yılında 86 yaşındayken vefat etmiş ve Diyarbakır'da Yeni Köy Mezarlığına defnedilmiştir.¹²⁶

2.1.10.4. Molla Rasul (Özlük)

Molla Rasul Zokayd'te dünyaya gelmiştir. Babasının adı Fakih Ömer'dir. İlkokul ve ortaokulu Siirt'te okumuştur. Siirt'te okula giderken Molla Muhammed Fındıkî'nin yanında uzun bir süre medrese eğitimi almıştır. Asıl medrese eğitimini Şeyh Abdulkahhar ve Şeyh Mahmud'un yanında almış; Şeyh Mahmud tarafından kendisine ilmî icazet verilmiştir.¹²⁷

Molla Rasul'un en belirgin özelliği, fıkıh alanında kendini geliştirmesi, özellikle de feraiz (Miras Hukuku) ilmîni derinlemesine bilmesidir. Hatta birçok feraiz problemini zihninden çözecek kadar bu ilme vakıf olmuştur. Bunun yanı sıra çok iyi bir hattat olan Molla Rasul, birçok eseri kendi hattı ile istinsah etmiştir. Uzun yıllar Zokayd Medresesi'nde müderrislik yapmış, birçok talebeye ders vermiş ve onları en iyi şekilde yetiştirmiştir.¹²⁸

2.1.10.5. Molla Muhammed (Özlük)

Molla Muhammed, yukarıda bahsedilen Molla Resul'un oğludur. 1905 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Molla Resul'un yanında ilk eğitimini almış, daha sonra Şeyh Mahmud Zokaydî'nin yanında uzun bir süre okumuş ve kendisinden icazet almıştır. İcazet aldıktan sonra uzun bir süre Zokayd Medresesinde ve başka yerlerde müderrislik yapmış ve birçok talebe yetiştirmiştir. Babası gibi feraiz ve hüsn-ü hat alanlarında derinleşmiştir. Kendi el yazma eseri olan *Çanta* isimli risaleyi yazmıştır. Bu risale fıkıh alanında bilgiler içeren önemli bir eserdir. Eser günümüze kadar ulaşmış ve ailesinin kütüphanesinde mevcuttur. Şeyh Mahmud'un yanında tasavvufa giren Molla Muhammed, Şeyh Mahmud'un vefatının ardından Norşinli Şeyh Maşuk'un yanında seyr-u sulûka devam etmiştir. İlmi kişiliği, takvası ve

¹²⁵ 1944-1999 yılları arasında Diyarbakır Belediye Başkanlığı yapmıştır.

¹²⁶ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, 197, s. 198.

¹²⁷ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 37.

¹²⁸ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 37.

cömertliği ile dikkat çeken Molla Muhammed 75 yaşındayken 1977 yılında Kayseri'de vefat etmiş ve Zokayd'te defnedilmiştir.¹²⁹

2.1.10.6. Molla Emin (Seven)

Molla Emin, 1897 yılında Zokayd'te dünyaya gelmiştir. İlim tahsiline Zokayd Medresesinde ağabeyi Molla Nasrettin'in yanında başlamış; daha sonra Şeyh Mahmud Zokaydî'nin yanında tahsiline devam ederek kendisinden ilmî icazetini almıştır. Molla Emin İlmi icazetini aldıktan sonra Zokayd Medresesinde ve başka köylerde müderrislik yapmış, hayatının sonuna kadar ilim ile meşgul olmuş ve birçok talebe yetiştirmiştir.¹³⁰

Sahip olduğu ilimlerin yanında hattat ve aynı zamanda şair olan Molla Emin, kendi el yazısı ile yazdığı birçok şiir naklederek şiir divanı oluşturmuştur. Bu şiir divanı ailesinin kütüphanesinde mevcuttur.¹³¹ Hayatında talebelik, müderrislik ve fahri imamlık dışında hiçbir şeyle meşgul olmamış ve kendini ilme adamıştır. İlmi, mütevazı yapısı ve dindar kişiliğiyle bilinmektedir. Molla Emin 1972 yılında 75 yaşındayken vefat etmesinin ardından Zokayd Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹³²

2.1.11. Hac Ziyareti

Hac ibadeti, mutasavvıflar için çok büyük bir öneme sahiptir; çünkü seven kişinin sevdiği ile bulunduğu, vuslatı ifade eden kutsal bir mekândır. Şeyh Mahmud, ömründe bir defa hacca gitmiştir.¹³³ Şeyh Mahmud, kırk seveniyle beraber hac ibadetini ifa etmiştir.¹³⁴

Hazret lakabıyla meşhur Şeyh Muhammed Diyauddin, halifesi Şeyh Mahmud'a Haremeyn-i Şeriften dönmesi sebebi ile onun tebrik ve şu mektubu göndermiştir:

¹²⁹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 37.

¹³⁰ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 37.

¹³¹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 38.

¹³² Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 38.

¹³³ Hac ile ilgili malumat Şeyh Sıbgatullah Sevgili(Şeyh Mahmud'un torunu) ile yapılan röportajdan alınmıştır. 25.03.2020

¹³⁴ Şeyh Fudayl Zokaydî, *Menâkibu'l-vâli'di'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, v. 48.

ALLAH'IN ADIYLA

Bütün hamdler, işleri kolaylaştıran Allah'a olsun! Salat-ü selâm ferah ve emniyet zamanına (kıyamete) kadar efendimiz Muhammed'in (sallâhu aleyhi ve sellem) âli'nin, ashâbının, ezvâcının ve zürriyetinin üzerine olsun!

Bu mektup, fakirlerin hizmetçisinden, Allah yolundaki kardeşi ve Allah'ın doğru dostu Allah'ın yolunda çalışan sevgili Şeyh Mahmud'adır. Allah onu, mukarrebûndan (nezinde yakın olan kimselerden) ve sevdiği zümreden eylesin! Allah'ın evi (Kâbe'yi)-Allah onun şerefini arttırsın-ve muazzam Peygamberin, onun âlinin ve sahâbilerinin üzerine salâvatın en tamamı, selâmın en kâmile olsun ziyaretlerinden selametle döndüğünüz haberi, hizmetçiye ulaştı. Allah, her iki ziyareti de kabul edip, dünya ve âhirette saâdete ulaşmanız ve özetle Zât-ı Bârî Teâlâyâ muhabbetten ibâret olan, yüce Nakşibendi tarikatının nisbetinde çalışmak için eteklerinizi kaldırıp hazırlamanıza sebep olsun! O, muhabbet ki sahibi yanında, artık izzet ve zillet gibi birbirine muhalif olan sıfatlar nazarında, eşit olup izzet ve zilletin zarar ve menfaatine iltifat etmez.

Ey kardeş! Hizmetkâr gelmenizin haberini işitince, Allah'a hamd ü şükretti. Çünkü bir dostun üzerine Allah bir nimet verirse diğerine vermiş demektir. Bilhassa büyük ni'met olan ahirete ait ni'mettir. Ondan başka dünyevî ni'metlere iltifat edilmez. Öyle ise bu ni'mete karşı ziyadesiyle şükür etmemiz gerekir. Kur'ân-ı Kerim'de: "Eğer şükrederseniz, size (ni'metimi) artırırım." buyurduğu üzere bu katî bir delildir.

Malûmunuz olduğu üzere hakîki şükür, kulun kendisine Allah tarafından ihsan edilen bütün âzasını teker teker neye yaratıldığını harcamasıdır. Meselâ işitme, duyu organına yaratıldığı işte sarf etmektir. Keza görme duyusu organını da... Bütün zâhiri ve bâtın kuvvetlerini de aynı şekilde sarfedip yine Allah'ın ni'metine karşı şükür hakkını edâ etmediği için aczini ve kusurunu itiraf etmesi şarttır.

Rivâyet edilmiş ki Hz. Dâvut (aleyhisselâm), izzet sahibi olan Allah'tan, sen Âdem'i (aleyhisselâm) kudretinle yarattın sonra ona ihsan ettin. O ni'mete karşı sana ne şekilde şükretti? diye sordu. Aziz ve Celil olan Allah, benim onu yarattığımı, daha sonra yaptığından onu affettiğimi bildi, diye buyurdu. Yâni Âdem (aleyhisselâm) Allah'ın onu yaratmasına ve affetmesine dair kendisinden kaynaklı hiçbir sebep bilmeyip o ni'metlerin Allah'ın faziletinden olduğunu bildi, diye cevap verdi.

Üstad-ı A'zam (Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî), Demirci köyünde rahmetli baban (Şeyh Abdulkahhar) (kuddise sirruh) halife olduktan sonra ilk görüşmede ona buyurdular ki eğer benden Halenze ahalisinden en günahkâr olan kimdir? diye sorulursa Molla Abdulkahhar ile beraberinde gelenlerdir, derim. Çünkü Allah (celle ve alâ) tâat ve amel etme azmini kalplerine atmakla ona doğruya ulaştırarak yeri göstermiş, o yere gitmeleri için de onlara kuvvet vermiştir. Onlar ise bu ni'metlere karşı, ona hakkı ile şükretmemişlerdi. Fakat Halenze'deki diğer halka bu büyük ni'meti vermedi ki onlara bu şükür vacip olsun! İşte bundan anlaşılıyor ki insan hayır işleri yaptıktan sonra Allah'tan mağfired talep edip, yalvarması gerekir. Zira insan, Allah'ın (celle ve alâ)

cenâbına lâıyk olan bir şükür yapmadı. Bu da anlaşıldı ki Allah'ı talep eden kimsenin, kendini ortada görmesi gerekir. Çünkü her şey Allah'ın malı olup ona bir şey kalmamıştır. Nitekim Üstad-ı a'zam (kaddesallahu sirruh) bir mektubunda insanın fazileti, şükür ve ibadet etmekle mümkündür. Hâlbuki her ikisi de Allah'tan olup, kabûlü de ona aittir. Öyle ise kendisine onlardan hiç bir şey kalmayıp kendini beğenmeye veya yaptığı iyi amellerin sevabını görmesine dair hiçbir sebep yoktur.¹³⁵

Sözü geçen hizmetçi, size selâm ve dua eder. Sizden ve annenizden dua talep eder. Muhammed Şefik ile oğullarınızın gözlerinden öper. Talebelere, komşularınıza ve tabilerinize, Mustafa'nın (sallâllahu aleyhi ve sellem) şeriatına tabî olanlara selâm eder, Mustafa'nın (aleyhisselâm) âli'nin, sahâbelerinin, zevcelerinin ve zürriyetinin üzerine salât ü selâm olsun.¹³⁶

Mektupta anlaşıldığı üzere, Şeyh Muhammed Diyaüddin, Şeyh Mahmud'u hacdan selametle dönmesinden dolayı tebrik etmiş ve ibadetinin kabulü için dua etmiştir. Bu nimete karşılık çok şükredilmesi gerektiğini, hakkıyla şükrünü ifa etmediği takdirde insanın kulların en günahkârı olacağını ifade etmiştir. En kâmil şükür ve nimetlerin, Allah'ın halis fazilet ve kereminden olduğunu idrak etmek ve hakkıyla şükrü ifa etmek gerektiğini, tevfiik ve ibadetin kabulünün Allah'tan olduğunu, bunu kuldan bilmemek gerektiğini belirtmiştir.

2.1.11. Vefatı ve Vasiyeti

Şeyh Mahmud, yakalandığı şiddetli hastalığın ardından 1945 yılında vefat etmiş, cenazesinde mahşeri bir kalabalık ve izdiham olmuştur. Şeyh Mahmud dedesi Molla Halil es-Siirdî gibi çarşamba günü bir ikindi vakti vefat etmiştir.¹³⁷ Şeyh Mahmud babasının vefatının ardından 40 yıl yaşamıştır Şeyh Mahmud vefat etmeden önce çocuklarına ve müritlerine tavsiyelerde bulunmuştur:¹³⁸ Bunlardan bazıları şöyledir: Allah'a itaat etmelerini, Ehl-i Sünnet akidesinden ayrılmamalarını, vefatının ardından kitaplarının, ilimle uğraşan çocuklarına ve torunlarına verilmesini istemiş, her türlü malından fakirlere sadaka olarak dağıtılmasını, kabrinde Kur'an-ı Kerim okunmasını ve son olarak çocuklarına dedelerinin kabrini ziyaret edip ve tüm ölmüş Müslümanlar için dua etmelerini vasiyet etmiştir.¹³⁹ Ayrıca Şeyh Mahmud, imkân dâhilinde babası Şeyh Abdulkahhar'ın yanına defnedilmeyi, sadece başının olduğu

¹³⁵ Kınacı, *Mektûbât-ı Hazret*, s. 338.

¹³⁶ Kınacı, *Mektûbât-ı Hazret*, s. 338-340.

¹³⁷ Sevgili, *Menâkibu'l-vâliidi'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, v. 68.

¹³⁸ Şeyh Mahmud'un babası Şeyh Abdulkahhar, Hicri 1324 yılında vefat etmiştir.

¹³⁹ Sevgili, *Menâkibu'l-vâliidi'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, v. 82.

tarafa bir taş konulmasını, zamanın adetlerine göre mezarının yapılmamasını, bu durumun şeriate aykırı olduğunu belirtmiştir. Evlatlarından her gün mezarını ziyaret edip kendisi için Allah'tan istiğfar dilemelerini, her gün ziyaret etmeleri mümkün değilse buldukları yerden kendi için günde yüz istiğfar çekmelerini istemiştir. Erkek çocuklarına, kız kardeşlerinden sıla-i rahmi kesmemelerini ve onlara yardımcı olmalarını, çocuklarına buldukları yerde şiddet ve zorluk olduğu zaman buldukları yerden çıkıp gitmelerini, şehirlerin köylerden daha hayırlı olduğunu, her sene Norşin'e Hazret'in türbesini ve dedeleri Molla Halil'in türbesini ziyarete gitmelerini, ziyarette buldukları esnada kendini de hatırlayıp dua etmelerini vasiyet etmiş, imkân olduğu müddetçe birbirlerinden ayrılmamalarını, imkân kalmadığı zaman kardeşinizi kendilerine tercih ederek mallarını adaletli bir şekilde paylaşmayı, insanlara güzel muamelede bulunmayı, insanların kendilerine karşı işledikleri hataları affetmelerini, insanların kalbini kırmamayı, birlik olmayı tavsiye etmiştir. Allah Teâlâ'nın: "Ey iman edenler! Sabredin, kararlılıkta yarışın, düşmana karşı hazırlıklı olun (birbirinize dayanıp bağlanın), Allah'a karşı gelmekten sakının ki başarıya ulaşabilesiniz."¹⁴⁰ âyeti gereğince birbirlerinde ayrılmamayı, Allah'a karşı takvalı olmayı, gizli ve açık günahları terk etmeyi, kendilerini şüpheli haramlardan kendilerini muhafaza etmelerini tavsiye etmiştir. Ayrıca vefatının ardından yüksek sesle ağıtlar yakılmamasını, yüksek sesle ağlanılmamasını, yüksek sesle ağlamanın ölüye eziyet verdiğini belirtmiştir. Şeyh Mahmud, vasiyetini Hz. Muhammed'e salat ve selam getirerek bitirmiştir.¹⁴¹

Şeyh Mahmud, vefatında mezar şâhidesinin bir tarafına Hâfız Şîrâzî'nin (ö.1390) şu beytinin yazılmasını vasiyet etmiştir:

خدا را رحمی ای منعم که درویش سر کویت

د ری دیگر نمی داند رهی دیگر نمی گیرد

Huda ra rahmî ey Mün'im ki dervîş-i ser-i kûyet

Derî dîger nemî daned reh-i dîger nemî gîred

¹⁴⁰ Al-i İmran, 3/200.

¹⁴¹ Şeyh Mahmud, bu vasiyet(mahtut), hicri (h.) 1363 Zilhicce, miladi (m.). 1944 Kasım ayında yazmıştır.

“İlahî! Merhamet eyle bu kuluna, kapında biçâre bir dervişim.
Girmedim senden gayrısının yoluna, başka bir eşiğe yüz sürmemişim.”

Mezar şâhidesinin diğer tarafına da Bahâeddin Şâh-ı Nakşibend’e (ö.791/1389) ait olduğu rivayet edilen aşağıdaki beytin yazılmasını vasiyet etmiştir:

مفلسانیم آمده بر کوی تو

شیئا لله از جمال روی تو

*Muflisânîm âmede ber kuy-i to
Şey’en lillah ez cemâl-i ruy-i to*

“Semtine geldik müflis ve çaresiz
Allah için cemâlinden bir şey isteriz.”¹⁴²

2.1.12. Şeyh Mahmud Hakkında Yazılan Mersiyeler

Şeyh Mahmud Zokaydî’nin vefatının ardından birçok mersiye yazılmıştır. Bunlardan Molla Abdulhakim ve Molla Cevad’ın yazdığı mersiyeleri ¹⁴³ inceleyeceğiz:

a. Molla Abdulhakim Halenzevî’nin Şeyh Mahmud için Yazdığı Mersiye

Molla Abdulhakim Halenzevî, Şeyh Mahmud’un damadıdır. Ayrıca Şeyh Müşerref Hunuki Molla Bedreddin Abbasi (Sancar) hocaefendi, Molla Burhan Mücahidi ve Molla Yasin Halenzevî gibi zatların hocasıdır. Bunlar kendisinden icazet almışlardır.¹⁴⁴

Molla Abdulhakim Halenzevî, Şeyh Mahmud’un vefatından duyduğu üzüntüyü şu dizelerle dile getirmiştir:

¹⁴² Sedat Akay, *Belgelerle Siirt’in Manevi Dinamikleri Âlimleri ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Siirt 2020, s. 152.

¹⁴³ Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında özellikle ölenin veya kaybedilen değerlerin ardından onu öven ve kaybının üzüntüsünü terennüm eden şiirlerin genel adıdır. Sözlükte “ölenin iyiliklerini anıp ağlamak, onun hakkında ağıt söylemek” anlamındadır. Arapça masdar olan mersiye (risâ’) “bu amaçla söylenen sözler” mânasında isim olarak da kullanımı vardır. Bkz. M. Faruk Toprak, “Mersiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2004, c. 29, s. 215.

¹⁴⁴ Molla Abdulhakim ile ilgili malumat Macit Sevgili’den (Şeyh Mahmud’un üçüncü kuşaktan torunu) alınmıştır. 31.01.2021.

استادنا ابو الحكم المولى ملا عبد الحكيم بمدح الشيخ محمود حماد رحمت الله عليهما

سطعت بنجم هداكم الاقطار وعلا بنا الاسلام منه منار

وغدا لكم بسما العلاء شعار وزهت بفضل علاكم الاعصار

وتجرعت اكواب ثاقب وعظكم الباب من هام بكرة لحظكم

وتعطرت بشذا مناديل لفظكم وترصعت بحليه الافكار

وعمى القلوب جلوتمو بتوجهها ت فيها قد جذبت قلوب اولى النهي

وعن العلوم ازحتمو بتفقهها تكمو وماطت دونها الاستار

والجذع صحبتكم أفئدة الورى قد نما بما بالغا أعلى الذرى

و له بتربية فيوضكمو يرى دوما لحو ودادكم اثمار

و غدا لواء العلم منتشرنا بكم حديث نادى الشرع مشتهدنا بكم

و قتام أهل الغى منتشرنا بكم بقضاء غرزان كما تختار

والصيت منكم في البسيطة ساءرا وندى يديكم للخليقة هامرا

وجميلكم بيد الزمان مسطرا ومديحكم به تنظم الاشعار

وبناؤكم لذوى الضرورة قبلة كل ينال كما يؤمل حصاة

وجنابكم لاول المطالب وجهة به تسعف الامال والاطوار

فعليك يا كنز الأنام من العلا تاج العناية بالغيث مكللا

وعلى المدى لعلاك أصبح مرسلا للحفظ من نظر العدا أسرار

وبك الرفاهة والسعادة سرمدا ولمن عنى عتبات بابك موردا

و كفيته بما الضرورة منجدا
ولحاسديك البؤس والادبار
يا رب فاكسه من رضاك جواهرها
وانله من حلال المعارف فاحرا
واجعل له كنف الوقاية ساترا
وعليه فلتك منكم الأنظار
وأدر ضرع فيوضكم له واسقه
صوب المنى وجمال وجهك لقه
واسماح لقلبه حسب مقتضي شوقه
من سرکم کا سا عليه تدار
وامنحه محمود المقام هنالكا
واتح لوصله منك رب مسالكا
و عليه اسبغ من خفي نوالكا
واجعله نخوة بالبنان يشار
فاختتم دعاء العم صاح وقل له
بتضرع وخشوع قلبك عله
يترقى في اوج اتقبول محله
حييت قطبا للرشاد مدار¹⁴⁵

“Beldeler, hidayetinizin yıldızı ile parladı ve yükseldi.

İslam binasının üzerinde hidayet yıldızının nurlu bir işareti vardır.

Gökyüzünde sizin için yüce bir nişan oluştu.

Yüceliğinizin fazlıyla asırlar parladı.

Tesirli ve parlak vaazlarınızı, akıl sahipleri kadehlerde yudum yudum içtiler.

Bir defa göz ucuyla bakışınızla akıl sahipleri aşktan deli divane oldular.

Sizin lafzınızın tütsü kokusuyla güzel kokulara büründüler.

Fikirler lafzınızın süsüyle süslendiler.

¹⁴⁵ Abdusselam Becirman, Molla Halil Ailesinin Şiirleri, s. 63-64-65.

*Teveccühünüzle kalplerin körlüğünü giderip kalpleri parlattınız.
Teveccühlerinizle akıl sahiplerinin kalbini cezbettiniz.*

*Derin anlayışınızla ilimlerin önündeki engelleri kaldırdınız.
Sohbetiniz insanların kalplerine kök saldı.*

*İnsanların kalplerinde zirvelerin en yücesine ulaşarak sürekli gelişip serpiliyor.
İnsanların kalbinde oluşan sohbet ağacında terbiye ve feyziniz görülüyor.*

*Sevginizin tatlılığıyla sohbet ağacı, sürekli meyve veriyor,
İlmin bayrağı sizinle yayıldı.*

*Şer'i sohbetler sizinle yeniden canlandı.
Delalet ehlinin simsiyah kiri sizinle dağıldı.*

*Ğarzan bölgesini istediniz ve seçtiğiniz.
Şöhretiniz yeryüzüne yayıldı.*

*İki elinizin damlaları, insanlık için yağmur veren bulut misalidir.
Güzelliğiniz zamanın eliyle yazılıyor.*

*Nazım şeklinde şiirler sizi methediyor.
Dergâhınız zaruret sahiplerinin kiblesi olmuş.*

*Her biri umut ettiği hisseye kavuşuyor.
Vechiniz dilekleri olanlar için yön olmuş.*

*Sizinle umutlara ve dileklere kavuşulmuş.
Ey insanlığın hazinesi, yücelik senin üzerine olsun.*

İnayet tacı yardım ile başınıza taç olsun, taçlanasınız, yücelesiniz onunla.

Düşmanların gözünden korunmak için gizli sırlar yağmış oldu.

Refahlık ve saadet seninle daimidir.

Kapının eşiği, yönelenler için bir pınar gibidir.

Kapına yönelen ihtiyaç sahiplerine, yardım edicisin.

Sana haset edenlere de zillet ve bahtsızlık vardır.

Ey Rabbim, rızandan ona cevherler giydir!

Marifet giysilerinden en değerlilelerini ona ulaştır.

Ey Allahım, koruma kanatlarınla ört üstünü!

Ey Allahım, senin nazarın onun üzerine olsun!

Feyiz pınarından bol bol içsin!

Arzuladığı gibi, onu vechine kavuştur!

Onun gönlünden geçenlere karşı ona cömert ol!

Aşk şarabı, kadehi sırrından ona lütfet!

Makam- ı mahmudu ona bağışla!

Sana olan vuslata giden yolları ona kolaylaştır!

Onun üzerine bol bol mağfiret yağdır!

Öyle meşhur et ki parmakla gösterileceklerden kıl!

Ey dostum, bu umumi duayı tamamla bitir!

Ve ona huşu ve tevazu ile de ki:

Umulur ki bu dua kabül zirvesine ulaşsın.

Yaşayasın akla irşada medar olasın.”

Molla Abdulhakim, Şeyh Mahmud için yazdığı bu mersiyyede, Şeyh Mahmud'un kendi hayatını İslam dinini yaymaya adanmış olduğunu söyleyerek onu gökte parlayan yıldızlara benzetmiştir. Şeyh Mahmud'a duyduğu sevginin tecellisi ile göz ucuyla bakmasında bile bir hikmet arandığını, bu hikmetli bakışın etkisiyle akıl sahiplerinin aşktan deli divane olduğunu, ilimlerin önündeki katı engellerin Şeyh Mahmud'la aşıldığını ve yaptığı güzel sohbetlerin insanlar tarafından asırlar geçse bile unutulmadığını dile getirmiştir. Molla Abdulhakim, Şeyh Mahmud'un sohbetini meyve veren bir ağaca benzetmiştir. Çünkü meyve veren ağaç her zaman insanoğlunun gözünde kıymetli ve değerli olmuştur. Kurumuş ağacın bile onun sohbetinden sonra dal dal meyve vermeye başladığını, en mutsuz insanın bile onun kapısına gitmekle derdine deva bulduğunu, bir pınara benzettiği bu kapıya gelen susuz insanların o pınardan kana kana içtiğini ve suyunun hiç bitmediğini, insanlara her daim yardımda bulunduğunu belirtmiştir. Şeyh Mahmud'un insanlığın hazinesi olduğunu vurgulamıştır. Molla Abdulhakim, Şeyh Mahmud'a aşk şarabının sırrına erişmesi, vuslata giden yolun kolaylaşması ve arzuladığı gibi Allah'ın vechine kavuşması için duada bulunmuştur.

b. Molla Cevad'ın Şeyh Mahmud İçin Yazdığı Mersiyye

Molla Cevad Durceylan, 1320/1902 tarihinde Siirt'te doğdu. Molla Halil Siirdi'nin torunudur. Babası Siirtin meşhur âlimlerinden Molla Hamid Efendi'dir. Küçük yaşlarda iken medrese tahsiline başlamıştır. Ulum-u diniyye ve Arabiyyeyi büyük bir başarı ile tamamlayarak genç yaşta icazetname almıştır. Pervari, Cide, Manyas ilçelerinde Müftülük, Siirt Gezici Bölge Vaizliği yapmış, 1954-1963 yılları arasında Siirt İl Müftülüğü, 1963- 1967 yılları arasında Eskişehir İl Müftülüğü yapmıştır. Kocaeli müftüsü iken 20.04.1967 tarihinde vefat etmiştir.¹⁴⁶ Molla Cevad, Şeyh Mahmud'un vefatından duyduğu üzüntüyü bu dizelerle dile getirmiştir.

ملا جواد يرثي الشيخ محمود رحمة الله عليهم

بدر بدا فاهتدى في ضؤئه وهدى   و بنوره كل من ضل عن السبل

سعى لأخراه حتى نال بغيته   وقد سما وهو من دنياه في شغل

¹⁴⁶ Akay, *Belgelerle Siirt'in Manevi Dinamikleri Âlimleri ve Eserleri*, s. 171.

منك الخصال من الأقوال والعمل	الله درك يا محمود قد حمدت
وعند ذكراك تجرى دمعة المقل	أفلت أنت وذكراك مخلدة
نعم وكنت لدين الله كالجبل	فكيف لا ولنعم الذخر كنت لنا
وكنت حاتم هذا العصر في المثل	وكنت في العلم والتقوى إمام هدى
فضلا وربك هذا الفضل فيك حلبي	وكنت من آل بيت ساد جلهم
وفيك بضعة مولانا الإمام على	وكنت من نسل فاروق الهدى عمر
فالكل من ذاك في خوف وفي خجل	مات بموتك هذا العلم والأدب
كان لفرد من الأشياخ والرسل	صبرا فنيل الخلود لا يكون ولا
لسنة الله من غير ومن بدل	فسنة الله بين الخلق لا تجد
ما حرك الريح غصن البان والأسل	على ثراك رضى المولى ورحمته
ما تشتهو نه من أمر ومن أمل	فيا مردييه زوروا قبره وسلوا
والزائرون له ناجون من علل	بجاهه الله يعطى الكل مقصده
طبت كلاما فطبت نفسا وسل تنل ¹⁴⁷	نادى مناد وقد أضحى مؤرخه

“Molla Cevat’ın Şeyh Mahmud’a yazdığı merisiyesi:

Bir ay belirdi ve onun ışığı ile (insanlar) hidayete erdi.

Nuru ile doğru yoldan sapan herkesi hidayete erdirdi.

Amacına ulaşana kadar, ahireti için çalıştı.

O, dünyaya bağlanmadığı için yüceldi.

¹⁴⁷ Abdusselam Becirman, *Molla Halil Ailesinin Şiirleri*, s. 80.

*Allah içindir hayırların ey Mahmud!
Sözlü ve fiili olan bütün hasletlerin övüldü.*

*Sen yoksun artık ancak hatıran ebedidir.
Sen hatırlandığın zaman gözlerden yaş akar.*

*Nasıl akmasın ki? Sen ne güzel hazine idin bizim için.
Evet sen Allah'ın dini için dağ gibiydin.*

*İlimde ve takvada hidayet imamıydı.
Örneklkte bu asrın hatemi idin.*

*Çoğunluğu faziletli olan bir aileye mensuptun.
Rabbine yemin olsun ki bu fazilet sende süstür.*

*Sen Faruk'ul-Hüda olan Ömer'in neslindensin.
Sende Hz. Ali'nin birçok ahlakı vardır.*

*Bu ilim ve edep senin ölümün ile öldü.
Herkes korku ve utanç içinde.*

*Sabret, ebediyet nasip olmadı olmayacak!
Resul ve şeyhlerden hiç birine.*

*Bu mahlûkatın içindeki sünnetullahtır.
Sünnetullah için bir değişim ve dönüşüm bulamazsın.*

*Mevlâ'nın rızası ve rahmeti toprağının üzerine olsun.
Rüzgârın ban ve esel ağaçlarının dalları hareket ettirdiği kadar.*

*Şeyh Mahmud'un müritleri, onun kabrini ziyaret edin.
Ve (Allahtan) istediğiniz ve ümit ettiğiniz işlere onu vesile kılın!*

Onun hürmetine, Allah herkese istediğini verecektir.

Ve onun kabrini ziyaret edenler hastalıktan kurtulacaktır.

Onun tarihçisi olan bir müjdecisi, şöyle seslendi

Konuşman güzeldi, gönlün rahat olsun, isteğine ulaşacaksın.”

Molla Cevad, Şeyh Mahmud için yazdığı bu mersiyede, Şeyh Mahmud'u nuru ile doğru yoldan sapanları hidayete ulaştıran bir ay ışığına benzetmiştir. Allah'ın dinini yayma konusunda bir dağ gibi sarsılmaz olduğunu, tüm hayırları Allah rızası için yaptığını, ebediyete intikal etmesinin insanların kalbinde büyük bir acı bıraktığını ifade etmiştir. Molla Cevad Şeyh Mahmud'un insanlar için bir hazine gibi kıymetli olduğunu, geride bıraktığı hatıraların ebedi olduğunu dile getirmiştir. Faruku'l-Hüda olan Ömer'in neslinden olduğunu, ilim ve edebini Şeyh Mahmud'un vefatıyla öldüğünü dile getirmiştir. Molla Cevad, Şeyh Mahmud'un kabrini ziyaret etmelerini insanlara tavsiye etmiş, Şeyh Mahmud'a Allah'ın rızasını ve rahmetini kazanması için hayır duasında bulunmuştur.

2.1.13. Şeyh Diyaüddin'in, Şeyh Mahmud Zokaydi'ye Yazdığı Mektuplar

Sûfiler mektuplaşmaya çok önem vermişlerdir. Birçok sûfi'nin mektupları günümüze ulaşmış ve “mektûbât” başlığı altında bir araya getirilmiştir.¹⁴⁸ Bu mektuplar genellikle irşat amacıyla gönderilmiştir. Mürşit konumundaki bir sûfinin, müridlerine gönderdiği mektuplar, tasavvufun en önemli ilkelerini oluşturmuş, karşılıklı görüş alışverişinde bulunulmasını sağlamıştır. Aynı zamanda şeyhleri ile aynı şehirde yaşamayan müritler, gördükleri rüyaları mektuplar aracılığıyla mürşidlerine iletmişlerdir.¹⁴⁹

Türkiye'de en ünlü Mektubât hiç şüphesiz Hindistan'da yaşamış ünlü Nakşibendî şeyhi İmâm Rabbani Ahmet Fârûki es-Serhendi'ye (ö. 1034/1624) aittir.¹⁵⁰ İmâm Rabbani tasavvuf tarihinde en etkili sûfilerden biridir. İmâm-ı Rabbani; Müslim, gayri müslim her kesimden insanla irtibata geçmiş ve davetçi

¹⁴⁸ Yusuf Turan Günaydın, “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât”, *Hece Dergisi*, Ankara 2006, S. 114, s. 151.

¹⁴⁹ Günaydın, “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât”, s. 151.

¹⁵⁰ Günaydın, “Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât”, s. 155.

kişiliğiyle temayüz etmiş önemli bir şahsiyettir. Hindu Herdîram-ı Hind'e yazdığı mektup bu hususta oldukça önem arz etmektedir.¹⁵¹ O, mektubunda hak din İslam'ı tebliğ etmiş, akli deliller sunmuştur.

Mektubat geleneğini incelediğimizde elde etmiş olduğumuz veriler, mektubat geleneğinin bir diğer temsilcisinin Şeyh Muhammed Diyauddin olduğunu göstermektedir. Tezimizin bu bölümünde Şeyh Muhammed Diyauddin'in Şeyh Mahmud Zokaydî'ye gönderdiği mektupları tespit edebildiğimiz kadarıyla ele alacağız:

Şeyh Diyauddin; Şeyh Mahmud'a gönderdiği bu mektupta tasavvuf âdâbından, tarikattan maksat kalbi manevi kötülüklerden tasfiye ve tezkiye etmek olduğuyla ilgili konulardan şöyle söz eder:

¹⁵¹“Allahu Teâla ibadet etmeyi ve kendi yaptığı tanrılara kapılmaktan sakınmayı dilemekdedir: İki mektubunuz geldi. İkisinde de bu fakîrleri, sevdiğiniz, bunlara sığındığınız yazılı idi. Bir kimseye bu daveti ihsân ederlerse ne büyük ni'met olur. Farisi beyit tercemesi:

Bildirilmesi lâzım olanı söyledim sana!

İster kıymetini bil, istersen darıl bana.

İyi dinle ve iyi anla ki, bizim ve sizin ve hattâ her şeyin, yerlerin, göklerin yüksekliklerin, alçaklıkların yaratana varlıkta durduramı birdir. Nasıl olduğu anlaşılabilir. Benzeri ve ortağı yoktur. Şekli ve görünüşü olmaz. Baba, çocuk değildir. Onun gibi ona benzer birşey düşünülemez. Onun birşey ile birleşmesi, birşey de bulunması düşünmek çok çirkin olur. Bir yerde bulunması, bir yerde görünmesi olamaz. Onda zamân yoktur. Zamânı o yaratmıştır. Bir yerde değildir. O her yeri yaratmıştır. Hep var idi. Varlığının başlangıcı yoktur. Hep vardır. Varlığının sonu olmaz. Her iyilik ve yükseklik O'nda vardır. Hiçbir kusur ve aşağılık Onda olamaz. İşte bunun için, ma'but olmaya, tapınmaya hakkı olan yalnız O'dur. Hindûların Râm ve Kerşen denilen putları, onun yarattığı şeylerden zavallı iki tanesidir. Her ikisinin de anası ve babası var idi. Rem Ceretin oğlu ve Leknenin kardeş idi. Sitanın kocası idi. Râm, kendi çocuk çocuğunu koruyamamıştı. Başkalarını nasıl koruyabilir? İyi düşünmek lazımdır. Câhillere uymamalıdır. Yerleri gökleri yaratana Râm ve Kerşen gibi isimler takanlara milyonlarca yazıklar olsun! Bunların hâli, büyük bir pâdişâha, aşağı bir çöpçünün ismini takanlanlara benzemektedir. Râm ile Rahman'ı aynı şey sanmak, ne akılsızlıktır? Yaratana, yarattığı ile bir olur mu? Anlaşılmayan bir şey, bilinen şeylere benzetilemez. Onlarla birleşemez. Râm ve Kerşen yaratılmadan önce, âlemlerin yaratana Râm ve Kerşen denilmiyordu. Bunlar yaratıldıktan sonra ne oldu ki, o eşsiz olan ulu Allah'a, Râm ve Kerşen denildi? Râm ve Kerşen isimleri, yerlerin göklerin sâhibinin adı sanıldı! Olmaz, olmaz, hiç olamaz! Gelip geçmiş olan, yüzyirmidörtbine yakın Peygamberlerin hepsi “aleyhimüssalevâtüvetteslîmât” insanları, yalnız bir yaratana ibâdet etmeye çağırdılar. Ondan baskasına tapınmayı yasak ettiler. Bütün Peygamberler, kendilerinin âciz birer mahlûk olduklarını söylediler. Allahü teâlânın büyüklüğünden, kuvvetinden korkarlar ve titrerlerdi. Hindûların tapındıkları kimseler ise, herkesin, kendilerine tapınmasını istediler. Kendilerini ma'bûd olarak tanıttılar. Bir yaratana tapınmaya inanıyorlardı. Fakat, Onu kendilerine hulûl etmiş, kendileri ile birleşmiş sanıyorlardı. Bunun için, herkesin kendilerine tapınmasını istiyorlardı. Kendilerine tanrı diyorlardı. Her kötülüğü yapıyorlardı. Tanrı, her istediğini yapar ve yarattığı şeyleri istediği gibi kullanır diyorlardı. Bunlar gibi, daha nice bozuk ve saçma sözleri vardı. Kendileri sapıtmış, başkalarını da saptırmışlardı. Peygamberler“aleyhimüssalevâtü vetteslîmât” böyle değildiler. Başkalarına yasak ettikleri kötülüklerden kendileri de en çok sakınırlardı. Kendilerinin de herkes gibi insan olduklarını söylerlerdi. Fârisî mısra' tercemesi:” Bkz. İmam-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, çev. Hüseyin Hilmi Işık, Hakikat Kitâbevi yayınları, İstanbul 2008, s. 207-208.

ALLAH'IN ADIYLA

Bize, kendine ulaştıran yolu göstermekle iyilik eden Allah'a hamd olsun! Salât ü selâm, Allah nezdindeki yakınlık yolunu halka bildiren Peygamberine, (sallâhu aleyhi ve sellem), Allah'ın muhabbet yolunu insanlara açıklayan âl ve ashâbına olsun!

Bu mektûp, âlem kutbu kaymakamının perverdesinden, Allah yolundaki kardeşi, Allah için dostu, faziletçe emsalinden üstün olan ve sevilen Molla Mahmud'adır. Allah ona ve yanındakilere feyz ve bereketini nazil eylesin!

Şeyh Alâuddin (şerefi artırılınsın!) namıyla gönderdiğiniz mektûp perverdeye ulaştı. Ona bakıp müritlerin yaptıklarından size ârız olan hadiselere dair şiddetli korku ve öfkenizi anladı. Ey kardeşim! Bu hususta ne size ne de onlara bir beis yoktur. Çünkü onların yaptıkları hareketler Allah'ın aşkındandır. Şahsi nefsinin hevasından değildir. Hata da olsa, muhabbet için yapılan bir şey hakkında sahibi mazeretli görülür. Nitekim rivâyet edilmiş ki Mûsâ Efendimiz (Peygamber Efendimize,)ona ve her ikisinin âline salât olsun! Bir çobanın önünden geçerken: “Ey Rabbim! Neredesin? Bana gel ki elbiseni bitten, kirden temizleyip, ayakkabını yenileştireyim” dediğini işitince, Mûsâ (aleyhisselâm) ona “Sen Yüce Allah hakkında ne diyorsun? O, bu dediğin şeylerden münezzehtir (uzaktır)” dediğinde Yüce Allah, Mûsâ'ya dostumdan ne istersin? buyurdu. Mûsâ (aleyhisselâm) Ey Allah'ım! O hakkınızda böyle böyle der. Celil ve yüce Allah, buyurdular ki onun dediği sözler sevgisinin şiddetinden olup dolayısıyla akli yerinde değildir. İşte bundan anlaşıldı ki Allahü teâlâ'nın rızasınâ yapılan nefsin hevasından ona bir şey karışmayan hareket makbuldür. Şayet müritlerin yaptıkları bu kabildense, makbuldür. Yoksa onlar yaptıkları hareketlerinin rehineleri olup cezasını göreceklerdir. Bu durumlarından çok korktuğun ve onlara kızdığın için sana zarar yoktur. Bununla beraber o durumlarının hiçbir zararı yok, hatta Üstad-ı A'zam'ın (radiyallahü anh) zamanında kadınlar bile manevi teveccühle emr olunmuşlardır. Yani müritler, üstadın teveccüh edeceğini zannettikleri vakit bir yerde toplanıp üstadın rûhaniyetinden teveccüh talebiyle, yarım saat veya bir çeyrek saat kadar huzurunda bulunmak için gözlerini kapatırlardı. Ama bundan mürid için bir ucûb (kendini beğenme bencillik) hasıl olmazsa iyidir. Fakat bundan kendisine ucûb hasıl olsa, faydadan mahrûm olur.

Ey kardeşim! Tarikattan maksad, kalbi manevi kötülükten tasfiye ve tezkiye etmektir. Bu iki vasfın hülâsası, kul, kendi nefsine ait olan menfaati için hiçbir şey yapmayacaktır. Kaldı ki dünya için yapsa, hali nice olacaktır. Nefsin arzûsu için bir şey yaptığı zaman vevki âhirete ait ise, meselâ cennete duhûlü için veya cehennemden kurtulmak gayesi ile amel eden kimse, bu tarikatın ehlerinden sayılmaz.

İşte ey kardeş! Nefsini düşün! Allah'tan başka bir şey'i düşünmekten onu temizle! Onu töhmet altında bulundur! İbadetten her ne zaman zevk aldığını anlarsan, ondan ve onun hilesinden kork! Nitekim beyit:

“Nefs sâlih amelde çalışsa da, ona dikkat et! Şayet o nafîle ibadetlerden lezzet alsa da yine onu serbest bırakma!” denilmiştir. Nefsin hoşuna giden ibadetin zevkini korku ile bulandır! Hile etmesinden dolayı ona itimat etmemek, ondan uzaklaşp,

her şeyde hatta yiyecek ve içeceklerde dahi ona muhalefet etmek lâzımdır! Yiyen kimse, nefsin iştihası bir miktar kalacak kadar yemelidir. İçmekte böyle olmalıdır. Hattâ insan kendi şahsını ortadan kaldırıp varlığı olmadığını bilmesi ve hattâ içinde bulunduğu bütün manevi ni'metler âriyet olan şeyler kabilinde olup kendisini müflis, çırılçıplak olarak, üzerinde elbise bile olmadığını bilmesi gereklidir ve bu düşüncenin dâima göz önünde bulunması lazımdır.

Ancak mürid, bu görüş, mürşidinin himmetiyle hâsıl olur. Şöyle ki; kendisi ne gibi bir maddeden yaratıldığını, su ile balçıktan hattâ yoktan yaratıldığını ve toprak altına girip çürüyeceğini tefekkür edecektir. İşte bu mertebeye erişen kimseye bütün işleri, kudret elinde bulunan Allahü Teâlâ irade ederse, ona hiçbir zarar yoktur, yoksa nefsinden korkması gerekir.

Hülâsa, insanın nefsini ıslâh etmesini, başkalarının ıslâhına tercih edip bu tarikatın reisi Şâh-ı Nakşibend (kuddise sirruh) lâkabıyla bilinen zâtın nehy eylediği gibi "Mürşid olan kimse mum gibi kendisini yakarak başkalarını aydınlattığı gibi olmamalıdır." Başkası ile kalkıp oturması, kendi nefsinin ıslahı için olsun! Şayet, başkası ile yaptığı arkadaşlıktan nefsine bir ucûb (kendini beğenme) hâsıl olup da Allah'a kurbiyetini (yaklaştığını) bilse, devam eder. Yoksa o kimsenin arkadaşlığını terk etsin! Ancak, bu iki durumun arasındaki fark ince olup havaslardan başka kimse bilmez. Öyle ise, sâlik için emr olduğu amelde çalışıp onunla meşgul olması evlâdır ki tahsil eylediği makam zayi olmasın.

Ey kardeş! Bu tarik, tariklerin en yücesidir, a'lâsıdır. Allah'a giden yolların en yakınıdır. Nitekim Hâce Ahrar (kuddise sirruh) bu tarikat ehli hakkında buyurdular ki:

"Nakşibendi büyükleri, öyle acâib kâfile reisleridir ki yolcu kabilelerinin gizlice hareme (Allah'a giden yola) kavuştururlar." buyurmuştur.

Mevlânâ Hâlid de (kuddise sirruh) bir beytin manası şudur: "Kendi hayatımı tedris, ilimle meşgul ettiğimden boşa harcadım. Artık bundan sonra (mürşidim) Abdullah Şah'ın (kuddise sirruh) hizmetinde bulunmam gerekir."

Durum böyle iken, sağlam ahlâk ve doğru düşünceli kimseye, yaşantısını ve sâdâtın hizmetinde sarf etmesi ve başkalarını unutup, onlara önem vermemesi vâcibdir ki kendisine nisbetleri korkusundan bir nebze korku saçıversin.

Size ve yakınınızdakilere, Mustafa'nın (sallâllahu aleyhi ve sellem) şeriatına tabii olana selâm olsun. O şeriat sahibinin, âl ve ashâbının üzerine salâvatlardan en tamamı, selâmlardan en bereketlisi olsun!¹⁵²

Şeyh Muhammed Diyaüddin, Şeyh Mahmud'a gönderdiği bu mektuba öncelikle Allah'ın adıyla, Peygamberimiz'e (s.a.v) salat ve selam getirerek başlamıştır. Ardından tasavvufa dair önemli konulara değinmiştir. Muhabbet ve

¹⁵² Kınacı, Mektûbât-ı Hazret, s. 145-148.

sevginin derinliğinden müritte hâsıl olan hal hatalı bile olsa yerilmemesini, manevi teveccühün bazı âdâbı umumi olduğunu, tarikattan maksat kalbi manevi kötülüklerden tasfiye ve tezkiye etmek olduğunu dile getirmiştir. Hayırlı bir amel işlerse bile, nafîle ibadetlerden lezzet alsa bile nefsinin serbest bırakmamak gerektiğini ve bütün amellerde nefsinin kötülükle itham etmesi gerektiğini belirtmiştir. İnsanı Allah'a yaklaştıran şeylerde kendi nefsinin başkalarının üzerine tercih etmesini, bu yüce tarikatın bütün tarikatlardan daha üstün, daha iyi olduğunu vurgulamıştır.

Şeyh Diyaüddin; Şeyh Mahmud'a gönderdiği diğer bir mektupta, ellerin göğüs altına bağlanmasının keyfiyetini delillerle açıklamıştır. Ayrıca bir kitapta selef âlimlerinin âdetine aykırı bir meseleyi gördüğümüzde, o mesele için iyice kitapları araştırmadan onlara muhalefette bulunmaya cesaret etmeme hususundan şöyle bahseder:

ALLAH'IN ADIYLA

İhsan eylediği ni'metlere karşı bütün hamdler, Allah'a olsun! Salât ü Selâm Peygamberlerin Efendisinin, (sallâllahu aleyhi ve sellem) bütün âlinin, ashâbının, zevcelerinin ve zürriyetin üzerine olsun!

Bu mektûp, Allah yolundaki kardeşi, içi ve dışı doğru olan, şefkatli dost, Şeyh Mahmud'adır. Allah, onu sevdiği ve râzı olduğu şeylere muvaffak olanlardan eylesin. Mülakâtımız ve ilmî görüşmemiz sırasında, bâzı mes'eleler hakkında konuşurken, namazda ellerin göğüs altına bağlanması keyfiyeti bahsinde eller kalp üzerine bağlanamayacağı konusunda Şîrvânî kitabının ellerin kalp üzerine bağlamalarından açıkça bahseden ibaresini kendi görüşüne göre yorumladığını okudun. Kalben Şîrvânî'nin ibaresine itimat ettiğini anladım. Birbirimizden ayrıldıktan sonra Üstad-ı a'zam (kuddise sirruh) kapısındaki âlimler, namazda eller kalp üzerine bağlamış ve onlara hiç kimse muhalefet etmediği hatırıma gelince, yaptıkları doğru bizimki ise yanlış olduğunu anladım.

Dolayısıyla birçok fıkıh kitabını, araştırdıktan sonra baktım ki Şîrvânî'den başka bütün kitaplar, namazda eller kalp üzerine bağlanır, diye açıkça bahsederler. Dikkat edin! Size onların ibarelerinden bahsediyorum.

Şerhü'r-râvda kitabının ibaresi, elleri göğüs altına bağlanmasının hikmeti, insanın en şerefli organı olan kalp üzerinde bulunmasıdır. Çünkü kalp göğüs altındadır. Hikmeti hakkında şöyle de denilmiştir: Kalp niyet yeri olup, insan bir şey'i korumak isterse, âdet olarak elini o şey'in üzerine bırakır. Bu sebeptendir ki insan sıkıca bir şey'e sarıldı mı mübalâğa suretiyle o adama, o şeye iki eliyle sarıldı diye ifade edilir.

Tuhfetü'l Muhtac'ta şöyle yazılmıştır: Hikmeti, musalli kalbini dışarıdan gelen hatıralardan muhafaza etmesi için bir irşattır. Çünkü ellerin bu şekilde bağlanması, kalbin hizasına gelmektedir. Bir şeyi itina ile muhafaza eden bir kimse âdet olarak onu iki elle tuttuğu için musalli de ellerini kalbine karşı bağlamasıyla emredilmiş ki yukarıda bahsedildiği üzere kalbini hatıralardan muhafaza etmesi içindir.

Ey doğru kimse! Kitapların ibareleri, Şîrvânî'nin bu yorumunu nasıl kabul ederler ki ibaresi, onların ibarelerine açıkça muhaliftir. Çünkü; ibaresinde kalp göğüs altında olmayıp, sol taraftadır diye hükmetmiştir.

Büceyremî'nin ibaresi: Sözü geçen hikmeti aktardıktan sonra namazda eller bağlanırken, kalbin hatıralardan muhafazası için sola doğru daha meyilli olmaları sünnettir. Çünkü orası kalbin mekanıdır. Bir şey'i önemli muhafaza etmek isteyen bir kimse iki elini o şeyin üzerine bırakır.

Şerhü't-tâhirî hâşiyesi olan Şerkavi'nin ibaresi ise, "Musalli ellerini göğsünün altına ve göbeğinin üstüne bağlar." yazılı metnin beyanında, "yani eller sol yöne doğru meyilli olacaklardır. Çünkü kalp sol taraftadır." dedikten sonra yukarıda geçen kitapların dediklerini sonuna kadar beyan etmiştir.

Bacuri, İbni Kasım'ın "Musallinin iki elleri göğsü altında ve göbeğinin üstünde olacaklardır." diye yazdığı sözünün açıklamasında demiştir ki yani sol tarafa doğru yönelmiş olacaklardır. Metin sahibi bununla göğüs ile göbek arası hepsi el bağlama yeri olup yalnız göğüs altı olmadığına işaret etmiş demektir.

Mahalli kitabının hâşiyesi olan Kalyubi'nin ibaresi şöyledir: Mahalli'nin "Eller göğüs altında olacak" sözü, ellerini kalbinin karşısına bağlar anlamına gelir. Burada konumuz hakkındaki kitapların ibareleri sona erdi.

Onlar, ilimce Şîrvânî'den daha üstün oldukları halde, yalnız Şîrvânî'nin dedikleri üzerine, sözü geçen bütün âlimlerin görüşleri terk edilir mi? Bundan sonra bir kitapta selef âlimlerinin âdetine aykırı bir mes'eleyi gördüğümüzde, o mes'ele için iyice kitapları araştırmadan onlara muhalefette bulunmaya cesaret etmemeniz umulur. Eğer onlara itimad edilir, kitaplarda âdetlerine muhalif olan bir görüşe rastlanılırsa, görüşlerine zarar gelmemesi için o görüş yorumlanır.

Annenizden dua talep ettikten sonra sizin çocuklarınızın, talebelerinizin, köy halkı ve yanınızda bulunan diğer kimselerin üzerine selâm olsun. Molla Fethullah ve diğer ev halkı da selâm edip duanızı dilerler. Allah, Efendimiz Muhammed'in (sallâhu aleyhi ve sellem) âlinin ve sahabelerinin üzerine salât eylesin.¹⁵³

Şeyh Muhammed Diyaüddin'in Şeyh Mahmud Zokaydî'ye gönderdiği mektubu incelediğimizde önemli konulara değindiğini görürüz. Bu mektupta tasavvufta aşkın mekânı ve bilginin kaynağı kalp olduğunu ve bundan dolayı namaz

¹⁵³ Kınacı, *Mektûbât-ı Hazret*, s. 285-288.

kılan kişinin, iki elini sol tarafına yakın olarak göğsünün altına bağlaması gerektiğini belirtmiştir. Namaz kılariken iki elin, sol tarafına yakın olarak göğsün altına bağlamanın hükmünün sünnet olduğunu ifade etmiştir. Dinde seleflerin âdetlerine muhalif olan bir şeyin bir kitapta yazıldığını görünce onunla amel edilmemesi ve iyice araştırılması gerektiğini ifade etmiştir.

Şeyh Diyaüddin; Şeyh Mahmud'a gönderdiği diğer bir mektupta, tasavvuf ve tarikat âdâbından şöyle söz eder:

ALLAH'IN ADIYLA

Bütün hamdler, kendisine mahsus olana (Allah'a) dır. Muhammed'e (sallâllahu aleyhi ve sellem) âl, ashâbına zevcelerine ve ensâr ile muhacir olan sahâbisine salât ü selam olsun!

Bu mektûp, perverdesinden Allah yolundaki kardeşi ve (Allah için) dostu, sevgili Molla Mahmud efendiyedir. Allah, onu kendine yakın olanlardan eylesin!

Şeyh Alâuddin (Allah onun temennilerini güzelleştirsün) vasıtasıyla hal, sıhhat ve selâmetimizin beyanına şâmil olan mektûbunuz perverdeye ulaştı. Dolayısıyla Allah'a hamd ve şükretti.

Ey kardeşim! Kalben Allah'ın manevi huzurunda devam ile tekellüfsüz olarak râbitanın zuhûru, büyük bir ni'mettir. O ni'metlere karşı en kâmil bir şükürle şükretmek vâciptir. Ancak bu ni'metler talebin te'hir ve gevşemesine sebep oldukları için korku tehlikesi de vardır. Halbuki bu tarikattan mühim maksat tâlebin şiddetli olmasıdır. Hattâ sâdâta göre, tâlepten başka hiç bir şey gaye değildir. . Öyle ise, sözü geçen her iki ni'metin zuhûruna karşı, bir taraftan şükretmek diğer taraftan da tehlikesinden korkmak vâciptir. Birinci şükretmek, diğer taraftan da tehlikesinden korkmak vaciptir. Birinci (şükretmenin) sebebi, o ni'metlerin zuhûru sâdât-ı kiram (Kaddesallahu esrârahum) vasıtasıyla Allah'ın, (Celle ve âlâ) sâlike ihsan eylediği içindir. İkincisi (tehlikeli olması) kendisi o nimetlere mazhar olmasına liyakatı ve hakkına riâyet etmediği sebebiyledir.

Özetle: O ni'metlerin ortaya çıkması, nefsin çirkin ve Allah'ın nezdinde kabul olması sahasından uzak ve kâinatta yok olduğunun bilmesine sebep olsa, yani nefsinde hâsıl olan bütün kemâlâtı Allah'a (celle ve alâ) isnad edilip haddi zatında nefis kemâlattan çıplak kalıp kendi halinden konuşmasından başka, başkalarıyla konuşmasına kudreti olmayacağı mertebesine ulaşıp hattâ başkalarıyla ilgilenmekten utanırsa, bu cihetlerden sözü geçen ni'metlerin ortaya çıkması çok iyidir. Eğer zuhûr sebebiyle nefsinde Allah'a bir yaklaşma hâsıl olduğu cihetden bir ferah ve neş'eye sebep olsa, işte bu cihet nefsin helakine bir sebeptir. Allah, perverdeyi ve sizi, ondan kurtuluşu güç olan bu belâdan muhafaza eylesin.

Şey Halid (kuddise sirruh), (Gavs-ı A'zam)'dan (radıyallahu anh) rivâyetle bu konuda söylediği sözlerin özeti şudur: Bâzen râbitanın ortaya çıkması, müridin manevi yükselmesinin gecikmesine neden olur.

El-Hacı Abdülkerim, Şeyh-i Ekrem'den (Şeyh Fethullah) dan (Allah, bizi onun sırlarıyla kutlasın ve ondan razı olsun) şöyle rivayet etmiş: Akşam namazından yatsı namazı vaktine kadar, kendisinde şiddetli tâleb olduğu hâlde, gözlerini kapatıp da ona râbita zâhir olmayan kimse, mezkûr her iki vaktin arasında, kendisindeki tâleb gevşek olup da rabita hâli, ondan ayrılmayan kimseden, makamca daha yüksek, daha efdâl ve Allah'a daha yakındır.

İşte bu beyandan anlaşıldığına göre, bu tarikatın medarı, tâlepten başka bir şey değildir. Tâlebe sebep olan her şey, müridin kurtuluşuna, ona muhalif olan şeyler ise helâkına sebep olur. Öyle ise, tâlebin artması için çalışkan olun!

Şeyh-i Ekrem, (Allahu Teâlâ bizi onun sırlarıyla kutlayıp ondan râzı olsun) Üstad-ı A'zam'dan (radıyallahu anh) rivayetle, Gavs-i A'zam ona (Üstad-ı A'zam'a) "Halk, bize fenâ makamı hâsıl oluyor sonra gidiyor, derler. Sen de öyle misin değil misin? Ben ise, öyle değilim. Belki bana hâsıl olduğu zamandan beri benden o hâl gitmemiştir." buyurdu. "Üstad-ı A'zam Hunuk'ta okurken ona fena makamı hasıl olmuştur. Çünkü kendisi o zaman da talebin son derecesi olan halde idi."

Halk ile konuşma konusu ise, eğer konuşma, Züleyha'nın Yusuf'dan, (Peygamberimize ve onun üzerine salât ü selam ve senâ olsun) bahsetme gayesiyle halkla konuştuğu gibi olup gaye halk ve halka konuşmayı duyurmak ve onlara bir şey ifade etmek için olmayıp Allahü Teâlâ'ya olan şiddetli muhabbetten peyda olursa iyi, yoksa iyi değildir.

Perverde annenizden dua diler. Talebelere, bütün müritlere selâm eder. Muhammed Said, Fethullah, Molla Muhammed Emin, Hacı Abdülkerim, Molla Abdurrahman, Molla Mahmud, Molla Hüseyin, Şeyh İbrahim Molla Abbas ile yüksek kapı eşiğinde (Üstad-ı A'zam'ın tekkesinde) bulunan talebe ve diğer kimselere de selâm edip duanızı dilerler. Bundan sonra Norşin köy camii hatibi size geldi. Ona hürmet etmeniz lâzımdır. Allah, Efendimiz Muhammed'in (Sallallahu aleyhi ve sellem) âl, sahâbe, zevcelerinin, ensâr muhacir ve sahâbelerin üzerine salât eyesin.¹⁵⁴

Şeyh Muhammed Diyaüddin, bu mektubunda, halifesi olan Şeyh Mahmud'a, bu yüce tarikatın tâleb üzerine kurulu olduğunu, başkası tâlebin artmasına vesile olursa iyi ancak tâlebin gevşemesine, ertelenmesine sebep olursa tehlikeli olacağını belirtmiştir. Çünkü tarikatta önemli olan tâlebin şiddetli olması, yapılan bütün amel ve ibadetlere karşı bir yandan şükürü diğer yandan da korkuyu gerekli kıldığını ifade etmiştir. Şükür etmenin sebebi Allah'ın nimetleri ihsan

¹⁵⁴ Kınacı, *Mektûbât-ı Hazret*, s. 168-171.

etmesidir. Korkunun sebebinin ise o nimetlere mazhar olduğu halde layık olamama düşüncesinden kaynaklı olduğunu vurgulamıştır.

Şeyh Diyaüddin; Şeyh Mahmud'a gönderdiği diğer bir mektupta muhabbetin en yakın yol olduğunu belirtmiştir. İnsanın kalbinden mâsivayı çıkarma ve yok etme keyfiyetinin ancak muhabbetle olacağını, bazı hallerin tefsiri gibi konulardan şöyle söz eder:

ALLAH'IN ADIYLA

Hamd o Allah'a olsun ki bizi bu nimete kavuşturdu. Eğer Allah bize hidayet etmeseydi, kendiliğimizden hidâyet yolunu bulamazdık.

Şüphesiz Rabbimizin peygamberleri hakkı getirmişlerdir. Özel olarak peygamberlerin efdallarına ve umumi olarak da diğerlerine, Peygamberimizin (sallâllahu aleyhi ve sellem) ve onların, âl ve ashâbına salât ve selâm olsun!

Bu mektûp âlem kutbu kaymakamının (radiyallahu anh) perverdesinden Allah yolundaki kardeşi, Allah için dostu Şeyh Mahmud'adır. Allah, onu nefsânî arzûlarından sıyrıp Allah'ın (celle ve alâ) irade eylediği şeylerle amel etmek için ömrünü uzatsın!

Molla Muhammed Emin adresi üzerine gönderilen mektûbunuz perverdeye ulaştı. Ona baktıktan sonra neş'esi arttı. Çünkü o, Allah'a giden bütün yolların en âlâ ve yakını olan Allah'ın muhabbet bahsini içine almıştır.

Muhabbet nasıl en yakın yol olmasın ki? İnsanın kalbinden mâsivayı yakma ve yok etme keyfiyeti ancak onunla mümkündür. Ondan mahrum olan kimse, hayvanlar sınıfından olup, ruhsuz su ile çamur kısmından sayılmaktadır. Nitekim bu hususta Farsça bir şiir de şöyle denilmiştir:

“(Allah'ın) aşkından boş olan yürek (kalb) hakikatte kalp değildir. Gönlünde Allah aşkının derdi olmayan bir beden, su ile topraktan başka bir şey değildir. “

Gönül Allah'ın aşkı vasıtasıyla, sayılamayacak ilâhi feyzlerin tecelliyatının merkezi olur. Dolayısıyla gönül, hayvanlara ve köpeklere ahır olmaktan da kurtulur. (Bu manâda Farsça) şiir:

“Ey kardeş! Sen, ancak düşünceden, içindeki düşündüğünden ibaretsin. Diğer kalan kısmın kemik ile kılsın. Eğer içindeki düşüncen, manevi varlığın gülse, gül bahçesinin, dikense külhansın.”

Mektûbunuz, hiçbir manevi halin onunla ölçülemediği şiddetli talebi de kapsıyor. Çünkü şiddetli tâleb, Allah'ın muhabbetinden peyda olur. Üstad-ı A'zam (kuddise sirruh) Gavs-ı A'zam (kuddise sirruh) yemeğini tadını almaz diye överken yemekten zevk almaması, talebinin şiddetindedir, der. Yani ondan tat duyulmaması

kendinde olmamaktansa, bu bir noksanlıktır. Şiddetli talebtense, övülmenin son derecesinden ibaret olduğuna işarettir.

Mektûpta, kâinattaki şeyleri görmekten, onları yaratan Allahü subhanehû ve teâlânın azametinin tefekkürü bende gerçekleşir, diye yazılan hal, Allahü Teâlâ'nın fülllerinin manevi tecelliyatları kısmında olup bu halin devamı, yaratan (Allah) ile mahlûkun (yarattıklarına) maneviyatta (ittihad) birleşmelerine sebep olur ki ehl-i tasavvufun yanında bu birleşme, bütün eşyaların kendilerine nazaran her ne kadar varlıklar mâdum (yok) olsa bile, yine Allah'tandır diye tarif edilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki ehl-i tasavvufta eşyalar, gözle görüldükleri halde, varlıkları düşünmeksizin Allah'ın yaratmasıyla olduğu düşünülür. Tâ ki o düşünce, kâinattaki varlıkların bekâları için Allah'ın inayetinden olduğu görüşüne sebep olsun.

Bâzı vakitlerde sizden istek dışı çıkan sesin hikmeti, kalbinize gelen Allah'ın manevi tecelliyatındandır ki onlar yukarıda bahsi geçen ittihad halinde âlâdır.

Sırf hayalinizle, kâinattaki eşyalar, vücut ve hakikat olmadığını görmemes'elesi ise, o hal, eşyaların hakikatte mevcut olduklarını veya mevcut olmadıklarını bilmekle midir? Yoksa yalnız mıdır? diye mektûpta açıklanmadı. Çünkü tasavvuftaki bu hal, vahdet'ül-vücut makamındandır. O ise iki kısımdır. Birincisine: Şuhûdî vahdetü'l-vücut denilir ki sabahleyin güneşin doğuşundan batışına kadar gökte yıldızların mevcut olduğu, lâkin güneş ışıklarının galebe etmesi sonucu onun karşısında, kaybolup eserleri bile görünmez bir hale geldiklerini bilen bir kimse gibi sâlikin üzerinde, Allah'ın varlığından başka, kâinata bulunan eşyaları görmeyip bununla beraber, eşyaların mevcut olduğuna dair bilgisi vardır. İşte aynı şekilde kalbi Allah'ın muhabbeti ile dolup Allah'ı (celle ve alâ) tefekkür etmekten başka, kalbinde hiç bir şeyin düşüncesi yerleşmemiş bu tefekkür kalbinin bütün ihvanlarını doldurmuş kimse, hariçte eşyalar mevcut olduğunu bildiği halde, Allah'tan başkasını görmez. Bu hal el-vahdetül şuhûdiyye diye isimlendirilir. Yüce zatlar, bu kısımdan uzaklaşmayıp, hâşâ ve kellâ parlak İslâm şeriatında bir noksanlıktan değil, ancak alametlerinin eserleri ortadan kalktığı bir zamanda maslahat için ahkâmını halka tebliğ ettikleri zamandan başka bir vakitte bu kısım vahdet'ül-vücutu talep etmişlerdir.

İkinci kısmı, ilmî vahdet'ül-vücutdur ki bu kısmın üzerinde durmak lâzımdır. Bâzı zatlar, bunda hayret edip kalmışlardır. Bu kısım şöyle tarif edilir ki: Sâlik kâinata yalnız, tek bir varlık olduğunu bilip görmesidir. Fakat o vücut (varlık) ulûhiyet mertebesine, mabûd (tapınılan) ve vacibü'l-vücutdur. İmkân mertebesinde, mümkün olup ilâhi hüküm ve teklifleri kapsar.

Bu düşünce, sofistlerin düşüncesine zıttır. Çünkü onlar, cehalet ve inatla aşırı giderek, hiç bir şey hattâ yüce Allah'ın mevcut olduğunu da ispat etmezler. Ama ilmî vahdet'ül-vücut kısmı hakkında, sözü geçen bu görüşün sahibi bütün eşyanın hakikatlerini ispat ederler. Ancak kalbi üzerine Allah'ın (celle ve alâ) azameti şiddetle

zahir olmasının tecellisinden çeşitli imtiyaz düşüncesi aklından silinip mümkün ile vacibin arasındaki surf müşterek noktası olan vücud (varlık) zihinde kalır.

Rivayet edilir ki şeyhin birisi Ey Rabbim! Fir'avun, kavmine: "Ben sizin en yüce rabbinizim." deyince onu rahmetinden kovdun. Hallâc-ı Mansur (ö.309/922) (kuddise sirruh): "Ben hakkım (Allah'ım)" dediğinde, onu kendine yakın dost edip yaklaştırdın, demesi üzerine, gaipten ona cevap verildi ki: Fir'avun'un kalbini inat, serkeşlik, kibir kapladığından, beni görmedi de kendine ulûhiyet ispat etti. Mansur ise ona, benim aşkım ve azametim kapladı, kâinata benden başka, hattâ kendi nefsini bile görmediği için, aklında benden başka bir şey kalmayıp, "Enel hak (Ben Allah'ım)" dedi. O, kullandığı bu cümledeki ben kelimesinden kendi nefsini kasd etmeyip, belki Allah'ı (Celle ve âlâ) kasd etti.

Bu ikinci kısım ilmî bir mes'ele olup manevi haller ile ilgisi yoktu. İzah edilmesi bu mektûpta layık değildir.

Şayet size hâsıl olan hâl, sözü geçen vahdet-i vücûdun bir kısmındansa, onu azı dişlerinle ısır tut, bırakma! İkinci kısmındansa, ondan korkma! Çünkü birçok manevi şeylerin hûsulüne sebep olması mümkündür. Keşke o hal sizden kaybolmayıp da mektupla arz ettiğim zamana kadar sabit kalsaydı, mektûpu gönderdiğim vakte kadar da o halden sizde bir nebze kokusu kalmıştı. Şayet birinci kısımdansa, kâinat zerrelere vücut düşüncesi kalbinden kaybolup manevî görüşünde, Allah'dan (celle ve alâ) başka bir şey kalmayınca kadar çalış! Celâl lâfzının (Allah kelimesinin) zikrine devam et ki bahsettiğin sendeki titreme gidip sükûnet hasıl olsun.

Kalb cem'iyeti (Allah'tan başka bütün eşyaların düşünceden sıyırılması) ile sizde kuvvetli manevi huzur gerçekleşmesi hali ise, Allah seni her iki hal üzere sabit eylesin. Sende en tamam bir şekilde ilerleme olmaları için, râbitaya devam et! Çünkü râbitanın o şekilde olması, her iki halin mükemmel bir şekilde hazır olmalarına sebep olur. Kalbte râbitanın tecellisi ne kadar tam ise, Allah'ın manevi huzuru, ondan daha üstün olarak ortaya çıkar.

Sendeki bu hallerin gerçekleşmesi ile beraber, kendinizi kusurlu görmeniz ise bu, Allah'ın (celle ve alâ) kendi kusurunu görene ihsan eylediği ni'metlerdendir. Topraktan yaratılan (insan) ile sahiplerin sahibi olan (Allahü Teâlâ) arasında ne gibi bir münasebet olduğu düşünülürse insandaki kusur nasıl görülmesin?

Şeyh Abdullah El-Ensari, (kuddise sirruh) Allahü Teâlâ ibâdeti müstahak olduğu için ona ibadet etmiyorum. Ben nerede, ona layık olduğu ibadetini yapmam nerede? Onu sevdiğim için de etmem, çünkü muhabbette nefsin görünmesi vardır ve hiç

bir menfaat mukabilinde de yapmam ki ücretli bir işçi gibi olayım. Belki ona yaptığım ibadetten maksadım, yalnız emrine uygun hareket etmek içindir.

Bu hallerin nef'i ile isbat (lâ ilâhe illâllah) zikrini yapmaktan ise, o mümkündür. Belki birçok zamanlarda o hal her ikisinden ortaya çıkar. Bâzı vakitlerde, Zikr-i Celâl'den (Allah) lâfzı zikretmekten doğan Allah'a (Celle ve âlâ) karşı kalbin cezbesinden de olur. Zikr-i Celâl'den hâsıl olan bu hal (Vahdet'ül vücûd) ve nef'i isbattan ortaya çıkan sözü geçen halden daha üstündür. Çünkü Zikr-i Celâl'deki halden kulun hayalini bile o sıfat gelmeyip belki ancak ona Allah'ın (celle ve alâ) keremindedir.

Mektubta, Masum'un annesinin hastalığından bahsetmediğinize şaşılır. Şayet hastalığın iyileşmesi nedeniyle bir yere gitmeniz mümkünse ve bundan başka arz edilecek bir şey'e ihtiyacın kalmışsa, buraya gel! Yoksa Atmankân kabilesine git! Sizden, annenizden dua talep ettikten sonra size, çocuklarınıza, yanınızda hazır bulunanların ve hidayete tâbi olanların cümlesine selâm olsun!¹⁵⁵

Şeyh Muhammed Diyaüddin bu mektubunda, Allah aşkı ile dolmayan kalbin, özünde kalp olmadığını, insanın nefsinin kusurlu görüp bilmesi, insanın kalbinde masivayı yakması gerektiğini dile getirmiştir. Vahdet-i vücûd makamının iki kısmı olan şühûdiyye ile ilmîyenin açıklamasını yapmış, insan kendi nefsinin kusurunu bilmesinin gerekliliğine değinmiştir.

Şeyh Diyaüddin; Şeyh Mahmud'a gönderdiği diğer bir mektupta, Allah'ın muhabbetine teşvik, muhabbetin faydaları ve bazı maslahatlar hakkındaki konulardan şöyle söz eder:

ALLAH'IN ADIYLA

Bütün hamdler, kendisinden korkanlara, kurtuluşun veren Allahü teâlâ 'ya mahsustur. Salât ü Selâm ilk ve son insanların Efendisi'nin, (sallâllahu aleyhi ve sellem) bütün âilenin ashabının, zevcelerinin ve zürriyetin üzerine olsun!

Bu mektup, âlem kutbu kaymakamının (radiyallahu anh) perverdesinden, Allah yolundaki kardeşi ve dostu, sevimli Şeyh Mahmud'adır. Allah, onu yanında makbul olanlardan eyleyip onu ayıplayıcı şeylerden muhafaza eylesin! Ona çalışılmasına ve onda hayat sarfedilmeyen lâyıf olan şey, Mevlânânın (Celle ve âlâ) muhabbetidir. Çünkü onda çalışan kimse pişmanlık duymaz. Dolayısıyla gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve hiçbir insanın hatırına gelmeyen şeyi anlar. Mısra:

*“Onu (sevgiliyi) çok meth eden kimse, onun iyi özelliklerini idrâk etmez.”
Öyle ise, bu dünyayı onun gerçekleşmesine vesile etmek lâzımdır. Zira dünya, Allah'ı*

¹⁵⁵ Kınacı, Mektûbât-ı Hazret, s. 254-259.

sevmek ve bilmek için yaratılmıştır. Nitekim hadis-i kudsîde: “Ben (Allah), gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim (dolayısıyla) beni bilmeleri için halkı yarattım.” diye buyurmuştur. Allahu Teâlâ’da Kur’an-ı Kerim’de, “İnsan ve cinleri ancak bana ibâdet etmeleri için yarattım.” buyurdu. Farsça,

“İşte sana mâksut olan hazineden bir alâmet verdik”

Bu sonbaharın erken bir vaktinde, her iki çocuğumun arasında teşekkül ettiğimiz yakınlaşmanın yakın bir zamanda tamamlanmasını (evlendirmelerini) isteriz. Bâzı ev hâlkımızı feyzlerin çıktığı yere, yani Üstad-ı Azam’ın merkadına yakın olan yerde olduğumuz için işin (düğünün) acele olmasını severiz. Sizden bir de düğün izninin haberi gelince hemen tarafınıza geleceğiz. Şu da bilinmelidir ki her ikisi de evlâtlarımızdır. Fakat halkın örf ve âdetini terk etmeyiz. Ve Üstad-ı Azam’ın âdetinden de dışarı çıkmayı da sevmeyiz. Çünkü sâdâtın (ulu kişilerin) âdetleri âdetlerin ulusudur.

Size selâm edip duanızı diler, size ve çocuklarınıza selâm ettikten sonra size dua ederiz. Bütün talebelere selâm eder, annenizden dua talep ederiz sözümüzün evvelinde ve sonunda Allahü Teâlâ, efendimiz Muhammed’in (sallâllahu aleyhi ve sellem), âli’nin ve ashâbının üzerine salât ü selâm eylesin deriz.¹⁵⁶

Şeyh Muhammed Diyaüddin bu mektubunda halifesi Şeyh Mahmud’a, Allah’ın muhabbetine yönelen kimsenin pişman olmayacağını, muhabbetin ve sevginin faydaları, dünya ve dünya içerisinde yaratılan her şeyin gayesinin muhabbet olduğunu, sâdatın âdetinin, âdetlerin en büyüğü olduğunu bunun dışına çıkmamak gerektiği, hayırlı işlerde acele etmenin evla olduğunu yazmıştır.

Şeyh Diyaüddin; Şeyh Mahmud’a gönderdiği diğer bir mektupta, insanı gaflet uykusundan uyandıran hususları ve düşünerek birtakım kararlar almanın gerekliliği gibi nasihatlerde bulunmuştur.

ALLAH'IN ADIYLA

Bütün hamdler, âlemin Rabbine mahsustur. Salât ü selâm, Allah’ın resûlü ile âlinin ashâbının üzerine olsun!

Bu mektûp, Allah yolundaki kardeşi, dostu Şeyh Mahmud efendiyedir. Allah onu belâlardan selâmet eyleyip mukarrebûn (Allah’a yakın olanların) dileklerini ulaştırsın. Fethullah ismiyle gönderilen mektûp, bu fakire ulaştı. Ona baktıktan sonra sizin ve kendisi için, yüce Allah’a sığınması ve yalvarması arttı. Gaflet uykusundan uyandırdığınız için Allah’a hamdetti. Umarım ki Allah, bu hali, kendisine (celle ve alâ) yaklaşmaya, sevgisinin artmasına, onun bazı kimselerden sadır olup da Allah’a (celle ve alâ) ziyâdesiyle sığınılmasına ve yalvarılmasına sebep olan şeylerden eylesin! Tâ ki

¹⁵⁶ Kınacı, s. Mektûbât-ı Hazret, s. 346-347.

bedeni, mânen varlığı ortadan mahv (yok) olup yerine ondan hiç bir şey gelmeyen âdem (yokluk) özelliği gerçekleşsin ve insandaki bütün kemâlâtın Allah'tan olduğu anlaşılın.

Bundan sonra bu fakir, bize hediyeniz olan keriminizden gayet râzıdır, onda soyluluk ve asâletin alâmeti belirmektedir. Allah'tan (celle ve alâ) onu malûmumuz olan şeylere uymasını dileriz. Akıllı olan kimse, her şeyde düşünerek, ondan kendisine iyi bir hisse alması gerekir. Kadın cihetinden bu akrabalıktan olacak olan hissesi, somut dedikodulara kulak vermeyip belki sâkin ve ağır başlı olmasıdır. Bir defa bir iş için Üstad-ı A'zam'ın halifesi ve kâtibi benimle konuştu. Hiç düşünmeden ve sormadan ona teşebbüs ettim. Sonra pişman oldum. Bu nasihatımı aklında tut! Size evlâdınıza ve talebelere, duadan sonra selâm eder, sizden ve onlardan bize dua etmenizi diler. Annenizin de duasını talep ederiz. Allah, Efendimiz Muhammed'in (sallâllahu aleyhi ve sellem) âlinin ve ashâbının üzerine salât ü selâm eylesin!¹⁵⁷

Şeyh Muhammed Diyaüddin mektubunda halifesi olan Şeyh Mahmud'a bazı dostlardan sadır olan hataların, insanı gaflet uykusundan uyandırıp Allah'a karşı sevgi ve yakınlığı artırdığına değinmiştir. Bütün işlerde insanın ağır başlılıkla, temkini elden bırakmadan hareket etmek gerektiğini belirtmiştir.

Şeyh Diyaüddin; Şeyh Mahmud'a gönderdiği diğer bir mektupta, şeriat hükümleriyle ilgili görüşlerinden şöyle söz eder.

ALLAH'IN ADIYLA

Kâinatta hiçbir varlık yok ki onu hamd ile tesbih etmesin. Salât-ü selâm, Allah'ın yarattıklarının hayırlısı olan efendimiz Muhammed'in (sallâllahu aleyhi ve sellem), bütün âlinin ve ashâbının üzerine olsun!

Bu mektûp, Allah yolundaki kardeşi olan Şeyh Mahmud'adır. Allah onu âfetlerden selâmet eyleyip ona uzun ömürler versin!

Kulun Allah'ın rızâsına çalışması, peygamberinin (ona, âline ve ashâbına salât ü selâm olsun) şeriatının yolunda bilhassa bu zamanda gitmesi lâzımdır. Çünkü bu zamanda şeriatın alâmetleri yıkılıp mahv olmuştur. Yerlerine beşerî ve tabii bulanık arzûlar ortaya çıkmıştır. Allah, bizi ve sizi onlardan kurtarsın! Evvelâ insanın bizzat nefsini ıslâh etmeye, daha sonra söylentilerlede olsa, onu halk arasında icra etmeye çalışması lâzımdır. Bundan sonra şunu tavsiye ederim ki kendisinden zorla alınan malı için, Molla Alâüddin tarafınıza geldi. Çünkü malını gasp edenin kim olduğuna dair birtakım alâmetler belirmişti. Ne şekilde mümkün olursa olsun, malını çıkarmaya gayret etmeniz gerekir. Çünkü kendisi de ev halkımızdan olup Üstad-ı A'zam (kuddise sirruh) ile tam alâkası vardır. Sizin ve ev halkımızın sıhhatinden sorarız. Eşinizin hastalığı gitti mi? Size dua edip ve vâlidenizden dua talep ettikten sonra size, evlâdınıza meclisinizde

¹⁵⁷ Kınacı, *Mektûbât-ı Hazret*, s. 348-349.

bulunan talebe ve diğer kimselere, Mustafavi şeriatı tâbi olanlara selâm olsun! O şeriat sahibinin ve âlinin üzerine de salat ü selam ve senâ olsun! ¹⁵⁸

Şeyh Muhammed Diyaüddin, bu mektubunda halifesi olan Şeyh Mahmud'a; bu zamanda kulun Allah'ın rızasını kazanmak için çalışması gerektiğini, günümüzde şerâtin hükmünün azaldığını, şeriat hükümlerinin yerini beşerî ve kötü arzuların aldığını, şeriat yolunda yürümenin ve bunu halk arasında icra etmeye çalışmak gerektiği ile ilgili bazı nasihatler çerçevesinde yazmıştır.

Şeyh Diyaüddin'in Şeyh Mahmud'a gönderdiği diğer bir mektupta, onun yaşadığı zulme karşı sakin olup Allah'a havale etmesi gerektiğiyle ilgili hususları şu şekilde dile getirir.

ALLAH'IN ADIYLA

Kâinata hiçbir varlık yok ki onu hamd ile tesbih etmesin. Salât ü selâm, efendimiz Muhammed'in (sallâllahu aleyhi ve sellem) bütün âlinin ve ashâbının, zevcelerinin, ensârı ve dünürlerinin üzerine olsun!

Bu mektûp, Allah yolundaki kardeşi olan Şeyh Mahmud efendiyedir. Allah, onu istediği şeylere ulaştırsın! Âmin! Molla Muhammed Emin namıyla gönderilen mektûbunuz bu fakire ulaştı. Ona bakınca, büyük bir hayrete düştü. İşi, yüce Allah ve Resûlüne (sallâllahu aleyhi ve sellem), Nakşibendi sadâtları (kuddise sirruhu) ve Üstad-ı A'zam'a (radiyallahu anh) havale etti. Durum böyle iken, o belâlar ve haksızlıklar size değil; bize yapılmış demektir. Sen hiç sıkılmadan, tefekkür ederek evinde sâkin ol! ki bu zâhirde hiç bir müdahalemiz olmadan bütün işler yüce Allah'a, Resûlüne, (sallâllahu aleyhi ve sellem), Sâdat-ı kirama ve Üstad-ı A'zam'a havale olmuş olsun. Nitekim hakikatte de durum böyledir. Onlar, şerhlerin giderilmesine yeterli olup onlardan başka kimselere sığınmaya ihtiyaç yoktur ki bu hususlarda onlara ortak olsun. Yardımcı, koruyucu, dostlarını aziz, düşmanlarını zelil edici yalnızca Allah'tır. Umarım ki o zâlimin yaptığı bu zulüm son bulur. Allah sizi de, başkalarını da onun şerrinden korusun.

Allah seni, evlâdını ve ev halkını o zâlimden ve zamanın hâdiselerinden muhafaza eylesin! Allah, efendimiz Muhammed'in (sallâllahu aleyhi ve sellem), âlinin ve sahâbelerinin üzerine salât ü selâm eylesin! ¹⁵⁹

Şeyh Muhammed Diyaüddin, halifesi olan Şeyh Mahmud'a; yapılacak bütün işlerde ve başa gelen bütün şerhlerde, samimi bir şekilde zahiren ve batınen dua edip işi, Allahü Teâlâya havale etmek gerektiğini, yaşadığı zulmü de Allah'a havale

¹⁵⁸ Kınacı, *Mektûbât-ı Hazret*, s. 352.

¹⁵⁹ Kınacı, *Mektûbât-ı Hazret*, 353,354.

etmesi gerektiğini, Allah'ın koruyucu olduğunu, dostlarını aziz, düşmanlarını zelil edici olduğunu yazmıştır.

2.1.14. Kerametleri ve Bazı Rüyaları

Sözlükte “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” anlamına gelen.¹⁶⁰ Kerâmet, kerem gibi mastar olup “iyilik, cömertlik” anlamında bir isim olarakta kullanılır. Terim olarak ise “Allah'ın sâlih, takvâ sahibi, Allah'a yakın olan velî kullarında meydana gelen “olağanüstü hal” olarak tanımlanmıştır.¹⁶¹ Sûfiler, kerâmeti Allah'ın sadece emir ve yasaklarına itaat eden ve ona yaklaşılmaya çalışan velîlere ikram edeceğini ifade etmişlerdir. Onlar, kerameti Allah Teâlâ'nın velî kuluna verdiği bir lütuf olarak görmüşlerdir. İlâhî bir lutuf olmakla beraber keramete mazhar olan bir velî, kendisinde böyle bir hal gördüğü zaman bu halin bir mekr, istidrâc ve ibtilâ olmasından korkar. Bunu düşünen velî, endişeye kapılır. Bir yandan Allah'ın lutfuna mazhar olduğu için O'na şükreder, daha çok bağlanır; diğer yandan da bunun akabinde doğabilecek sonuçlardan ve sorumluluklardan kaygılanır. Bundan dolayı kendisinde zuhur eden hali gizler.¹⁶²

Şeyh Mahmud Zokaydî'den çok sayıda keramet zuhur etmiştir. Ancak Şeyh Mahmud, insanların kalbinde olanları hissettiğini ve bu durumun feraset olduğunu ifade etmiştir. Şeyh Mahmud'un kerâmetlerinden birkaçına değineceğiz:

Şeyh Mahmud'un iki müridi kendi aralarında konuşur bir süre sonra Şeyh Mahmud onların bulunduğu ortama girer ve yanlarına gider, onlara “Siz benim hakkımda mı konuşuyordunuz?” der. Onlar dehşete kapılır çünkü o iki kişi dışında orada hiç kimse yoktur.¹⁶³

Şeyh Mahmud bir adamla karşılaşır adam, Şeyh Mahmud'un elini öper ve “Canım sana feda olsun, sevgim sana ebedidir.” der. Şeyh Mahmud adama “Senin ihtiyacın nedir?” diye sorar. Adam, Şeyh Mahmud'a derdini anlatır ve nehrin karşısına geçmek istediğini söyler. Onu dinledikten sonra müritlerinden birine, korkmadan onu nehrin diğer tarafına geçirin der ve “Gittiğin cezaevinde Necmeddin

¹⁶⁰ Süleyman Uludağ, “Keramet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, c. 25, s. 268.

¹⁶¹ Uludağ, “Keramet” c. 25, s. 268.

¹⁶² Uludağ, “Keramet” c. 25, s. 268.

¹⁶³ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî*, v. 47.

adında biri var, hükmünün ağır olduğunu düşünüyor, ona yirmi gün sonra çıkacağını, yirmi günden fazla cezaevinde kalmayacağını söyle.” der, ardından mürid onu nehrin karşı tarafına geçirir. Adam Siirt hapishanesine ulaşır ve Necmeddin'e Şeyh Mahmud'un müjdesini götürür. Yirmi gün sonra hapisten çıkacağını iletir, yirminci gün Necmeddin hapisten çıkar. Şeyh Mahmud bu durum karşısında şunları söylemiştir: “Ben insanların kalbindekini hissediyorum, kerâmet olarak değil feraset olarak biliyorum.” demiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz “Müminlerin ferasetine dikkat edin, o iman nuru ile görüyor.” buyurmuştur.¹⁶⁴

Bir adam bir tay alır ancak onu henüz eğitmediği için tay çok sinirli ve huysuzdu. Adamın köyüne onunla dönmesi gerekiyordu. Tay sahibinin binmesini istemez, sahibi binmeye çalışsa da tay onu her defasında yere düşürür, durum böyle iken Şeyh Mahmud gelir, adamın çaresizliğini görüp ona yardımcı olmak ister, adama korkmadan tekrardan binmesini ister. Şeyh Mahmud, tayın başını okşar ve tay hemen sakinleşir oradakiler bu durum karşısında çok şaşırır. Elini çektiği an tay yine huysuzlaşır. Şeyh Mahmud bu durumda çocuklarından birine dedelerinin asasını getirmesini ister ve asayı tayın sahibine verir. Sahibi asa ile taya binince tay sanki yıllarca eğitilmiş gibi uysallaşır ve köyüne sorunsuz bir şekilde ulaşır. Ardından kendine emanet olarak verilen asayı tekrardan Şeyh Mahmud'a ulaştırmak için yola çıkar ancak yolculuk esnasında asayı kaybeder bu duruma oldukça üzülür. Şeyh Mahmud'un yanına varır ve asayı kaybettiğini mahcup bir şekilde söyler. Şeyh Mahmud ona “Üzülme asa benim yanımdadır.” der. Adam bu olağanüstü hâl karşısında dehşete kapılır ve hayretler içinde kalır.¹⁶⁵

Şeyh Mahmud'un ruh halini yansıtan bir diğer gösterge, hatıratında yer verdiği rüyalarıdır. Rüya, Arapçada görmek anlamına gelir.¹⁶⁶ Tasavvuf literatüründe rüya üç çeşittir: ilâhî, melekî, şeytanî. Rüyayı tabir etmek ise başlı başına bir maharet gerektirir. Görülen her rüya, rüyayı gören sahibinin iç dünyasını yansıtan bir ayna misalidir.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstâd eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî* v. 59.

¹⁶⁵ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstâd eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî* v. 66.

¹⁶⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi yayınları, İstanbul 2009, s. 222.

¹⁶⁷ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Sözlüğü*, s. 222.

Hiç şüphe yok ki rüya bir nevi keramettir. Rüya uykuda bütün şuur ve hissin tam anlamıyla kaybolmadığı bir esnada görülür. Rüya kalbe manevi bir hitap ile tasavvur edilen bir durumdur.¹⁶⁸

Tasavvuf geleneğinde rüyalar, manevi yolculukta önemli bir yere sahiptir. Yükselişin ve ilerlemenin en önemli göstergesidir. Şeyh Mahmud, Antalya sürgününde gördüğü bir rüyayı hatıratında şöyle anlatır:

Muharrem-i Haram'ın 24'ü, Temmuz'un 2. gecesinde şöyle bir rüya gördüm: Babam (kuddise sirruh) bir yerdeydi; ancak kendisini görmüyordum. İsmail-i Davud'u, babamın elini öptüğünü görüyordum. Daha sonra sevinçli bir şekilde bana geliyor ve bana "İstedığımız konu gerçekleşti, zamanı geldi; elhamdulillah" diyordu. Ben de kendisine "Ancak o (beklenen) vakit için bir süre daha kaldı; sabır!" diyordum ve uyandım. Allah'ım! Bunu hayır kıl!¹⁶⁹

Şeyh Mahmud'un görmüş olduğu rüya zamanı geldiğinde gerçekleşmiş ve sürgün hayatı sona ermiştir. Şeyh Mahmud'un gördüğü bu rüya bulunduğu zorlukların ardından özlemini duyduğu memleketine kavuşacağına işaret etti. Gördüğü diğer bir rüya:

Mübârek Ramazan'ın 19. gününde, Çarşamba günü sabah namazından sonra Hazret-i Aliyye'yi (Şeyh Mahmud'un mürşidi Şeyh Diyauddin) rüyada gördüm. Elinde, sürgündekilerin beraatnâme ve aff vesikası vardı. Bu beraat, bir kumaş üzerine yazılmıştı. Zannedersen o mavi renkliydi. Yazı kumaşla aynı renkteydi. Ben o berâatnâmeyi okudum. Rüyada Derikli Ali'ye müjde veriyor ve Hazret'in huzurunda "Bana müjdem ver." diyordum. Rüya uzundu. Fakat bu kadarını hatırlayabiliyorum. Allah'ım! Âkıbeti hayır kıl. Âmîn.¹⁷⁰

2.2. TARİKATI VE ŞAHSİYETİ

Tarikatlar, birey ve toplum üzerinde önemli etkilere sahip kurumlardır. Toplumun dini hayatının yaşaması ve dini hayatın toplumda yayılmasında önemli bir vazife üstlenmişlerdir.

¹⁶⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi*, çev. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s. 467.

¹⁶⁹ Zokaydî, *et-Teb'id ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, v. 58.

¹⁷⁰ Zokaydî, *et-Teb'id ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, v. 76.

2.2.1. Şeyhi ve Tarikat Silsilesi

Şeyh Mahmud Zokaydî, ilk olarak nefisini tezkiye etmek için Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin halifesi olan babası Şeyh Abdulkahhar'ın yanında tevbe edip seyr-u sülûk etmeye başlamıştır. Böylece ilk tasavvuf eğitimini babasından almıştır. Ancak hilafet alamadan babası vefat ettiğinden mürşit arayışına girmiş, "Hazret" lakaplı Şeyh Diyauddin Norşini'ye teslim olmuş ve neticede tasavvufi halifeliğini ondan almıştır.¹⁷¹

Şeyh Muhammed Diyauddin, Seydâ-i Tâğî namı ile meşhur; Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin oğludur. Babasının kendi eliyle yazdığı bir bilgiye göre Hazret; Hizan kazasının İspayirt nahiyesinin Usb köyünde 7 Cemaziyel ahir 1272/14 Ocak 1856 Pazartesi günü öğleden sonra dünyaya gelmiştir. Hazret lakabıyla şöhret bulmuştur. Bu lakab kendisine üstadı Şeyh Fethullah-i Verkanisi tarafından verilmiştir.¹⁷²

Şeyh Muhammed Diyauddin, Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin 6'sı erkek, 6'sı kız olmak üzere 12 çocuğunun en büyüğüdür.¹⁷³ Şeyh Muhammed Diyauddin Medrese ve tasavvufî eğitimin yapıldığı bir ortamda yetişmiş, ilk tahsilini babasının yanında aldıktan sonra manevi eğitimini Şeyh Fethullah Verkanisinin yanında tamamlamıştır.¹⁷⁴ Hazret bir evlilik yapmış, Medine isimli bir hanım ile evlenmiş bu evlilikten Fethullah adında bir oğlu ve Aişe adında bir kızı olmuştur.¹⁷⁵ Şeyh Muhammed Diyauddin'nin Amel dönemi dört yıl devam etmiş, dört yılın ardından 1889 yılında hilafet almış ve irşada başlamıştır. Hazret'in irşat vazifesi şeyhi sağ iken tam on yıl sürmüş, şeyhinin vefatından sonra yirmi dört yıl devam ederek son derece büyük bir irşat hizmeti yürütmüştür.¹⁷⁶

Şeyh Muhammed Diyauddin, Birinci Dünya Savaşına kardeşleri, talebe ve müritleriyle birlikte katılmış, Ruslara ve Ermenilere karşı savaşmıştır. Şeyh Muhammed Diyauddin şiddetli bir savaştan sonra Rusların köye girmesini engellemiştir. Bu savaş esnasında Hazret'e kılıç hediye edilmiş. O da kılıcı

¹⁷¹ Sevgili, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Antalya Sürgün Hatıraları, s. 443-444.

¹⁷² Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 226.

¹⁷³ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 225.

¹⁷⁴ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 226.

¹⁷⁵ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 241.

¹⁷⁶ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 229.

Resulullah'a (s.a.v.) mütabaat olsun diye kuşanıp savaşa çıkmıştır.¹⁷⁷ Bu savaşta Hazret, ağır yaralanmıştır. Başhekim onlara: “Mermi sağ kolunu parçalamıştır, kesmezsek kangren olup tüm vücuda yayılır. Bu durum vefat etmesine neden olur. Bizim için Hazret’in cihat etmesi çok önemli değil; bizim için önemli olan yaşamasıdır.” demiştir. Oradakiler, karar vermek yerine Hazret’e sormayı tercih ederler. Hazret cevaben; “Rabbim benim tüm organlarımı sağlam olarak yarattı. Şimdi de benden bir kolumu almak istiyor, ona itaat etmekten başka yol yoktur.” demiş ve sağ kolu omzundan kesilmiştir.¹⁷⁸

Hazret, son günlerinde ölüme ve vuslata yaklaştıkça, yüzü daha parlak, al al ve daha da güzelleşmişti. Hazret; 1340/1923 Cuma günü vefat etmiştir. Cenazesini Molla Abdullah-i Balêki ile Molla Abdulkerim’i Tertubi ve diğer dostları yıkamıştır. Hazret vasiyeti üzerine babasının yanı başında defnedilmiştir.¹⁷⁹ Şeyh Muhammed Diyaüddin vefatının ardından toplam on altı halife bırakmıştır.¹⁸⁰ Şimdi Şeyh Muhammed Diyaüddin’in halifelerinden biri olan Şeyh Mahmud Zokaydî’nin tarikat silsilesine değineceğiz.

Silsile: Arapça, zincir demektir. Tasavvuf okullarındaki maneviyat öğretmenleri zinciridir. Bu zincirin en son halkası Hz. Muhammed Mustafa’dır. (s.a.v.)¹⁸¹ Şeyh Mahmud Zokaydî’nin tarikat silsilesi şöyledir:

Mevlânâ Halid-i Bağdâdî (ö. 1827)¹⁸²

Seyyid Abdullah Şemdinî (ö. 1813)¹⁸³

Şeyh Seyyid Tâhâ (ö. 1853)¹⁸⁴

Gavs-ı Hizânî Seyyid Sibğatullah Arvâsî (ö. 1870)¹⁸⁵

¹⁷⁷ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 233.

¹⁷⁸ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 233.

¹⁷⁹ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 248-249.

¹⁸⁰ Bunlar: Melâye Mezin (Muhammed Emin el-Kursincî), Molla Abdulkerim el-Sipayirti, Molla Mustafa ez- Zoki, Şeyh Ahmed el-Haznevî, Şeyh Selîm Hezânî, Şeyh Mahmud-i Karaköyi, Şeyh Mahmud Zokaydî, Şeyh Alaaddîn Ohini, Şeyh Şehâbeddîn Tîlî, Molla Ubeydullah b. Şehabeddîn Tîlî, Molla Yusuf et-Tekmani, Molla Abbas es-Suşari, Molla Halil et-Tîlî, Şeyh Abdurrahman Çokreşî, Şeyh İbrahim Abirî'dir. Molla Halid-el Poğavi. Bkz. Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 249.

¹⁸¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Sözlüğü*, s. 241.

¹⁸² İbrahim Baz, *Şeyh Âsım Ohinî Birketü'l-Kelimât fî Menâkibi Ba'di's-sâdât*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2018, s. 17.

¹⁸³ Baz, *Şeyh Âsım Ohinî Birketü'l-Kelimât fî Menâkibi Ba'di's-sâdât*, s. 17.

¹⁸⁴ Baz, *Şeyh Âsım Ohinî Birketü'l-Kelimât fî Menâkibi Ba'di's-sâdât*, s. 17.

¹⁸⁵ Baz, *Şeyh Âsım Ohinî Birketü'l-Kelimât fî Menâkibi Ba'di's-sâdât*, s. 17.

Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî (ö. 1886)¹⁸⁶

Şeyh Fethullah Verkânîsî (ö. 1899)¹⁸⁷

Şeyh Muhammed Diyâuddîn (ö. 1924)¹⁸⁸

Şeyh Mahmud Zokaydî (ö.1945)¹⁸⁹

2.2.2. Şeyh Mahmud'un, Hazret'in Vefatının Ardından Yazdığı Mersiye

Şeyh Mahmud, Şeyh Muhammed Diyauddin'in ilim sohbetinde bulunmuş ve şeyhinin verdiği bütün görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Şeyhinin vefatına kadar ona sadık kalıp seyr-u sülûk etmiştir. Şeyh Mahmud Zokaydî, müşidi Şeyh Muhammed Diyauddin'in (Hazret) vefatının ardından üzüntüsünü dile getiren bir şiir kaleme almıştır:

فلک ا سال رشاندم تیر و سرگردان کرم ایرو	نار فرقتی صهتتم ژاحبابا کرم ایرو
ژاحبابان بعید کردم کرم عبدال دنیای	پریشان یتیم کردم ژباب دور کرم ایرو
الا ای دوستانمن ورن بکر بحالمن	حبیبیا جاو خمارمن ژ خوه محجور کرم ایرو
جپ او راست هر نظر دارم بامیدا لقاءم از	ژ غیر دار و دیوار نم یام حبیب ایرو
گلو کانی حبیب من طیب دعو دردمن	رقب و رهنماء من وحید هشتم برفت ایرو
قرارمن ا بد نای لسر اقتار دنیای	نمی داتم کجا یام سکون او راحتم ایرو
سکون او راهتم تف جو سبات لذتم تف جو	زیان و عقلمن تف جو کرم مجنون حبیب ایرو
ضیاءمن ژمن دوربو بساط ظلمتی ور بوایرو	بصر کور بو سمخ کربو فراست صبر جو ایرو
بلاو مختا ایسال بلا حدو حساب او	شراب صبر مشکل بو چراغ دین طافا ایرو
اله ذوالجلال تو عظیم پر کمال تو	لطیف پر جمال تو رهمی لمه ایرو

¹⁸⁶ Baz, *Şeyh Âsım Ohinî Birketü'l-Kelimât fî Menâkıbi Ba'di's-sâdât*, s. 17.

¹⁸⁷ Baz, *Şeyh Âsım Ohinî Birketü'l-Kelimât fî Menâkıbi Ba'di's-sâdât*, s. 17.

¹⁸⁸ Baz, *Şeyh Âsım Ohinî Birketü'l-Kelimât fî Menâkıbi Ba'di's-sâdât*, s. 17.

¹⁸⁹ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 249.

تو رهمی کی بد صبر حمد دکن ام دکل شکر
 نما طاقت بو فکر چبکن ام بحیب ایرو
 شبات غم لم درکر لبرینا دل نمک ورکر
 ضیاء و فرع او لمه غائب کرن ایرو
 دچل دو ژپشت سیصد هجرت کو دلبر جو
 ملک در روضتل جنات کاز کر ورف ایرو
 رقم پر کلو دردا فلك پرا خیانت کر
 مکن لوم لمور هرکز لمغ صور کلم ایرو¹⁹⁰

*“Felek îsal reşande tîr, we sergerdan kirim îro.
 Narê fîrquetê suhtim ji ehbaba kirim îro.*

*Ji ehbaba baîd kerdem kirim ebdalê dinyaye,
 Perişan û yetim kerdem Ji babê dûr kerdem îro.*

*Ela ey dostane min, werin bigirîn bi halê min!
 Hebîba çav xumarê min ji xew mahcur kirim îro.*

*Çep û rast her nezer darim bi ûmida likaim ez
 Ji xeyrî dar û dîwaran ne me yabim hebîb îro.*

*Gelo kanî hebîbe min, tebîbê da û derdê min?
 Reqîb û rahnemayê min wehîd hiştim bi req îro.*

*Qerara min ebed nayê li ser aqtarê dinyayê,
 Ne midan im kuca yabim sükûn û rehetam tev çû îro.*

*Sûkûn û rehetêm tev çû sebat û lezzetam tev çû,
 Zeban û eqlê min tev çû kirim mecnûn hebîb îro.*

*Diya 'yê min ji min dûr bû, bi sada zûlmetê wer bû,
 Basar kor bû, semah kerr û feraset sebrêm çû îro.*

¹⁹⁰ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl Şiir Mecmuası içerisinde) mahtut, v. 7a.

*Bela û mûhmeta îsal bila hamd û hisabîn ew,
Şaraba sebrê muşkil bû, çiraxe dîn tefa îro.*

*Îlahî, zulcelalî tû âzîm û pûrkemalî tû!
Letîf û pûrcemalî tu rehma xwe li me bike'*

*Tu rehmêkî bide sebrê, hemd dîkin em digel şûkrê,
Nema takat bive fikre, çibikim em bê hebîb îro.*

*Şubatê xem li mederkir li, birîna dil nemek werkir.
Dîya û fer û fere li me gâib kîrîn îro.*

*Di çil û du ji pişte sêsedê hücret ku dilber çû,
Melek der ravdetûl cennet gazi kîr were îro.*

*Reqîmê pir kûl û derda, felek pêrê xîyanet kîr.
Nekin loma, li min herkes simurgê sor gulê îro."*

*"Felek bu yıl acı oklarını üzerime yağdırdı, perişan etti beni bugün.
Ayrılık ateşiyle yakıp sevgiliden uzaklaştırdı bugün.*

*Beni sevgiliden ayırıp dünyada fakir bıraktı,
Perişan ve yetim bıraktı, kapıdan uzaklaştırdı bugün.*

*Ey dostlarım, gelin ağlayın hâlîme!
Gözümün nuru'ndan oldum bugün.*

*Sağ ve sol hep nazar ediyorum, belki ona denk gelirim ümidiyle
Ağaç ve duvarlardan başka bir şey görmüyorum bugün.*

*Acaba nerede sevdiğim, dertlerime tabip olanım?
Gözetleyenim ve rehberim beni yalnız bırakıp gitti.*

*Dünyanın hiçbir bölgesi üzerinde kalamam,
Ne yapayım bilmiyorum sükûn ve rahatım hepsi gitti.*

*Sükun u rahatım lezzetim hepsi gitti,
Dilim ve aklım hepsi gitti, dostum bugün beni mecnun eyledi.*

*Işığım Diyadin'im benden uzaklaştı, bir karanlık çöktü üzerime,
Gözlerim kör, kulaklarım sağır oldu tamamen sabrım tükendi bugün.*

*Bu senenin bela ve eziyetleri hadsiz ve hesapsızdır,
Sabır şarabı müşkül oldu, dinin feneri söndü bugün.*

*Ey ilahi, sen Zülcelalsin ve kemal sahibisin!
Latif ve Cemal sahibisin bize merhamet eyle!*

*Sen bize merhamet ve sabır eyle, biz ise sana hamd ve şükredelim,
Takatim hiç kalmadı dostsuz ne yapacağız bugün?*

*Şubat ayı gamlarımızı ortaya döktü, yaralı yüreğime tuz serpti.
Diya ve oğlu hepsi gaip oldu.¹⁹¹*

*Hicri bin üç yüz kırk iki dilber gittiği vakit,
Melekler onu cennet bahçelerinden çağırdı, gel dedi bugün.*

*Bugün bu yazıyı yazan çok dertli ve kederlidir, felek ona ihanet etti.
Beni kınamayın, kırmızı gülünü kaybetmiş bülbül gibiyim bugün.”*

2.2.3. Dergâhtaki Evrad ve Ezkar

Nakşibendiye tarikatının, Muhammed Bahâuddin Nakşbend Buhârî (ö.791/1389) tarafından kurulduğu kabul edilir. “Şâh-ı Nakşbend” adıyla tanınan

¹⁹¹ Şeyh Muhammed Diyauddin ve aynı yıl vefat eden oğlu kastedilmiştir. Şeyh Muhammed Diyauddin'nin Oğlu Molla Fethullah Hazret'ten 10-15 gün evvel Şubat ayının başında vefat etmiştir. Hazret, ona hilafet vermediği için çok üzülmüştür. Bkz. Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 241.

Bahâeddin Buhârî, Buhârâ yakınındaki Kasrîârîfân'dandır. Nakşibendiliğin on bir esası Abdülhâlık Gucdüvânî tarafından tanzim edilmiştir.¹⁹² İslâm dünyasında Kâdiriyye'den sonra en yaygın tarikat Nakşibendiyye'dir.¹⁹³ Zokayd Tekkesinde evradu ezkâr Nakşibendi usulüne göre yapılmıştır.¹⁹⁴

Sohbet, ilk dönem Nakşibendîliğinde seyr-u sülûkun önemli unsurlarındandır. Bahâeddin Nakşibend'in sohbetinde bulunmuş olan Salâh b. Mübârek el-Buhârî onun, "Tarikimiz sohbet tarikidir." şeklindeki sözünü aktarır.¹⁹⁵

Nakşibendiyye'ye intisap eden müride, intisap sırasında şeyh ya da onun yetki verdiği kişi tarafından her gün icra edeceği zikirler öğretilir. Tarikatın bazı kollarında farklı uygulamalar bulunmakla birlikte genellikle esas olan zikrin hafî olarak yapılmasıdır.¹⁹⁶ Nakşibendîlik'te "ism-i zât zikri" ve "nefy ü isbât zikri" adı verilen başlıca iki tür zikir vardır. İsm-i zât zikrinde "Allah" ismi, mürşidin tavsiyesine göre günde bin veya birkaç bin defa tekrar edilir. Mürid zikir esnasında "beş latife" (letâif-i hamse) üzerinde yoğunlaşır. Önce göğsün sol tarafında ve sol göğsün altında olduğu kabul edilen "kalp latifesi"ne yönelerek zikre başlar. Kalbi de zikrin lezzetini hissedip zikre iştirak eder hale gelince kalbin yanı sıra sağ göğsünün altında olduğu kabul edilen "ruh latifesi"ne yoğunlaşarak zikre devam eder. Ruh da zikre iştirak edince bunlara sırasıyla sol göğsün üstündeki sır, sağ göğsün üstündeki "hafî", göğsün ortasındaki "ahfâ" zikirleri ilave edilir. Letâifin yerleri konusunda farklı görüşler öne sürülmüşse de genel kabul gören diziliş böyledir. İki kaş arasında bulunduğu kabul edilen nefsin de zikre katılmasından sonra bütün bedenin zikretmesi sağlanır. Bu zikir "sultânü'l-ezkâr" veya "zikr-i sultânî" olarak adlandırılır.¹⁹⁷

Daha sonra nefy isbât zikrine geçilir. Bu zikirde kelime-i tevhid, nefes tutularak ve genelde üç aşamada okunur. "Lâ" derken tutulan nefes, göbek altından

¹⁹² Hasan Kamil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015, s. 257.

¹⁹³ Hamid Algar, "Nakşibendiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2006, c. 32, s. 335.

¹⁹⁴ Zokayd Dergâhındaki evrad ve ezkar ile ilgili malumat Macit Sevgili'den (Şeyh Mahmud'un üçüncü kuşaktan torunu) alınmıştır. 31.01.2021.

¹⁹⁵ Necdet Tosun, "Nakşibendiyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2006, c. 32, s. 342.

¹⁹⁶ Telâffuz organları olan dudak ve dili hareket ettirerek, fısıldayarak veya hafif ses çıkararak Allah'ı zikretmektir. Hafî (gizli) zikrin bir nev'i de kalb ile yapılan zikirdir. Buna kalble birlikte dil zikri de derler. Bkz. Gülser Keçeci, *Veliler Başbuğuşah-ı Nakşibend (Risâle-i Bahâiyye)*, Buhara Yayınları, İstanbul 2012, s. 29.

¹⁹⁷ Tosun, "Nakşibendiyye", s.342.

başa çekilir, “ilâhe” derken sağ omuza indirilir, “illallah” derken göğsün solunda bulunan kalbe vurulur. Bu zikrin icrasında nefesin tutulması bazı âlimlerle, Kübreviyye tarikatı mensuplarınca eleştiriye sebep olmuştur. Nefy isbât zikrinin amacı nefsin kötü arzularını yok etmek ve letâifi fenâ haline ulaştırmaktır. Letâif fenâ haline ulaştınca arşın üzerindeki asıllarına yükselir. Bu asıllardaki yolculuğunu tamamlayan letâifin imkân dairesindeki yükselişini bitirdiğine ve sâlikin velâyet-i suğrâ mertebesine ulaştığına inanılır. Ardından sâlik, seyr u sülûkunu velâyet-i suğrâ dairesinde sürdürür. Bunu velâyet-i kübrâ, velâyet-i ulyâ, kemâlât-ı nübüvvet, kemâlât-ı risâlet, kemâlât-ı ülü'l-azm dairelerinin seyri takip eder.¹⁹⁸

Zokayd Dergâhında tarikat mensubu kişiler, halka şeklinde hatme-i hâcegan yaparlardı.¹⁹⁹ Ayrıca Zokayd Dergâhında İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) *Ezkarı'na*²⁰⁰ özel bir önem verilmiştir.²⁰¹ Şeyh Mahmud ömrünün sonuna kadar her gün beş bin ezkar okurdu. Seyr-u sülûk esnasında bu sayı yüz bine kadar çıkardı.²⁰²

¹⁹⁸ Tosun, “Nakşibendiyye”, s. 342.

¹⁹⁹ Nakşibendiyye tarikatının özellikle Hâlidîyye kolunda uygulanan bir zikirdir. Hatm-i hâcegâna Nakşibendiyye'nin özellikle Hâlidîyye kolunda büyük önem verilmiştir. Hatme-i hâcegân toplu veya münferit olarak yapılabilir; toplu olarak yapılıyorsa şeyh yahut onun izin verdiği bir kişi tarafından icra edilir. tesbit edilebildiği kadarıyla ilk defa Abdullah Salâhî Uşşâkî (ö. 1196/1782) *İzhâr-ı Esrâr-ı Nihân ez Envâr-ı Hatme-i Hâcegân* adlı eserinde bahsetmiştir. Bu esere göre hatme-i hâcegân üç değişik şekilde yapılmaktadır. Birincisi, sırasıyla besmele ile birlikte yedi defa Fâtiha, 100 salavat, yetmiş dokuz defa besmele ile birlikte İnşirâh sûresi, 1001 besmele ile birlikte İhlâs sûresi, sonra tekrar 100 salavat ve yedi defa besmele ile birlikte Fâtiha sûresi okunup dua edilir. Ardından üç defa daha salavat getirilir. İkinci tertipte 1001 İhlâs, sonra yedi Fâtiha, 100 salavat okunup dua edilir. Üçüncü tertip ise birincisi gibidir; sadece yetmiş dokuz adet İnşirâh sûresi 1001 İhlâs sûresinden önce değil; sonra okunur. Her üç tertipte de hatm-i hâcegâna başlanmadan önce yedişer defa istiğfar ve salavat getirilip ardından tarikat silsilesinde yer alan şeyhlerin ruhları için bir Fâtiha okunur. Salavatın “Allâhümme salli alâ seyidînâ Muhammedin ve alâ âli seyidînâ Muhammed bi-adedi külli zerretin elfe elfi merretin” şeklinde okunması tavsiye edilmiştir. Hatm-i hâcegân her gün sabah akşam iki defa uygulanır; bu mümkün olmazsa pazartesi ve cuma yahut salı ve cuma günleri olmak üzere haftada iki defa yapılması da yeterli görülmüştür. Bkz. Reşat Öngören, “Hatm-i Hâcegân” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 16, s. 476-477.

²⁰⁰ Nevevî'nin zikir ve duaya dair hadisleri bir araya getiren eseridir. Eserin tam adı Hilyetü'l-ibrâr ve şî'ârü'l-ağyâr fî telhîşî'd-de'avât ve'l-ezkârî'l-müstehabbe fî'l-leyl ve'n-nehâr olup 665 (1266-67) yılında kaleme alınmıştır. Nevevî bu eserinde, bir insanın hayatı boyunca karşılaşacağı çeşitli durumlar ve yapacağı ibadetlerle ilgili olarak topladığı dua ve zikirleri konularına göre on dokuz bölüm, 356 bab halinde sıralamış, ayrıca eserin sonuna genel dualarla ilgili otuz kadar hadis eklemiştir. Günlük hayattaki çeşitli davranışlar, namaz, zekât, oruç, hac gibi ibadetler, cihad, sefer, evlenme gibi olaylarda yapılması uygun olan dua ve zikirlere verirken yer yer hadisleri açıklamış, hadis ilimleriyle ilgili bilgiler vermiş, fikhî kaidelerden ve ahlâk kurallarına değinmiştir. Bkz. Selman Başaran, “el-Ezkâr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995, c. 12, s. 66.

²⁰¹ Zokayd dergahındaki Evrad ve Ezkar ile ilgili malumat Şeyh Mahmud'un torunu, M. Macit Sevgili'den (Şeyh Mahmud'un üçüncü kuşaktan torunu) alınmıştır. 31.01.2021

²⁰² Zokayd dergahındaki Evrad ve Ezkar ile ilgili malumat, Abid Sevgili'den (Şeyh Mahmud'un üçüncü kuşaktan torunu) alınmıştır. 31.01.2021.

2.2.4. Tasavvufî Şahsiyeti

Tasavvufta Nakşibendilik/Halidilik kolunun²⁰³ önemli temsilcilerinden olan Şeyh Mahmud, İlme olan merakı ve bağlılığı, keskin zekâsı, araştırmacı yönüyle tüm dikkatleri üzerine çekmiştir. Bölgenin ileri gelen, saygın âlimleri tarafından yetiştirilmiş, onlardan ders almıştır. Bu sayede Arap dili, temel İslam bilimleri, Edebiyat, Fars dili ve birçok âkli ilimlerden icazet almıştır. Tek bir alanda uzmanlaşmak yerine birçok alanda kendini yetiştirmiş; bölgede hatırı sayılır bir âlim olmuştur.²⁰⁴

Önemli bir ilmî birikime sahip olan Şeyh Mahmud, edebiyatçılığı ve şairliği ile de ön plana çıkmıştır. Yazdığı eserler, yetiştirdiği talebeler ve şiirleri ile bunu gözler önüne sermiştir. Gerek yaşadığı bölgede gerekse Müslümanlar arasında bulunan günlük meseleleri takip etmiştir. Toplumsal problemlerle yakından ilgilenmiş, çözümler üretmiş ve bu çözümler hakkında kitaplar yazmıştır.²⁰⁵

İlk tasavvuf eğitimi, Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin halifesi olan babası Şeyh Abdulkahhar'dan almıştır. Şeyh Abdulkahhar vefatından önce onu ziyarete gelenlerin ve müritlerinin yanında sarığını ve cübbesini oğlu Şeyh Mahmud'a giydirmiştir.²⁰⁶ Babasının vefatından sonra Şeyh Mahmud Zokayd'te bulunan medresenin başına geçmiş, Zokayd Medrese ve Tekkesinin postnişinliğini yapmıştır. Babasının vefatının ardından mürşit arayışına girmiş Hazret lakaplı Norşinli Şeyh Muhammed Diyauddin'e intisab etmiştir.

Garzan memleketinde halkı irşad etmiş, birçok insanın Müslüman olmasına vesile olmuş ve bölgede tasavvufî anlayışın yerleşmesine katkı sağlamıştır. Çocuklarına, bölge halkına ve birçok insana ilim öğretmiştir. Bildiği her şeyi insanlara aktarma, insanlara faydalı olma çabasında olmuştur. Bu sayede hem âlimler hem de diğer insanlar ondan çok istifade etmişlerdir.

²⁰³Nakşibendiyye tarikatının Hâlid el-Bağdâdî'ye (ö. 1242/1827) nisbet edilen koludur. Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinin en başında Anadolu, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Balkanlar'da faaliyet göstermiş ve etkili olmuştur. Nakşibendiyye'nin Ahrâriyye kolu XV. yüzyılda Abdullah-ı İlâhî, Müceddidiyye kolu ise XVIII. yüzyılda Murâd-ı Buhârî ve Mehmed Emin Tokadî vasıtasıyla Anadolu ve Balkanlar'a girmişse de etkileri sınırlı kalmıştır Bkz. Süleyman Uludağ, "Hâlidîyye" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 15, s. 296.

²⁰⁴ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 30.

²⁰⁵ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 30.

²⁰⁶ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî v. 36.*

Şeyh Mahmud altı oğlunu en iyi şekilde yetiştirmiştir. Bunlar Şeyh Haydar, Şeyh Cüneyd, Şeyh Masum, Şeyh Selahaddin, Şeyh Fudayl, Şeyh Yahya'dır. Şeyh Mahmud'un oğulları hepsi de fazilet sahibi birer âlimdiler ve zahiri medrese ilimlerinde icazetli oldukları gibi çoğu Nakşibendi Tarikatı'ndan mezun olan halifeler olmuşlardır.²⁰⁷

Şeyh Mahmud Zokaydî Kuran-ı Kerim'i tertil ile okumuş, tüm tecvit kaidelerine vakıf olmuştur. Fıkıh kitaplarını derinlemesine incelemiş o şekilde öğrenip öğretmiştir. Şeyh Mahmud Zokaydî'nin ilmî ve imanı taklidi değildi, tahkiki bir ilim ve imana sahip olmuş bu şekilde şöhret bulmuştur.²⁰⁸

2.2.5. Cömertliği ve Yardımseverliği

Şeyh Mahmud, ilmî kişiliğinin yanında yardımseverliği ve cömertliği ile bilinen bir âlimdi. O mal biriktirme derdinde olmamış, dünya malına değer vermemiştir. Şeyh Mahmud ilmîyle amel eden, şeriate bağlı, muhtaçlara karşı son derece şefkatli bir âlim olmuştur.²⁰⁹

Şeyh Mahmud, yörede birçok kimsesiz ve terk edilmiş çocuğun bakımını üstlenmiştir. Özellikle Tehcir Kanunu ile sürgün edilen Ermenilerin geride kalan çocuklarını yanına almış ve onları evlendirene kadar yanında himaye etmiştir. Bu çocuklardan isimleri tespit edilenler şunlardır; Şükrü Elibol, Şemsettin Ömer, Seyran, Şükrü Polat, Selime, Emine, Petek, Latife, Azize, Necmiye ve terk edilmiş halde bulunan Cemile Özalp'tır.²¹⁰ Ayrıca Şeyh Mahmud, Türk Teyyâre Cemiyeti'ne yaptığı maddi katkılardan dolayı devlet tarafından cemiyeti temsil eden altın nişan ile ödüllendirilmiştir.²¹¹

Şeyh Mahmud malını karşılıksız bir şekilde muhtaçlara sunmuştur. Toprağın kurak ve buğdayın yok denecek kadar az olduğu kıtlık ve savaş yıllarında tüm malını fakirlere ve kimsesizlere dağıtmış, bunun karşılığında onlardan hiçbir şey

²⁰⁷ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 185.

²⁰⁸ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî* v. 59.

²⁰⁹ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî* s. 45.

²¹⁰ Sevgili *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, Zokaydî, v. 23.

²¹¹ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 184.

almamıştır.²¹² Daima büyük kazanlarda et suyu kaynatıp muhacirlere dağıtmıştır. Özellikle memleketinden sürgün edilenlere karşı çok şefkatli, zâlimlere karşı ise çok şiddetli ve heybetli olmuştur. Çoğu insanın sadece kendi nefsinin düşündüğü zamanlarda o kendi nefsinin düşünmemiş Müslümanlar için çaba harcamıştır.²¹³

Şeyh Mahmud, Cumhuriyet döneminde toplumsal bozulmaların yaşanmasına, özellikle kıtlık yıllarında insanların içinde bulunduğu zor duruma çok üzülmüştür. İki kıtlık zamanına şahit olmuştur. İlk kıtlıkta yeterli buğdayı olduğundan istediği ölçüde insanlara dağıtmıştır. Ancak ikinci kıtlık zamanında çok büyük sıkıntılar yaşamış, insanlara istediği kadar yardım edemediği için çok ağlamıştır.²¹⁴

Kıtlık yıllarında bir gün Şeyh Mahmud, insanlara üç kazan yemek pişirip dağıtması için bir yardımcı tutmuştur. Yardımcının yemek dağıtırken kepçeyi muhtaçların kafasına vurduğunu kötü davrandığını görmüş; bu duruma çok üzülmüş ve yardımcısına “Bir tas çorba verip insanların kafasına vurman doğru olmaz, bu böyle olmamalı.” deyip kollarını sıvayıp kendi eliyle yemekleri dağıtmıştır.²¹⁵

Görüldüğü üzere Şeyh Mahmud, sahip olduğu nimetleri paylaşırken bunu insan onurunu kırmadan en uygun şekilde yapmıştır. Yine anlayışla hareket ederek yaptığı iyiliği başa kakmamış ve iyilik yaptığı kişiyi minnet altında bırakmamıştır. Nimeti verenin Allah olduğunu bilerek hareket etmiştir.

Şeyh Mahmud imkânının kısıtlı olduğu, zor günlerin yaşandığı Antalya sürgününde insanlara yardımda bulunma konusunda taviz vermemiş, tüm imkânlarını seferber etmiştir. İnsanlar için elinden gelenin fazlasını yapmıştır. Bunun en güzel örneği Antalya sürgününde iken Şeyh Mahmud ve Ahmet Hamdi Okur²¹⁶ ile arasında

²¹² Sevgili, *Menâkibu'l-vâli'di'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydi ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydi* v. 48.

²¹³ Sevgili, *Menâkibu'l-vâli'di'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydi ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydi* v. 44.

²¹⁴ Cömertliği ve yardımseverliği ile ilgili malumat, Şeyh Sıbğatullah Şeyh (Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmeden alınmıştır. 07.03.2020.

²¹⁵ Cömertliği ve yardımseverliği ile ilgili malumat, Şeyh Sıbğatullah (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşmeden alınmıştır. 07.03.2020.

²¹⁶ Bazı kaynaklarda dönemin müftüsünün, Ahmet Hamdi Akseki olduğu belirtilmiş, ancak yapılan araştırmalar, dönemin müftüsünün Ahmet Hamdi Akseki değil birinci cihan harbi boyunca Antalya müftülüğünü yapıp milli mücadele yıllarında Hilal-i Ahmer (Kızılay) resiliği görevini yürüten Çil Müftü lakaplı Ahmet Hamdi Okur olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Hamit sevgili, “*Şeyh Mahmud ez-Zokaydi ve 'İzâletü's- Şübeh fi- Tezkiyeti'l- Lühum fi'l-İslam' Adlı Eseri*”, s.55.

cereyan eden Őu olaydır: Őeyh Mahmud, Ahmed Hamdi Okur'un evini kiralamıŐ, burada yaŐamaya baŐlamıŐtı, Ahmet Hamdi Okur bir sűre sonra çok basit bir bahane ile Őeyh Mahmud'un evini boŐaltmasını istemiŐ ve bunun için sert bir űslup kullanarak bir mektup yazmıŐtır. Hak etmediĐi bu űslup karŐısında Ahmed Hamdi Okur'a aynı sertlikte bir űslup ile bir mektup yazarak karŐılık vermiŐ ve sonrasında Okur'un evinden taŐınmıŐtır. YaŐanan bu tatsızlıĐın ardından, Ahmed Hamdi Okur'un Sundűku'l Eytama (Yetimler SandıĐına) ok borcu bulunmaktadır ve bu borcu űdeyecek durumu yoktur. Sűzű geçen evi bir sűre sonra műzayedeye çıkarılmıŐtır. Okur bu duruma çok űzűlűr; ancak borcunu űdeyecek durumda da deĐildir. Ŭstelik Okur'u bu duruma dűŐűren kiŐi Okur'un son derece iyilik ettiĐi biriyymiŐ, Okur olup bitenleri anlatan bir mektup yazıp Őeyh Mahmud'a gűnderir. Őeyh Mahmud bu haksızlıĐa karŐı: "Bu evi asıl sahibine vereceĐim." der ve bunun için yapılan műzayedeye katılır. Őeyh Mahmud yaŐanan durumdan űtűrű Okur'un iyiliklerini unutup onu zor durumda bırakan kiŐiyi kastederek Őunları aktarır: "KardeŐim İyilik ettiĐin kiŐinin Őerrinden kork." sűzűnű sűyleyen kiŐinin ne kadar hakkaniyetli olduĐuna bak. Ben Ahmet Hamdi Efendiyi o zamana kadar ne gűrműŐ ne de kendisini tanıyordum. Bilakis daha űnce geçtiĐi űzere onun evi ile ilgili aramızda űnceden bir soĐukluk oluŐmuŐtu. Fakat bu olay vesile oldu ve biz Antalya'ya her gidiŐimizde onun misafiri olduk. Onun evini kaybetmemesi için műzayedeye katılıp elinden geleni yaptım. Hâlbuki yanında bir dirhem dahi yoktu; lakin Allah'a tevekkűl ettim. Zira o kendisine tevekkűl edenlere kâfidir. Neticede mahçup olacak duruma dűŐmedim. Orada bulunanların hepsi benim bu hâlime çok ŐaŐırdı ve bunun için bana teŐekkűr etti. Nitekim műzayede gűnű gelip çatmıŐtı. Ahmet Hamdi Okur, o zamana kadar borcunun bir kısmını űdemiŐ, bir kısım kalmıŐtı. Okur, kalan borcu ile ilgili ne yapacaĐını ŐaŐırır. Őeyh Mahmud, Ahmed Hamdi'nin borcunu űdeyemediĐini ve çaresiz kaldıĐını gűrűr, bu duruma tahamműl edemez. Őekerci İbrahim Efendi'nin yanına gider bir miktar borç para ister. Ancak onda da bu kadar miktar yoktur. Őekerci İbrahim Efendi'den evinde bulunan sűs eŐyalarını getirmesini ister. Bunun űzerine Őekerci İbrahim Efendi, bir miktar altın getirir. Ardından Őeyh Mahmud Zokaydű, Ziraat Bankası'na gider eŐyaları kefalet olarak bankaya yatırır ve bir miktar para alır. Ardından Őeyh Mahmud műzayede meclisine gider. İnsanlar mecliste toplanmıŐlardır. Őeyh Mahmud sűz konusu parayı Ahmet Hamdi Efendi'ye verir ve bűylelikle evin tűm kalan borcunu űdeyerek evi

kurtarır. Müftü Ahmed Hamdi Efendi bu duruma son derece sevinir. Orada bulunan ahali de bu durum karşısında hayret eder.²¹⁷

Yukarıda cereyan eden olay, Şeyh Mahmud'un ne kadar fedakar bir insan olduğunu göstermektedir.

---

²¹⁷ Sevgili, “Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Antalya Sürgün Hatıraları”, s. 459-460.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESERLERİ

Şeyh Mahmud, ilim ile uğraşmak ve talebe yetiştirmek dışında muhtelif alanlarda birçok eser kaleme almıştır. Şeyh Mahmud'un kaleme aldığı eserleri, tespit edebildiğimiz kadarıyla, tek tek ele alınacaktır.

3.1. Hulâsatu'l-Edeb fî Mekârimi'l-Ahlâki'l-Me'sûre min Seyyidi'l- 'Acem ve'l-Arab

Eserde esas alınan nüsha, müellifin kendi el yazma nüshasıdır. Eser; nesih hatla, Arapça, 200X140 mm ölçülerinde, 69 sayfa, 22 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Şeyh Mahmud eseri Antalya'nın Korkuteli kasabasında yazdığını, 9 Ramazan'da (h.1349) başlayıp 14 Şevval (h.1349) tarihinde bitirdiğini belirtmektedir. Nüsha Şeyh Mahmud'un aile kütüphanesinde mevcuttur.²¹⁸

Din ve dünya ile ilgili adap konularını içeren bu eser, Ebu'l Hasan el Maverdî'ye (ö.450/1058) ait *Edebü'd Dünya ve'd Din* adlı eserin hulasasıdır.

Şeyh Mahmud, Maverdî'ye ait bu eserin her Müslüman için okunması gereken bir kaynak olduğunu, ancak uzun ve ibaresinin zor olması nedeniyle insanların onu okumaktan kaçındığını, bu nedenle mümkün olduğunca kitabı kısaltıp ibaresini daha anlaşılır bir ifade ile yazmaya çalıştığını belirtmektedir.²¹⁹

3.2. Ed-Dâ ve'd-Devâ

ed-Dâ ve'd-Devâ adlı kitabın birden çok nüshası bulunmaktadır. Şeyh Mahmud Zokaydî'nin kendi hattı ile yazdığı orijinal nüshadır. Bu nüshanın dışında kalan nüshalar şunlardır: Şeyh Mahmud'un torunlarından Şeyh Mazharın yazdığı iki nüsha daha mevcuttur. Bu nüshalardan biri kendisi tarafından tamamlanmış; ikinci

²¹⁸ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s.39.

²¹⁹ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 186.

nüsha ise vefatı sebebi ile yarım bırakılmış, daha sonra torunlarından Hamit Sevgili tarafından orijinal metne bağlı kalınarak tamamlanmıştır. Bu nüshaların dışında, torunlarından Sıbğatullah Sevgili tarafından orijinal metne bağlı kalarak yazılan nüsha bulunmaktadır. Bu el yazmalar dışında, bilgisayar ortamında, kendini Nasruddin el-Mardinî b. Molla el- İlyuzî olarak tanıtan kişi tarafından da 1420/1999 tarihinde bir nüsha daha yazılmıştır. Nüsha orijinal nüshadan farklı değildir ancak az da olsa eksiklik ve yanlışlıklar mevcuttur.²²⁰

Eserin asıl nüshası, nesih hatla, Arapça, 200X130 mm ölçülerinde, 62 sayfa, 22 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Hitamesinde Hicri 5 Ramazan 1349; Miladi 19 Şubat 1931; Rumi, 16 Kanun-i Sâni 1347 tarihinde Antalya sürgünün de iken Korkuteli kasabasında Şeyh Mahmud tarafından yazılmıştır.²²¹

Şeyh Mahmud İslam âleminin içinde bulunduğu birtakım sıkıntıların ve geri kalmışlığın sebeplerini, tarihi arka planları ile açıklamış, bunlara çözüm önerileri getirmiştir. Gerek hastalıkların teşhisine, gerek tedavilerine ayrıntılı olarak yer vererek bunları örneklerle somutlaştırmıştır. Şeyh Mahmud bu sorunların teşhislerinin çok önem arz ettiğini ve teşhisi konulamayan hastalığın tedavisinin olmayacağını dile getirmiştir. Şeyh Mahmud tasavvuf tarihinde önemli bir sorun teşkil eden gerçek şeyhler ve şeyhlik iddasında bulunan sahte şeyhlerin özelliklerini tespit edip bunlara çözümler aramıştır. Şeyh Mahmud bu eserinde sadece müderris olmadığını; toplumsal sorunlara duyarlı adeta bir sosyolog olduğunu gözler önüne sermiştir.²²²

3.3. Şerhu'l-Ma'fuvvât

Eserde esas alınan nüsha, müellifin oğlu Şeyh Cüneyd tarafından yazılan el yazma nüshasıdır. Eser; Arapça, nesih hatla, 210X150 mm ölçülerinde, 131 sayfa, 17 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Nüsha ailenin kütüphanesinde mevcuttur.²²³

²²⁰ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 49.

²²¹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 49.

²²² Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.1 86.

²²³ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 46.

Bu eser, müellifin dedesi Molla Halil'in *Mavuffât* adlı eserinin şerhidir. Eser namaz ve benzeri konularla alakalı olup içeriği müsamaha gösterilen konularla ilgilidir. otuz sekiz konu başlığı içermektedir.

Şeyh Mahmud, eserinde yazılış sebebini şöyle ifade etmektedir: Müellif Molla Halil es-Siirdî'nin, *Ma'fuvvat* adlı eserini şerh etmeyi istediğini, ancak bunun için fırsat bulamadığını, bu arzusundan vazgeçeceği sırada eseri Bediüzzaman Said Nursî'nin kardeşi Molla Abdullah Nursî tarafından şerh edildiğini duyduğunu, bilahare bu kitabı kendisinden ödünç aldığını, müsvedde halinde bulunan şerhin ibaresinde değişiklikler yapmak, birtakım beyanlarda bulunmak, ekleme ve çıkarımlar yapmak suretiyle tasarrufta bulunduğunu ifade etmiştir. Nüsha aile kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.²²⁴

3.4. Şerh alâ Diyâu Basîreti Kalbi'l-Arûf fi't-Tecvîd ve'r-Resm ve Farşî-i-Hurûf

Eserde esas alınan nüsha, Şeyh Mahmud'un talebelerinden Molla Ali (Eviz) tarafından orijinal nüshaya bağlı kalınarak yazılan nüshadır. Mevcut nüsha, el yazısı olup ailenin kütüphanesinde mevcuttur. Eser; Arapça, nesih hatla, 250X180 mm ölçülerinde, 26 sayfa, 18 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Eserin yazılış tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.²²⁵

Şeyh Mahmud'un, dedesi Molla Halil'in tecvîd, kırâat ve harf ilmîne dair yazdığı "*Diyâu Basireti el-Kalbi'l-Arûf fi't-Tecvîd ve'r-Resm ve Ferşî'il-Hurûf*" eser üzerine yaptığı bir şerhtir. Şeyh Mahmud, bu şerhi yazma sebebini mukaddimesinde şöyle ifade etmektedir:

"Uzun zamandır talebelere ders vermek için tecvit usulü üzerinde durmayı arzuladım. Ancak bu işe yeltendikçe engeller ayaklarımı geri tepiyor, nefsimi engelliyordu. Ta ki Allahu Teâlâ, aziz oğlum Muhammed Cüneyd ile bazı tecvit risalelerini okumayı nasip etti. Dedem Molla Halil es-Siirdî'nin tecvit, resm-i hât ve kıraat konusundaki manzum eseri ve yine kendisine ait şerhini, ahbab talebelerden biri ile müzakere etme şansını elde ettim. Gördüm ki (dedem Molla Halil es-Si'irdî'nin) bu iki eseri (nazım ve şerhi), kıymetli cevherlerle doluydu. Bu nedenle bu nazmı nesre

²²⁴ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 186-187.

²²⁵ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 39.

*çevirmeyi, mefhumunu yazmayı ve ona şerh olacak nesir tarzda ihtiyaç duyulan bir şerh eklemeyi arzuladım.*²²⁶

Birçok medresede ders olarak dahi okutulmayan tecvit ilmîne dair yazmış olduğu bu eser, Şeyh Mahmud'un ilmînin genişliğini gözler önüne sermiştir.

3.5. İzâletu's-Şübeh fî Tezkiyeti'l-Luhûm fi'l-İslâm

Eserde esas alınan nüsha, müellifin el hattı ile yazdığı nüshasıdır. Eser; Arapça, nesih hatla, 200X130 mm ölçülerinde, 13 sayfa, 19 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Nüsha Şeyh Mahmud'un aile kütüphanesinde mevcuttur.²²⁷

Bu eser Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yaşamış, asıl mesleği ise doktorluk olan aynı zamanda İslami ilimlerde çok sayıda eser kaleme alan ve Sırat-ı Müstakim ve Sebilüreşâd dergilerinin yazar kadrosunda yer alan, Milaslı İsmail Hakkı'nın *Tezkiyet'ul Luhûm fi'l İslam* adlı eserine bir reddiyedir. Şeyh Mahmud'a göre İsmail Hakkı domuz eti dâhil İslam dininde haram kılınan bütün etlerin helal olduğunu iddia etmektedir. Maide suresinin 3. ayetini²²⁸ kendi yanlış görüşüne ve eksik bilgileri ile tefsir ederek delil getirdiğini belirtmiştir. Eser reddiye niteliğindedir. Şeyh Mahmud bahsedilen konunun ilgili ayet-i kerimenin tefsirini yapmakta ve iddia edilen görüşü sağlam delillerle çürütmektedir. Ayrıca bu eser, Şeyh Mahmud'un Tefsir ve İslam Hukuku ilimlerinde otorite sahibi olduğunu gözler önüne sermektedir. Reddiye özelliği taşıması ve tüm Müslümanları ilgilendiren bir konuyla ilgili olması açısından bu eser oldukça önem taşımaktadır.²²⁹

3.6. Hulâsatu'n-Nuhbe fî Fenni Mustalahi'l-Hadîs

Eserde esas alınan nüsha, Şeyh Mahmud'un kendi el hattı ile yazdığı nüshasıdır. Eser; nesih hatla, Arapça, 100X150 mm ölçülerinde, 21 sayfa, 9 satır

²²⁶ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 187.

²²⁷ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 40.

²²⁸ "Murdar hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilmiş, boğulmuş, vurularak öldürülmüş, yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanarak öldürülmüş hayvanlarla -henüz canı çıkmadan yetişip kestiklerinizin dışında- yırtıcıların yediği hayvanlar, dikili taşlar önünde (sunaklarda) boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla paylaşmanız size haram kılındı. Çünkü bunlar doğru yoldan sapmaktır. Bugün, kâfirler dininiz hakkında ümitlerini yitirmişlerdir. Onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim. Kim açlıktan bunalıp çaresiz kalırsa, günah sınırına varmaksızın yiyebilir. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir." Maide 5/3.

²²⁹ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 187.

şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Hitamesinde 1932 tarihinde yazıldığı belirtilmektedir. Nüsha ailenin kütüphanesinde mevcuttur.²³⁰

Müellif bu eserin yazımında, İbn Hacer el-Askalânî'nin *en-Nuhbe* adlı hadis usulüne dair eserinin tasnifini esas aldığı belirtilmektedir. Ayrıca müellif, yine *en-Nuhbe*'nin şerhi, Kastallâni'nin *İrşâdu's-Sâri li Şerh Sahîhil Buhârî* adlı eserinin mukaddimesi ile Nevevî'nin *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* adlı kaynaklardan yararlandığını belirtmektedir. Şeyh Mahmud, eserinin mukaddimesinde bu eseri neden kaleme aldığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Günümüz insanların/talebelerinin hadis usulü ıslahları ile ilgili bilgilerden habersiz olduklarını görünce, bununla ilgili gerekli bilgileri toplamak suretiyle, onların istifadesine sunmak üzere böyle bir kitap yazmak istedim.”²³¹

Eser, hadis usulüne dair çok önemli konular içermektedir. Bu ilimle ilgili gerekli tanımlar yer almaktadır. Birçok kişinin böyle bir ilimden habersiz olduğu bir çağda, o dönemin zor şartlarında, bu ilimle ilgili eser yazması son derece önemlidir.²³²

3.7. Tevdîhu'l-Mesâlik fî Nesr Elfiyye İbn Mâlik

Eserde esas alınan nüsha, Şeyh Mahmud'un oğlu Şeyh Fudayl tarafından orijinal nüshaya eklenerek yazmış olduğu el yazma nüshadır. Eser; Arapça, nesih hatla, 210X150 mm ölçülerinde, 180 sayfa, 9 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Eserin sayfa altı redâdesi mevcuttur. Hitamesinde, Hicrî 2 Rabiülevvel 1352'de (m. 1929) yazıldığı belirtilmektedir. Nüsha aile kütüphanesinde mevcuttur.²³³

Bu eserinde Şeyh Mahmud, İbn Malik'in manzum şeklinde yazdığı *Elfiyye* adlı eserini anlaşılır bir ibâre ile nesre çevirmiş ve kitabı yazma sebebini, eserinin mukaddimesinde şöyle dile getirmiştir:

“Meşhur âlim İbn Malik'e ait olan *Elfiyye'nin* tüm medreselerde okutulduğunu görünce, nazım olması münasebeti ile avam olanların bundan istifade etmesi çok zordu. bu nazım, kısa, zihinlere yerleşecek şekilde, açık ve anlaşılır bir nesre çevirmek istedim.”²³⁴

²³⁰ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 41.

²³¹ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 187-188.

²³² Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 187-188.

²³³ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve 'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 42.

²³⁴ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 188.

3.8. Ba'du Mesâili't-Talâk ve'l-Eymân

Eserde esas alınan nüsha, müellifin *Ba'du Mesâili't-Talâk ve'l-Eymân* olarak isimlendirdiği bu eserde esas alınan nüsha Şeyh Mahmud'un kendi el hattı ile yazdığı nüshadır. Eser; nesih hatla, Arapça, 200X120 mm ölçülerinde, 9 sayfa, 16 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Eserin hitamesinde 16 Cemazilahir 1352'de (m.1934) yazıldığı belirtilmektedir. Nüsha müellifin aile kütüphanesinde mevcuttur.²³⁵

Şeyh Mahmud'un kaleme aldığı bu eser, talak ve yeminlerle ilgili fihhi konuları içermektedir. Şeyh Mahmud bu eserinde Şeyhülislam Takyüddin İbn Teymiyye el Harrani'nin *Fetavâsı'na* dayanarak bu eseri özetlemiştir.²³⁶

3.9. Risâle fî Beyân Âdâbi'l-Mu'âşere/Kitâb Âdâbi'l-Hukûk ve's-Suhbe

Eserde esas alınan nüsha, müellifin oğlu Şeyh Cüneyd tarafından el yazısı ile kaleme alınan nüshadır. Eser; nesih hatla, Arapça, 210X150 mm ölçülerinde, 32 sayfa, 13 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Nüsha müellifin aile kütüphanesinde mevcuttur.²³⁷

Şeyh Mahmud, bu eserinde her çağda ihtiyaç duyulan, bütün Müslümanları ilgilendiren sosyal ilişkilere değinmiştir. Günümüz sosyal problemlere çözümler sunması itibariyle çok büyük bir önem arz etmektedir. Risale sekiz bölümden oluşur ve aşağıdaki konuları ihtiva etmektedir:

- Çocuklar ile ebeveyn arasında münasebet,
- Mürşid ile mürid arasındaki hak ve sorumluluklar, sohbet âdâbı,
- Din kardeşlerinin karşılıklı hak ve sorumlulukları,
- Eşler arasındaki hak ve sorumluluklar,
- Cahillerle münasebet,
- Düşmanlarla münasebet
- Allah-insan arasındaki münasebet

²³⁴ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s.188.

²³⁵ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydi ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 43.

²³⁶ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydi ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 43.

²³⁷ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydi ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 44.

Şeyh Mahmud, eserin yazılış sebebini mukaddimesinde şöyle ifade etmektedir: “İnsanların çoğunun birlikte yaşama hukukunu bilmediklerini görünce, onlara bu hakları açıklamayı ve bu uygunsuz davranışları onlardan defetmeyi arzuladım.”²³⁸

3.10. Risâle fi'l-Ferâid

Eserde esas alınan nüsha, müellifin kendi el yazısı ile kaleme aldığı nüshadır. Eser; nesih hatla, Arapça, 200X120 mm ölçülerinde, 35 sayfa, 12 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Müellif, eseri Antalya'nın Korkuteli kasabasında 4 Rabiülahir 1345/ 2 Tişrîni'l-Evvel 1342 tarihinde Pazartesi günü güneşin doğmasıyla başlayıp aynı günün ikindi vakti öncesi bitirdiğini belirtmektedir. Nüsha müellifin aile kütüphanesinde mevcuttur.²³⁹

Bu eser, İslam miras hukukuna dair bir risaledir. Şeyh Mahmud, Yûsuf el Erdebîlî'nin *el-Envâr* adlı eserinden istifade etmiştir. Bu eser kısa, sade ve anlaşılır bir dille yazılmış olması nedeniyle istifade etmeyi kolaylaştırmıştır.²⁴⁰

3.11. Risâle fi'l-Eymân

Eser; Arapça, nesih hatla, 210X150 mm ölçülerinde, 4 sayfa, 26 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Eserin hitamesinde 5 Cemazilahir 1352 (m.1934) tarihinde yazıldığı belirtilmektedir. Nüsha müellifin aile kütüphanesinde mevcuttur.²⁴¹

Şeyh Mahmud, bu risalede yalan ya da doğru yere, Allah dışındaki varlıklar adına yemin etmenin hükmünü ve itikâdî açıdan sakıncalarını konu edinmiştir. Şeyh Mahmud eseri yazma sebebini ise şöyle ifade etmiştir:

“Günümüz insanların çoğunun yalan veya doğru yere Allah'a ve Onun dışında şeyhlere, kabirlere, mescitlere, ağaçlara, taşlara, mezheplere, babalara, annelere, dayılara, halalara, ayrıca peygamberlere, meleklerle, hayata ve ölümlere çokça yemin ettiklerini görünce, bunlardan sakıncalarını ümidiyle yemin hükmünü beyan etmek istedim.”²⁴²

²³⁸ Şeyh Mahmud Zokaydî, *Kitâb Âdâbi'l- Hukûk ve Hüsnî's Suhbe*, el yazma, h. 1349, v. 2.

²³⁹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 43.

²⁴⁰ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 188.

²⁴¹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 43-44.

²⁴² Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 189.

3.12. Risâle fî Resmî'l-Hatt

Eserde esas alınan nüsha, müellifin kendi hattı ile kaleme aldığı nüshadır. Eser, Arapça nesih hatla, 250X180 mm ölçülerinde, 27 sayfa, 17 satır yazılmış, karton ciltlidir. Eserin hitamesinde Recep 1342 tarihinde müsveddesini, 8 Şaban 1342 tarihinde mübyaddesini yazıldığı belirtilmektedir. Nüsha Şeyh Mahmud'un aile kütüphanesinde mevcuttur.²⁴³

Eserin kaynağı, Şeyh Mahmud'un dedesi Molla Halil'e ait *Diyâu Basîreti Kalbi'l-Arûf fi't-Tecvîd ve'r-Resm ve Ferşi'l-Hurûf* adlı eserinin *resmu'l-hurûf* bölümünün özetidir. Eser, müellifin kendi el yazma nüshasıdır. Nüsha halen Şeyh Mahmud'un aile kütüphanesinde mevcuttur.²⁴⁴

3.13. er-Risâletu'l- 'Arûziyye ve'l-Kavâfiyye

Eserde esas alınan nüsha, müellifin oğlu Şeyh Cüneyd tarafından kendi hattı ile kaleme alınan nüshadır. Eser; nesih hatla, Arapça, 210X150 mm ölçülerinde, 17 sayfa, 17 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Nüsha müellifin aile kütüphanesinde mevcuttur.²⁴⁵

Müellefin bu risâlesi, arûz ve kâfiye ilmî olarak iki bölümden oluşmaktadır. Bu konu hakkında yazılan nadir eserlerden olması açısından önem arz etmektedir Şeyh Mahmud, eserinin mukaddimesinde eseri vatan evlatlarına hediye olarak yazdığını beyan etmektedir.²⁴⁶

3.14. Risâle fi't-Telaffuz bi'd-Dâd ve't-Tâ

Eserde esas alınan nüsha, müellifin oğlu Şeyh Cüneyd tarafından kendi hattı ile kaleme alınan nüshadır. Şeyh Cüneyd eserin hitamesinde, Şeyh Mahmud'un eseri telif ettiği tarihi h. 12 Şaban 1352 (m.1934) olarak vermektedir. Eser; nesih hatla, Arapça, 210X150 mm ölçülerinde, 15 sayfa, 17 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir. Nüsha Şeyh Mahmud'un aile kütüphanesinde mevcuttur²⁴⁷

²⁴³ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 44.

²⁴⁴ Sevgili, " *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "İzâletü'ş- Şübeh fi- Tezkiyeti'l- Lûhum fi'l-İslam" Adlı Eseri*", s. 57.

²⁴⁵ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 45.

²⁴⁶ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 45.

²⁴⁷ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 46.

Eser, mahreç ve sıfatları takip eden genel bir mukaddimenin ardından dâd ve tâ harflerinin mahreç ve sıfatlarını beyan etmektedir. Şeyh Mahmud eserin yazılış sebebini şöyle ifade etmektedir:

“Yaşadığımız bölgede ve birçok bölge halkının, dad ve ta harflerini telaffuz edemediklerini, bu harfleri özünden uzaklaştıracak şekilde telaffuz ettiklerini, zira bu harfleri mahreçlerinden çıkaramadıklarını, bu harflere kendilerine ait olmayan sıfatlar yüklediklerini görünce -ki fıkıh kitaplarında böyle bir kullanımla namazın kabul edilemeyeceğini ifade edilmektedir.- doğru olanın ortaya çıkması ve bu hususta yapılan müdahalelerin terk edilmesi için bu iki harfin mahreci ve sıfatlarını beyan etmek istedim.”²⁴⁸

3.15. Kitâbu'l-Hutab

Tek nüshası bulunan bu eserin bir kısmı Şeyh Mahmud'un kendi el yazısı; diğer bir kısmı ise müellifin oğlu Şeyh Cüneyd'in el yazısı ile yazılmıştır. Eser; nesih hatla, Arapça, 210X150 mm ölçülerinde, 53 sayfa, 15 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir.²⁴⁹

Eserin yazılış tarihi ve sebebi hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir. Müellifin kaleme aldığı bu eser, cuma hutbelerini kapsayan bir kitaptır. Kitap, hutbenin birinci bölümünde ondokuz, ikinci bölümünde iki ayrıca yağmur duası için yazdığı bir adet hutbeyi içermektedir. Kitapta bir adet dua da yer almaktadır. Şeyh Mahmud'un hutbe kitabı, ailesinin kütüphanesinde mevcuttur.²⁵⁰

Müellifin kaleme aldığı bu eser, içeriğinin edebi sanatlar ile süslenmiş olması, önemli konuları veciz ve etkileyici güzel bir dille ifade etmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir.²⁵¹

3.16. et-Teb'îd ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm

Eserde esas alınan nüsha, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin çocuklarından Şeyh Fudayl tarafından yazılmıştır. Nüsha; nesih hatla, Arapça, 210X150 mm ölçülerinde, 280 sayfa, 17 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir.²⁵²

Bu eser, 1925 yılında meydana gelen Şeyh Said Ayaklanması ile bağlantılı olduğu gerekçesi ile suçsuz yere sürgüne gönderilen Şeyh Mahmud'un sürgün

²⁴⁸ Zokaydî, *Risaletün bi't-Teleffüzi bi' bi'd-Dâd ve't-Tâ*, el yazma, 1352, v. 130.

²⁴⁹ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 42.

²⁵⁰ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 42.

²⁵¹ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 190.

²⁵² Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 45.

hayatının günlüklerini içermektedir. Eserin yazılış tarihi 1341/1925 olarak kaydedilmiştir.²⁵³

Şeyh Mahmud, eserinde, Şapka Kanunu ile yaşadığı sıkıntılara, maruz kaldığı baskılara, gördüğü rüyalara ve mektuplara değinmektedir. Aldığı eşyaların ücretini yazacak kadar detaylı bir eser olmakla birlikte, dönemin olaylarına ışık tutması ve tarihi belge değeri taşıması açısından önemlidir. Oğlu Şeyh Fudayl'ın dediği gibi: “Gümüş kâğıda altın harflerle yazılacak kadar değerli bir eserdir.”²⁵⁴

3.17. es-Seyâhatu ilâ Haleb ve Beyrut

Eserde esas alınan nüsha, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin çocuklarından Şeyh Fudayl tarafından yazılmıştır. Eser; nesih hatla, Arapça, 210X150 mm ölçülerinde, 33 sayfa, 15 satır şeklinde yazılmış, karton ciltlidir.²⁵⁵

Şeyh Mahmud, oğlunu tedavi ettirmek için önce Halep'e sonra Beyrut'a gitmiş dokuz ay süren yolculuğun hatıralarını yazmıştır. Eserin yazılış tarihi 26 Eylül 1922(Rumî 26 Eylül 1338) olarak kaydedilmiştir.²⁵⁶ Şeyh Mahmud'un tedavi amacıyla götürdüğü oğlu Molla Ahmed Beyrut'ta vefat etmiştir. Şeyh Mahmud eserini 23 Haziran 1923'te memleketi Zokayd'e dönüşünde noktalamıştır.²⁵⁷

3.18. Divan

İlmi kişiliğinin yanında aynı zamanda şair olan Şeyh Mahmud'a ait otuza yakın kaside, beyit ve şiirleri, oğlu Şeyh Cüneyd ve Şeyh Fudayl tarafından derlenmiştir. Şeyh Mahmud methiye, mersiye, münacaat türünde Arapça, Kürtçe ve Farsça şiirler yazmıştır.²⁵⁸ Mürşidi Şeyh Muhammed Dyauddin'nin ardından kaleme aldığı mersiye oldukça önem arz etmektedir.

3.19. Talikat

Şeyh Mahmud, kendisine ait birçok kitaba talikat ve haşiye yazmıştır. Kendisi, medresede okutulan Arapça, Türkçe ve Farsça dillerinde yazılan nahiv, sarf, edebiyat ve diğer bilim dalları ile ilgili *Gülistan*, *Risaletü'l-Vad*, *Sadinî*, *Molla Cami*,

²⁵³ Zokaydî, *et-Teb'id ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, v. 1.

²⁵⁴ Sevgili, *Menâkibu'l-vâlidî'l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve'l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar eş-Şeyh Mahmud Zokaydî* v. 45.

²⁵⁵ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 40.

²⁵⁶ Şeyh Mahmud Zokaydî, *es-Seyâhatu ilâ Haleb ve Beyrut*, v. 1.

²⁵⁷ Şeyh Mahmud Zokaydî, *es-Seyâhatu ilâ Haleb ve Beyrut*, v. 32.

²⁵⁸ Sevgili, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve "ed-Dâ ve'd-Devâ" Adlı Eseri*, s. 47.

Usulü'l-Akâid, Cemi'l-Cevami, Tecvit ve daha birçok kitabın üzerine talik ve haşiye yazmıştır. Bu talik ve haşiyeler Müşkül konularda, sonraki müderrislere kolaylık sağlaması açısından oldukça önemlidir.²⁵⁹

3.20. Münacaat

Şeyh Mahmud Zokaydî münacaatında, yaşadığı zorlukları yalnızca Allah'a şikâyet etmiştir. Memleketinden, dostlarından uzak kaldığını ve Allah'tan başka kimsesinin olmadığını, O'ndan başka hiç kimseyi istemediğini ve Allah'ın onun halinden haberdar olduğu için gönlünün ferah olduğunu dile getirmiştir. Allah'tan başka kimseden yardım istemediğini ve O'nun yüceliği karşısında acziyetini şu beyitlerle dile getirmiştir:

يا غافر الذنب	ياساتر العيب	يا جالي الكروب	إني إليك أشكو
أشكو إليك حالي	يا صاحب الجلال	أكفيني من سؤالي	إني إليك أشكو
قد عيل اليوم صبري	وضاق منه صدري	يسر يارب أمري	إني إليك أشكو
پر عاجزو فقيرم	پریشان و اسيرم	زبل توفيقه دستکيرم	إني إليك أشكو
بعيدم از ژ دوستان	هجيرم از ژ اوطان	کس امن ماکت تو پرسان	إني إليك أشكو
ژغيرتم من قط نينم	شبو روژی أنينم	بفي قلبی برينه	إني إليك أشكو
راجيك لا يستجاب	عاصيك ميستتاب	مالی سواک باب	إني إليك أشكو
مالی سواک رب	ومالی عنک هرب	لغيرک لا اصبو	إني إليك أشكو
مالی سواک مطلب	ومالی عنک مهرب	فی غيرک لا أرغب	إني إليك أشكو
قريب انت منا	غني انت عنا	وعدنا فاستجبنا	إني إليك أشكو
غيريك پر عليلم	بقلب جان زليلم	وحدک بی دليلم	إني إليك أشكو

²⁵⁹ Yıldırım, *Kürt Medreseleri ve Âlimleri*, s. 190-191.

وحيدك بى كسم از	درکس ناکتم از	جکر سوزان فم از	إني إليك أشكو
اوعودني بومه گفتی	لا تقنطو نم سفتی	تو ژمار بوی مفتی	إني إليك أشكو
فملك بمحال	يعغني عن سؤالی	من ذلك لا ابالی	إني إليك أشكو
قصدت باب ربي	فيكفني وحسبی	مماشگاه قلبي	إني إليك أشكو
قصدت بابك راجی	ولطفك اناجی	ومالی سواك ناجی	إني إليك أشكو
كنهكارك عديم	سفالت كش أليم	ژغیری تو نبینم	إني إليك أشكو
لطيف و قادر تو	كریم و ظاهری تو	صفيح قاهری تو	إني إليك أشكو
ژغیری تو كس نافيم	و جمله عالم رافيم	كرم بخش فكم چافيم	إني إليك أشكو
صلاتو پرسلام	على خير الانامم	هادی جمله عالم	إني إليك أشكو ²⁶⁰

*“Ey günahı bağışlayan, kusuru örten, sıkıntıları kaldıran,
şikâyetim sanadır!”*

*Sana hâlimden şikâyet ediyorum, ey yücelik sahibi! Gider ihtiyaçlarımı,
şikâyetim sanadır!”*

*Bugün sabrım tükendi, göğsüm daraldı, kolaylaştır işlerimi,
şikâyetim sanadır!”*

*Çok acizim, fakirim, perişanım tutsağım, senden başka elimden tutan yoktur
şikâyetim sanadır!”*

*Uzak kaldım dostlardan, vatanımdan uzağım, hiç kimse beni sormuyor
şikâyetim sanadır!”*

*Senden başka hiç kimsem yoktur, bu yaralı kalple gece gündüz inliyorum,
şikâyetim sanadır!”*

²⁶⁰ Şeyh Mahmud Zokaydı, (Şeyh Fudayl’e ait şiir mecmuası içerisinde), mahtut, v. 13b.

Sana ümitli olan rezil olmaz. Sana isyan eden tevbe eder, kapından başka kapı yok bana şikâyetim sanadır!

Senden başkasını talep etmem, senden kaçış olmaz, senden başkasına yönelmem, şikâyetim sanadır!

Sen bize bizden yakınsın, sen bizden zenginsin, bize vaadettin biz de icabet ettik.

Senden başka Rab yoktur bana, şikâyetim sanadır!

Bir garibim, can-u kalp ile zillet içindeyim yalnızım, kimsesizim, delilsizim şikâyetim sanadır!

Tekim kimsesizim ben senden başkasını istemem, ciğerim yanıyor, şikâyetim sanadır!

Bana dua edin dedin ya Rabbi, umutsuz değiliz sen bize fetva verdin, şikâyetim sanadır!

Senin durumumdan haberdar olman duama yeterdir. Bunun için olmadı derdim şikâyetim sanadır!

Umut ederek kapına yöneldim, senin lütfuna münacaat ediyorum benim için Allah'tan başka kurtarıcı yoktur, şikâyetim sanadır!

Rabbimin kapısına yöneldim kalbimin şikâyet ettiklerinden bana yetendir, şikâyetim sanadır!

Günahkârım yoksulum, sefelat çekenim, elem içindeyim senden başkasını görmüyorum, şikâyetim sanadır!

Latifsin, kadirsin sen, kerimsin zahirsin sen, affedensin kahharsın sen, şikâyetim sanadır!

Senden başkasını istemiyorum, cümle âlemi terk ederim, ey kerem sahibi ey bağışlayan kalp gözümü aç, şikâyetim sanadır!

Salat-ı selam insanların en hayırlısının üzerine olsun, o ki cümle âlemin hidayet kaynağıdır, şikâyetim sanadır!

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

Tasavvuf yaygın görüşe göre Arapça'da yün anlamına gelen "suf" kelimesinden türemiştir. Bu Allah ile kul arasında ihsan olayının gerçekleşmesi veya kulun ihsan vasfını elde etmesinin yollarına işaret eden bir ilimdir.²⁶¹ Tasavvufun ne olduğu hakkında pek çok tanım yapılmıştır. Her sûfi içinde bulunduğu şartlara göre tasavvufu tanımlamıştır. "Tasavvuf zaman zaman bir vahiy, büyük bir med ve cezir dalgası gibi sonsuzluk deryasından bizim sonlu olan dünyamıza akar. İşte tasavvuf, bu med ve cezir dalgalarına dalma onun ebedi ve ezeli kaynağına geri çekilme sanatı, disiplini ve ilmîdir."²⁶² denilmiştir.

Şeyh Mahmud Zokaydî, yazmış olduğu eserlerde ve şiirlerinde tasavvufî görüşlerini ortaya koymuştur. Bu bölümde, tespit edebildiğimiz kadarıyla tasavvufî görüşleri incelenecektir.

4.1. Tevbe

Tevbe sözlükte " dönme, pişmanlık" anlamlarına gelmektedir.²⁶³ Tevbe kavramı Allah'a nisbet edildiğinde "kulun tevbesini kabul edip lütuf ve ihsanıyla ona yönelmesi" manasına gelir.²⁶⁴

Tasavvufta manevi yolculuğun başlangıcı kabul edilen tevbeye mutasavvıflar çok önem vermişlerdir ve farklı tanımlarda bulunmuşlardır. Sehl Tüsteri tevbeyi "Günahını unutmamandır." şeklinde tarif etmiştir.²⁶⁵ Hüseyin Megâzili tevbeyi tanımlarken inabe ve isticabet tevbesi olarak ikiye ayırmıştır. İnabe tevbesi, "Sana gücü yettiği için Allah'tan korkmandır." isticabet tevbesi ise "Sana

²⁶¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, s. 629-630.

²⁶² Martin Lings, *Tasavvuf Nedir*, Akabe Yayınları, İstanbul 1986, s. 9.

²⁶³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, s. 629-630, s.273.

²⁶⁴ Bekir Topaloğlu, "Tövbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 41, İstanbul 2008, s. 279.

²⁶⁵ Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)*, çev: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 1979s. 141.

yakın olduğunu düşünerek Allah'tan korkmandır.” diye tanımlamıştır. Zunnûn el-Mısırî (ö. 245/859), "Halkın tevbesi gûnahtan, nebilerin tevbesi başkalarının nail oldukları şeye ulaşmaktan aciz olduklarını görmekten, evliyanın tevbesi gafletten olur." demiştir.²⁶⁶

Nitekim Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'in birçok ayetinde günahlardan kurtulma yolu olarak tevbeye işaret etmiştir. Allah şöyle buyurmuştur: “*Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra da ona tevbe edin.*”²⁶⁷ Yine başka bir ayette Allah tevbe konusunda şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler Allah'a içtenlikle tevbe edin.*”²⁶⁸

Şeyh Mahmud'a göre, Allah'a isyan eden tevbe eder; çünkü bilir ki günahları Allah'tan başka kimse affedemez. Şeyh Mahmud'un konuyu ele aldığı bir şiiri şöyledir:

يا غافر الذنب	ياساتر العيب	يا جالي الكروب	إني إليك أشكو
أشكو إليك حالي	يا صاحب الجلال	أكفيني من سؤالي	إني إليك أشكو
قد عيل اليوم صبري	وضاق منه صدري	يسر يارب أمري	إني إليك أشكو
راجيك لا يستجاب	عاصيك ميستتاب	مالي سواك باب	إني إليك أشكو
فعملك بمحال	يغني عن سؤالي	من ذلك لا ابالي	إني إليك أشكو
قصدت باب ربي	فيكفني وحسبي	مما شكاه قلبي	²⁶⁹ إني إليك أشكو

“Ey günahı bağışlayan, kusuru örten, sıkıntuları kaldıran, şikâyetim sanadır!”

Sana hâlimden şikâyet ediyorum, ey yücelik sahibi, gider ihtiyaçlarımı!

Bugün sabrım sarsıldı, göğsüm daraldı, kolaylaştır işlerimi,

Senden ümitli olan, rezil olmaz. Sana isyan eden, tevbe eder, kapından başka kapı yok bana,

²⁶⁶ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 142.

²⁶⁷ Hud, 11/3.

²⁶⁸ Tahrîm, 66/8.

²⁶⁹ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl'e ait şiir mecmuası içerisinde), mahtut, v. 13b.

*Senden kaçış olmaz senden başkasına yönelmem, senden başka rab yoktur bana,
Durumumdan haberdar olman duama yeterdir. Bunun için olmadı derdim.
Kapına geldim, dua ettim bu halden başka kurtuluş yok benim için.”*

Şeyh Mahmud, münacaatında günahları bağışlayan ve kusurları örtenin yalnızca Allah olduğunu, O’ndan başka sığınılacak bir güç olmadığını; kurtuluşu başka yerlerde aramanın anlamsız olduğunu dile getirmiştir. Günahlardan pişmanlık duyup tevbe etmeyi tavsiye ederek halini ve derdini yalnızca Allah’a şikâyet etmiştir.

4.2. Şeyh Mahmud Zokaydî’ye Göre Halk Arasında Tasavvufa Dair Bazı Hurafeler

Şeyh Mahmud Zokaydî *ed-Dâ ve’ d-Devâ* adlı eserinde halk arasında tasavvufa dair bazı hurafeleri ele almıştır.

“Avam (halk) arasındaki hurafelere gelince; bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Özellikle kadınlar arasında sınırlandırılmayacak ve sayılamayacak kadar fazla olan bu inanışlar çokça yaygındır. Kimi kadınlar bazı türbelere çocukları ölmesin diye adaklar adarlar. Her sene adak ve kurbanları alarak çocukları ile türbelere giderler. Çocuk doğuramayan bazı kadınlar, kocalarından izinsiz olarak bu türbelere defalarca giderler ve Mekke’de hediye edilen adaklar gibi onlar da türbeye kurbanlar hediye ederler. Allah’ın zaviyelerini ziyaret ederler. Şayet çocukları olursa türbe sahibinin -Mardin’deki Şeyh Musa gibi- ismini çocuklarına verirler.²⁷⁰

Bazı türbeler, akıl hastaları için şifa bulma yeri olarak kabul edilir.²⁷¹ Kurtalan’a bağlı Ayn-ı Kasr (Konakpınar) köyü bunlardan biridir. Köyün yakınındaki Hristiyan Kilisesi gibi. Burada kimin medfun olduğu bilinmemektedir. Hâlbuki orada ne bir Müslüman ne de bir Hristiyan gömülüdür. Bazı türbeler hepatit (sarılık) hastalığının tedavi yerleri olarak kabul edilir. Kurtalan ilçesine bağlı Aynık (Gürgöze) köyündeki Şeyh Arak türbesi gibi. Aynı şekilde türbeler eklem ağrıları (romatizma) tedavi yerleri olarak kabul edilir. Kurtalan ilçesine bağlı Zokpirt (Aydıncık) köyündeki Şeyh Münevver Türbesi gibi. Halk

²⁷⁰ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve’ d-Devâ*, el yazma, h. 1349, v. 73-74.

²⁷¹ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve’ d-Devâ*, v. 74.

arasında şöyle denilir: Diş eti hastalığına sebep olan humma (ateş) gibi bir hastalığın ilacı, falanca şeyhin evinin ekmeğinden yemekten başka bir şey değildir. Hurafelerden biri de ateşli hastalıkların tedavisi ve bazılarının isteklerinin yerine gelmesi maksadıyla bir ağaca taş, ip ve kemik gibi birtakım şeyleri bağlamalarıdır. Bu tür şeylerin nereden çıktığını bilmiyorum.²⁷²

Avamdan (insanlardan) bazı kimseleri şeyhlerin ve âlimlerin ellerini öpmeye gittiklerinde küfür kokusunu icap ettiren bir vaziyette rükû ederek eğildiklerini görürsün ve hatta bazıları bunların ellerini öpmeye yöneldiklerinde secdeye varırlar ve defalarca küfre girerler. Yine bazıları evliyaların kubbelerinin (türbelerinin) eşiklerinde secde ederler. Şeyhlerin elini, ayağını ve türbelerin eşiğini öptükten sonra gerisin geriye çekilirler ve bunu bir nevi edep zannederler. Hâlbuki bu edepsizliktir.²⁷³

Yine Anadolu'nun bazı beldelerinde imam namazını ve birtakım zikirlerini bitirdikten sonra kibleye sırt çevirmemek için mihraptan gerisin geriye çıkar. Gerisin geri çıkarken namaz kılan veya zikreden birinin üzerine düşer ve yere serilir. Orada bulunanların gülüşmelerine sebep olur. Hidayet Allah'tandır.²⁷⁴

Bazı kimseler akılda ve şeriatta aslı olmayan şeyleri uğursuz sayarlar. Örneğin fakirliğe sebebiyet verir düşüncesiyle geceleri evlerini süpürmezler. Batı Anadolu'da bazı insanlar, cuma günleri evlerini süpürmezler. Oysaki cuma günü temizlik yapmak Müslümanların ahlakındandır. Bazı kimseler evlerine kesilmiş hayvan kellesi (kafası) almaz ve pişirmezler. Hatta arkadaşlarından biri evinde kesilmiş hayvan kellesi (kafası) pişirirse ondan yemesi için onu davet eder. Bazı kimseler üzerinde giyinmiş olduğu halde elbiselerin düğmelerini iliklemezler. Ancak onu çıkardıktan sonra iliklerler. Bazı kimseler kafası kesilmesi pahasına dahi salı günü, bazıları da çarşamba günü sefere (yolculuğa) çıkmazlar. Bunun gibi çeşitli hezeyanlar sayılamayacak kadar çoktur.

²⁷² Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 74.

²⁷³ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 74.

²⁷⁴ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 74-75.

Acaip olan şu ki bunları şeriattan sayıp şeriattan olduğuna dair iftira atarlar.²⁷⁵

Özetle halk arasında yayılan hurafeler nedeniyle İslam, çocukların elindeki topa benzedi. Yeterli bilgiye sahip olmayanlar, haliyle âdetler ile ibadetler arasında bir ayırım yapamadıklarından Müslümanlar arasında ahlak bozulmuş, kin ve nefret ortaya çıkmıştır.²⁷⁶

İnsan, yaratılışı gereği kendisi ne üzere ise diğer insanların hepsinin onun gibi olmasını ister. İhtilaf ederlerse onlarla inatlaşır. Onun bu davranışından ötürü herkes ahmaklık üzere olduğunu bilir.²⁷⁷

Bu hezeyanlarda bazı cahiller birbirlerini tekfir eder. Gerçekten itikadi hususlarda birbirini tekfir edenler çoktur. Hatta İslami fırkaların çoğu birbirini tekfir ederler. Râfizî olan bir kişi Yunan veya Ermeni olan bir adam ile Sünni olan bir adam arasında bir ayırım yapmaz. Hatta Sünni olan adama aşırı düşmanlık eder.²⁷⁸

Ehl-i Sünnet itikadına mensuplarına göre ise “ehl-i kible” olanları, ancak Ehl-i Sünnetten yüz çevirmediği sürece ve açık olan nassa muhalefet etmediği sürece zaruri olmadıkça tekfir etmezler.²⁷⁹

Buraya kadar okudukların birbirine uzak olmalarına rağmen Müslümanların hepsini ihtiva eden ve beldelerinde yayılan hastalıklardır.²⁸⁰

İranlı bir Müslüman'ın Batıdaki bir Müslüman'ı hiç görmediği halde, babasından öğrendiği kadar, itikat konusunda kendisine muhalif olduğundan ondan nefret ettiğini görürsün. Bu can alıcı hastalıklar Müslümanlar arasında yerleşmiş, Müslümanları ilerleme ve medeniyetten alıkoymuş, Onların bilgi ve sermaye yerine, körlüğü ve cehaleti tercih eder hale getirmiştir. Onların bu durumu akıl sahiplerine ibret olmuş,

²⁷⁵ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ*, v. 75.

²⁷⁶ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ*, v. 75.

²⁷⁷ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ*, v. 75.

²⁷⁸ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ*, v. 74-75.

²⁷⁹ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ*, v. 75-76.

²⁸⁰ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ*, v. 76.

onlar daha önce Müslümanların adaleti ve yönetimi altındayken şimdi ise Müslümanlar onların yönetimi altındalar.”²⁸¹

4.3. Mürşidin Özellikleri

Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ* adlı eserinde, İslam dünyasının manevi hastalıklarını ve tasavvufun önemli sorunlarından biri olan sahte ve gerçek şeyhin vasıflarından bahsetmiştir.

“Nitekim eserini kaleme alma ve isimlendirme sebebini şöyle dile getirmiştir. “Hastalığın tüm Müslümanları içine aldığı ve bundan gafil olduklarını gördüm. Müslümanlar için bir eser yazmak istedim. Bu sırada tarih Hicri 1349 (m. 1931) Şaban ayıydı. Batı beldelerinden Antalya'nın Korkuteli kasabasındaydım. Öyle umuyorum ki bu kitap, Müslümanları gaflet uykusundan uyandırır, kendilerini bu ölümcül hastalıktan kurtarır, kendilerini saran bu hastalıklarını teşhis eder ve bu hastalığın kökünü kesecek çareyi onlara gösterir. Şöyle ki nefislerini bununla tedavi ederlerse bu onlar için güzel olur. Bu kitabı *ed-Dâ ve'd-Devâ* olarak isimlendirdim. Tevfik yalnızca Allah'tandı. O'na tevekkül ettim, o bana yeter ne güzel vekildir.”²⁸²

Şeyh Mahmud, Müslümanlar arasında hızla yayılan ve büyük sorunlar teşkil eden problemleri ele almış, Şeyh Mahmud, eserinin mukaddimesinde bu problemleri bedeni saran ölümcül bir hastalık olarak görmüş ve çareler göstererek Müslümanlara yol göstermiştir.²⁸³

Sahte şeyh ve gerçek şeyhlerin vasıflarını, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin *ed-Dâ ve'd-Devâ* adlı eseri bağlamında inceleyeceğiz.

4.3.1. Hakiki Şeyhler

Hakiki şeyh ve sûfilerin sahip olması gereken birtakım özelliklerin neler olduğuna dair erken dönem tasavvufçulardan bu yana çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Bu isimlerden Kelâbâzi (ö. 380/990), *Ta'aruf* adlı eserinde sûfilerde olması gereken vasıflara değinmiş, nefsin hazzı için yumuşak ve güzel elbiseler giymediklerine,

²⁸¹ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 76.

²⁸² Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 1.

²⁸³ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 1.

dünyaya tamah etmediklerine dikkat çekmiştir. Sûfilerden birine, “Sûfî kimdir?” diye bir soru yöneltilince onlara dönüp şu cevabı vermişti: “Sûfî memlûk ve malik olmayandır. Şöyle ki o mala, hırs da ona malik değildir.”²⁸⁴

Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ* adlı eserinde gerçek şeyhlerin vasıflarını şöyle sıralar:

“Gerçek şeyhler âlim olan, dinlerini yaşayan (ilimleri ile amel eden), Rableri tarafından hidayet verilen ve hak yolunda bulunan, “şeriat-ı mutahhara’ya” muhalif olmayan, harama yönelmeyen, hatta “hilaf-ı evla’dan” (müstehap gibi yapılması sevap fakat yapmamakla günaha girilmeyen hareketlerdir.) bile sakınan kimselerdir. İnsan olmalarından kaynaklı bir hata yaptıklarında hemen Allah’a yalvarıp yakarırılar. Onların oturuşları ve kalkmaları dahi “şeriat-ı mutahhara” ya mutabıktır. Onlar beşerî şehvetlerden nefislerini temizledikten sonra halkın hidayeti için kendilerini bu uğurda vakfederler.”²⁸⁵

Kalpleri Rableri ile meşgul olur ve Rablerini zikretmekten gafil kalmazlar. Bidatlerden uzak dururlar. Meclisleri cennetin bir muhitine benzer. Genellikle meclislerinde, ilmîyle amel eden âlimler bulunur. En büyük gayretleri nebilerin izinden gitmektir. Dini hususlarda sünnet veya bid’at olduğu hususunda şüpheye düştüklerinde, büyük bir endişe ile bunu muteber kitaplardan araştırırlar. Bu hususu muteber kitaplarda bulurlarsa onunla amel ederler. Bu hususu muteber kitaplarda bulamadıklarında ise ilmî ile amel eden âlimlere sorarlar ve ona göre amel ederler. Kalpleri Hakk ile bedenleri ise halk iledir. Avam (halk) gibi çalışıp geçimlerini sağlarlar. Onları ne ticaret ne de alışveriş Allah’ı zikretmekten alıkoymaz.²⁸⁶ Onlar, Hz. Peygamber’in (s.a.v) “Âlimler peygamberlerin varisleridir.” hadisinde²⁸⁷ kastettiği kişilerdir. Onların sohbetleri ibadet, onları görmek ise taattir. Zira onlar yalnızca Allah’a kulluk ederler. Hiçbir şey ile Allah’tan gafil olmazlar ve hiçbir sarsıntı onları Allah yolundan sarsmaz. Musibetlere karşı sabrederler; sıkıntı ve

²⁸⁴ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 54.

²⁸⁵ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve 'd-Devâ*, v. 72-73.

²⁸⁶ Nur, 24/37.

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Çağrı Yayınları, c. 5, İstanbul 1992, s. 196.

sevinç durumlarında Allah'a şükrederler. Onlar, zenginlik ve fakirliğin ilahi isimlerin tecellisinden olduğunu bilip bunlar arasında bir ayırım yapmazlar. Onlar, Resullerin ahlakı ile ahlaklanırlar. Onların sözleri, çeşitli öldürücü zehirlerin panzehiridir. Eğer sen, daha önce bahsettiğin diğer kişiler ile bu kişiler arasındaki fark nedir? diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Aralarındaki fark açıktır. Zira şeriatın terazisi elimizdedir. Hal ve hareketleri şeriata uygun olanlar peygamberlerin varisleridir. Hal ve hareketleri şeriata uygun olmayanlar ise Müslümanları gaflete düşürmek, saptırmak ve onların mallarını almak peşindeler, işte bunlar şeytanın varisleridir. Onlar şeytanın vekilleridir. Onları iyi araştır ve onlardan sakın. Peygamberin varisleri olanlara canlarımızı ve mallarımızı feda eder, bedenlerimizle onlara hizmet eder ve Allah'tan onların sayılarını artırmasını talep ederiz. Maalesef bu zamanda onlardan çok az kalmıştır. Onlar alaca karga ve yüzlük deve gibidirler, onlarla hiçbir kervanda karşılaşamazsın. Allah'tan geldik yine Allah'a döneceğiz.²⁸⁸

Şeyh Mahmud, *ed-Dâ ve'd-Devâ* adlı eserinde gerçek şeyhleri, özellikleriyle tarif etmiştir. Nitekim ona göre gerçek şeyhler, hal ve hareketleri şeriata uygun olan, aynı zamanda peygambere itaatten ayrılmayan, peygamberin sünnetini hayata uygulayan, peygamberlerin varisleridirler. İlim, irfan, feraset sahibidirler. Din ve tasavvuf hizmetlerine kendi şahsi menfaatlerini asla karıştırmazlar, güzel bir ahlaka ve karaktere sahiptirler, asla makam ve gösteriş peşinde olmazlar. Allah'ı daima zikrederler, âbid ve zahittirler.”

4.3.2. Sahte Şeyhler

Tasavvufta üzerine konuşulan konulardan biri de sahte şeyh meselesidir. Tasavvuf tarihinin önemli meselelerinden biridir. Bir şeyin sahtesi en çok gerçeğine zarar verir. Bu sebeple ilk dönemlerden itibaren bu konuya ayrı bir önem verilmiş ve bu hususta çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bunlardan Hoca Ahmet Yesevi (ö. 562/1166), sahte şeyhlerin özelliklerini belirtmiş, bugünleri görmüşçesine bizleri uyarmıştır.²⁸⁹

²⁸⁸ Şeyh Mahmud Zokaydı, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 73.

²⁸⁹ *Hoş gayibdin yetüştü yahşi sözüm teberrük
Âşık olsan ey tâlib riyazetde belin bük
Tün keçeler uhlamay yaş ornıga kanın tök*

Sahte şeyhler konusunda J. Arberry'nin (1969) ²⁹⁰çevirdiği sūfliğin çöküşü hakkındaki hicvi şöyledir:²⁹¹

“Keşke ölseydim de görmeseydim her azgın delinin dostlarında kutup yapıldığını!

Âlimler ona sığınıyor, hatta tahtın gerçek efendisi yerine onu rab sayıyorlar.

Unutmuşlar Cenab-ı Hakkı “Kimileri insanları tüm acılardan kurtaracaklarını vad eder” sözünü.

Ölünce ziyaretgâh haline getiriyorlar kabrini, bir de türbe konduruyorlar hemen, Arabı da yabancıyı da aynı;

Kimi kabrini öpüyor, kimi kapısının eşliğini, toprağını...”²⁹²

Arslan Babam sözlerin işlitiniz teberrük

*Arslan Babam aydılar “taliblerde yok ihlâs”
Pîrin hazır bolganda ne hâcet Hızr u İlyâs
Pîrge kadem koyganda yâl aytma gavsu 'l-giyâs
Arslan Babam sözlerin işlitiniz teberrük*

*Tâlibmen dep ayturlar vallah billâh nâ insâf
Nâmahremge bakarlar közleride yok insâf
Kişi malın yeyürler çün dîlleri emes sâf
Arslan Babam sözlerin işlitiniz teberrük*

*Pîr hizmetin kılduk dep tâlibmen dep yörürler
Yiyip harâm harışnu kolbarıga ururlar
Közleride nemi yok halka içre kirerler
Arslan Babam sözlerin işitiniz teberrük*

*Zâkirmen dep zâr urar çıkmaz köziden yaşı
Dîllerde gamı yok nâgâh ağrıgay başı
Mekr ü hile kılurlar malûm Hudaga işi
Arslan Babam sözlerin işitiniz teberrük*

*Tâlibmen dep ayturlar könlide yok zerre nûr
Çin tâlibni sorsanız içi taşı gevher dürr
Hakk'a ayan sırları yemişleri safa nûr
Arslan Babam sözerin işitiniz teberrük*

*Sûretleri sofî nakfl kıyâmetdin korkmaslar
Fısk u fücür hâsılı günahlardan hürkmesler
Riyâ tesbih elkinde yığlap yaşın tökmesler
Arslan Babam sözlerin işitiniz teberrük*

Bkz. Ahmed Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, çev. Ahmet Eğilmez (Rıdvanoğlu), Sağlam Yayınevi, İstanbul 2019, s. 106-108.

²⁹⁰ İngiliz Şarkiyat âlimi Arberry, 1927 yılında Arapça öğrencisi iken tasavvuf tarihi araştırmalarıyla tanınan R. A. Nicholson ile tanışıp onun öğrencisi ve en yakın dostu oldu; tasavvufa merak duyması da Nicholson'ın tesiriyle başlamıştır. Detalı bilgi için Bkz. Tefik Rüştü Topuzoğlu, “Arberry, Arthur John” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul 1991, s. 348.

²⁹¹ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı yayınevi, Mayıs 2016, s. 41.

²⁹² Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, s. 41.

Hicivde; sahte şeyhlere, saygı duymanın tehlikesine dikkat çekmiş, sahte şeyhlerin müritleri üzerinde otorite kurup cahil köylüleri sömürdüklerini belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere mutasavvıflar, tasavvuf öğretisinde önemli rolü bulunan gerçek şeyhlerin yanı sıra sahte şeyhlerin özelliklerine de değinmişlerdir. Şeyh Mahmud Zokaydî de kendinden önceki sûfiler gibi *ed-Dâ ve'd-Devâ* adlı eserinde müteşeyyihlerin vasıflarına yer vermiştir. Şeyh Mahmud bu konuda şunları aktarmaktadır:

“Aralarında şeyh olduğunu iddia eden kişilerin hallerine gelince: “Allah'ım bizleri onlardan, onların yaptıklarından, fiillerinden, sözlerinden, hareketlerinden, duruşlarından, halkı gaflete düşürmelerinden, kulların (insanların) mallarını toplamalarından, onları hak yolundan çıkarmalarından, Allah'tan ve İslam'dan saptırmalarından bizi koru.” Eğer kendi aralarındaki düşmanlık (kin) ve nefreti anlatacak olursam, nefisler (insanlar) İslamiyet'ten nefret edecekler. Hatta onlardan her birine ait köylerden oluşan mıntıkları (bölgeleri) olup buralarda müritleri bulunmaktadır. Bu mıntıkları (bölgeleri) kendi tapuları gibi görürler. Genelde müteşeyyih buraları dolaşır. Çeşitli hile ve entrikalarla müritlerinden mal toplar ve onlara dinde olmayan ve akla (mantığa) uymayan nasihatlerde bulunur.²⁹³

Müritler (şeyhleri için) adakta bulunurlar. Allah katında onların ihtiyaçlarını gidermesi için -sanki şeyh, Allah'ın bir vekiliymiş gibi- ona koyunlar, yağ ve peynir verirler. Onlara göre bir şey verenlerin hastaları iyileşir. Bir şey vermeyenlerin ise hastaları ölür. Kim adak adarsa onun ekinleri iyi olur; kim bir adakta bulunmazsa ekinleri iyi olmaz.²⁹⁴

Şeyhe destek veren ve onunla köyleri dolaşan yardımcıları vardır. Bu yardımcılar, şeyhten gizli olarak kendileri için mal toplarlar. Eğer şeyh bunu öğrenirse onları kapısından kovar ve böylece geçimlerini sağlayamaz duruma düşerler. Bu sebeple şeyhlerinden gizlemek zorunda kalırlar. Çoğunlukla bu müteşeyyihler cahil, fasık ve facirdirler. Ne İslam

²⁹³ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 71.

²⁹⁴ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 71-72.

akîdesinden ne de ahlâku'n-nebiden haberleri vardır. Bunlar hayvana benzerler. Hatta hayvandan aşağıdalar. Şayet bir başka şeyh, -diğer bir şeyhin müritlerinin bulunduğu- mıntıkaya (bölgeye) girerse, bu mıntıkanın (bölgenin) şeyhi harekete geçerek memleketine giren bu şeyhi kovmak için takipçilerini ve müritlerini toplar. Böylece mıntıkaya giren bu şeyhin, sadaka, adak ve hayırlar gibi gelecek mallardan pay sahibi olmasını engellemiş olur. Mıntıkanın (bölgenin) şeyhi şöyle der: “Allah, bu mıntıka (bölge) halkının benim elimin altında olduğunu bana ilham etti. Bu adam gelip, Allah'a giden yolları kesip kulların Allah'a ulaşmaları engellemeye çalışıyor. Bize vacip olan şu ki onu bu mıntıkadan (bölgeden) kovmak gerekir.” Ayrıca insanlara, bu zâlimin bu beldelerden kovulmasının müritlerinin üzerinde farz-ı ayn olduğuna inandırır.²⁹⁵

Bu anlattıklarımız yalancı şeyhler hakkındaydı. Zira bunlardan bir kısmı, lisan-ı hal ile ulûhiyet iddiasında bulunurlar. Müritler, (şeyhi) halık (Yaratan), rezzak (Rızık veren), muhyi (Dirilten), mümit (Öldüren) olarak tanımlarlar. Şeyh de bunları işitmesine rağmen bilmemezlikten gelip sağırmış gibi davranır. Bu şeyhlerin “serseri” olarak isimlendirilen kadın ve erkek müritleri vardır. Bu müritler, kendi aralarında arzuları doğrultusunda çeşitli çirkin şeyler yapmaktadırlar.²⁹⁶

Yukarıda görüldüğü üzere Şeyh Mahmud, insanların iyi niyetlerini istismar eden sahte şeyhleri özellikleriyle birlikte tarif etmiştir. müteşeyyihlerin iman konusunda sorunlarının olduğunu, dünyaya tamahkâr bir tutum içinde olduklarını ve hayvanlardan daha aşağı bir seviyede olduklarını açıkça ifade etmiştir. Ayrıca müteşeyyihlerin bid'at ehli olduklarını fasıklık ettiklerini anlatmıştır. Böyle istismarcılara dikkat edilmesi gerektiğini ve onlardan mümkün mertebe uzak durulmasını tavsiye etmiştir.

²⁹⁵ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 72.

²⁹⁶ Şeyh Mahmud Zokaydî, *ed-Dâ ve'd-Devâ*, v. 72.

4.4. Sohbet Âdâbı ve Mürşid-Mürîd Münasebetleri

Âdâb-ı muâşeret ilmî eskiden beri İslam âlimleri tarafından ele alınmış ve ilmî çalışmalara konu olmuştur. Şeyh Mahmud Zokaydî *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinde âdâb-ı muâşeret ile ilgili görüşlerini kaleme almıştır.

Şeyh Mahmud eserinin mukaddimesinde eserin yazılış gerekçesine dair ayrıntılı bilgilere yer vermiştir. Yaşadığı dönemde, insanların çoğu tarafından sosyal ilişkilerde karşılıklı hakların gözetilmediğinden ve güzel ahlaka riayet edilmediğinden dolayı bazı olumsuzlukların yaşandığını vurgulamıştır. Bu istenmeyen durumun önüne geçmek için müridin şeyhine, çocukların ebeveynine, eş ve dostların birbirlerine karşı riayet etmesi gereken karşılıklı hak ve sorumluluklara, sohbet âdâbına, cahil ve düşmanlara nasıl muamele edilmesi gerektiğine değinmiştir. Ayrıca toplumun ahlaki açıdan bozulduğuna dikkat çekmiş ve toplumun insanları doğru yoldan saptırmaya çalışan şeytanın görüşüne uyduklarına belirtmiştir. Şeyh Mahmud, bu eserinde insanların sosyal ilişkilerinde riayet etmeleri gereken karşılıklı haklarını beyan ederek bu toplumsal sorunun önüne geçmeyi hedeflemiştir. Ayrıca unutulmaya yüz tutmuş bir sünneti ihya edenlerden olmayı gaye edindiğini belirtmiştir.²⁹⁷

Şeyh Mahmud her bir bölüme başlarken genelde konu ile ilgili ayet veya hadislere yer vermiş, görüşlerini ayet ve hadislerle destekleyip zenginleştirmiştir. Ayrıca ayetlerin kısaca tefsirini yaparak konu ile bağlantısını ortaya koymuştur.

Şeyh Mahmud'un Zokaydî'nin, tasavvufî kişiliğini en fazla yansıttığı eserinin başında "*ed-Dâ ve'd-Devâ* adlı eseri gelmektedir. Şeyh Mahmûd eserinin bir bölümünde Gazzâlî'nin *İhyâ'sını* zikretmiştir. Bunun dışında başka kaynak zikretmemiştir. Ancak eserinde dört sınıf kaynaktan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Bunlar; Kur'ân âyetleri ve hadis kaynakları, sahâbe kelâmı, ulema ve hükemânın vecizeleri ve tasavvuf kaynakları şeklindedir. Bu eserde Şeyh Mahmud'un tasavvuf kaynaklarından istifade ettiği açıkça görülmektedir. Ayrıca eserinin bir bölümünde

²⁹⁷ Hamit Sevgili, "Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe" Adlı Eseri Bağlamında Âdâb-ı Muâşeret ile İlgili Görüşleri", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 10, Aralık 2017, s. 608-609.

şeyh -mürîd arasındaki karşılıklı hak ve görevlerine yer vermesi bu eserinde tasavvuf kaynaklarından istifade ettiğini açıkça göstermektedir.²⁹⁸

Şeyh Mahmud Zokaydî'nin bu eserini incelediğimizde eserinin mukaddimesinde Hassan b. Sabit'in Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hakkında söylediği şu övgülü beyitler vardır:

*“Senden güzelini gözlerim asla görmedi, senden güzelini kadınlar doğurmadı
Her türlü kusurdan arınmış yaratıldın sanki sen istediğin gibi yaratıldın.”*²⁹⁹

Şeyh Mahmud Zokaydî bu beyitlerin ardından riayet edilmesi gereken sohbet âdâbını şu fasıllarda değerlendirmiştir:

4.4.1. Mürîdin Mürşidine karşı Sohbet Âdâbı ve Görevleri

Tasavvuf ilmînde mürîd; iradesi olmayan hakkın ve mürşidin iradesine göre hareket eden, kendi iradesini yok sayan şeyhinin huzurunda gassalın önünde duran ölü misali olan, şeyhin kendisine verdiği şekil ve istikametten şaşmayan ve bunu muhafaza eden derviş, mensûb, müntesib başlangıç halini başarı ile tamamlayan kişidir.³⁰⁰

Mürîd; Allah'a ibadet eden sadece Rabb'inin sözünü dinleyen, O'nun dışındaki her şeyden yüz çeviren, kitap ve sünnete sıkı sıkıya bağlı, Allah'ın nuru ile gören hakikatte Allah'tan başka hiçbir fail görmeyen, Allah dışında kalan her şey onun için bir araç bir sebep hareket ettirilen bir şeyden ibaret gören kişidir.³⁰¹

Abdulkadir Geylanî'ye göre Mürîd; her zaman nefsinin hayrını diler, Allah'ın kendisi için belirlediği kaderine razı olur. Mürîd, Allah'ın her daim onu gözetlediğinin bilincinde olur. Mürîd, Allah'ın bakışından haya eder, Allah'ın emrini seçer, Allah'ın emrettiği şeyleri yapmak için elinden gelen her şeyi yapar. Mürîd, Kendisini Allah'a ulaştıracak her türlü fırsatı değerlendirir. Meşhur olmamaya ve göz önünde kalmamaya gayret gösterir. Bundan dolayı Allah'ın kullarından gelecek herhangi bir övgü beklentisi içerisinde asla olmaz. Mürîd, Nafilelerle Rabbine

²⁹⁸ Sevgili, “Kitâbu Âdâbî'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe” Adlı Eseri Bağlamında Âdâb-ı Muâşeret ile İlgili Görüşleri, s. 609.

²⁹⁹ Şeyh Mahmûd Zokaydî, *Kitâbu âdâbî'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*, el yazma, h. 1349, v. 1.

³⁰⁰ Kelâbâzi, *Ta'arruf*, s. 293.

³⁰⁰ Süleyman Uludağ, “Âdâbü'l mürîd’ *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1998, s. 336.

³⁰¹ Abdulkâdir Geylanî, *Tasavvuf ve Tarikat Âdâbı*, çev. Osman Güman, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 16.

kendini sevdirmeye çalışır ve bunu tüm samimiyetiyle yapar. Bu mertebeye eriştikten itibaren Mürid, Allah'ın şefkat merhamet ve lütuf suyu ile temizlenir. Kendisine has bazı sırlardan haberdar olur; ama onları Allah'tan başka kimseyle paylaşmaz. Allah'tan duyar, Allah'tan görür, Allah'tan konuşur, Allah'ın kuvveti ile tutar bütün varlığını Allah'a çokça ibadet eder. Mürid, Böylece sükûnete erer ve Allah'ın himayesi altında onu daima zikreder.³⁰²

Şeyhini ziyarete giden Mürid, şeyhin huzuruna edep ve hürmetle girmeli ona saygı ve heybet duyguları içinde bakması gereklidir. Bunun ardından şeyhi, müridi hizmete layık görürse mürid bu hizmeti bir ganimet ve büyük bir nimet olarak saymalıdır.³⁰³ Mürid, şeyhinin söylediklerini kalben kabul etmelidir. Bu mürid olmanın gereğidir. Ayrıca şeyh müstesna sırrını yakasındaki düğme ve başındaki sarığa varıncaya kadar herkesten ve her şeyden korumak müride vaciptir. Mürid aldığı nefeslerinden tek bir nefesini dahi şeyhinden gizlerse müritlik hususunda ona ihânet etmiş olur.³⁰⁴

Müridlerde bulunması gereken vasıfları belirttikten sonra mutasavvıfların sohbet meclisinde bulunan müridlerin ve tarikata girenlerin uymaları gereken birtakım kurallara değineceğiz. Bu kurallara riayet edilmeli seyr-u sülûk esnasında göz önünde bulundurulmalıdır.

Şeyh ve ihvana karşı takınılması gereken tavırlardan söz eden, mürid ve dervişlere yol gösteren eserlere *Âdâbü'l mürîdîn*, *Edebü'l mürîd*, *Âdâbü'l mutasavvife* ve *Târikatnâme* gibi isimler verilmektedir.³⁰⁵ Son derece önemli olan bu husus müstakil eserlere konu olmuştur. Medrese hocası ve mutasavvıf olan Şeyh Mahmud Zokaydî, Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe adlı eserinin şeyh ve mürid arasında sohbet âdâbı bölümünde, şeyh ve müridin karşılıklı görevlerine değinmiştir. Bu önemli konuya dair Şeyh Mahmud'un görüşlerini ele alacağız:

Şeyh Mahmud eserine; “Şeyh ve mürid arasında sohbet âdâbını bilmek vaciptir. Öncelikle Allah seni muvaffak etsin.” sözleriyle başlar. Ardından müride şu tavsiyelerde bulunur:

³⁰² Geylânî, *Tasavvuf ve Tarikat Âdâbı*, s. 17.

³⁰³ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, çev: Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s. 489.

³⁰⁴ Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, s. 485.

³⁰⁵ Şihâbuddin Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf Avârifü'l Meârif*, çev. Dilâver Selvi, Semerkand yayınları, İstanbul 2010, s. 522.

1. Öncelikle mürşid, selam vermelidir.
2. Mürşidin yanında gereğinden fazla konuşmamalıdır.
3. Mürşid soru sormadan konuşmamalıdır.
4. Mürşitten izin almadan soru sormamalıdır.
5. Mürşidinin yanında başka mürşid şöyle demişti, senin söylediğin böyle deyip muhalefet etmemelidir.
6. Mürşidine itiraz edercesine “böyle değil, şöyledir.” gibi imalarda bulunmamalı, senden iyi biliyorum izlenimi vermemelidir.
7. Mürşidin meclisinde iken etrafındakilerle sohbet etmemeli, sessizce durmalıdır.
8. Mürşidin yanındayken sağa sola bakmamalıdır.
9. Mürşidin meclisinde edeple oturmalı, namazdaymış gibi durmalı, başı eğik oturmalıdır.
10. Mürşidine yorgunluk verecek kadar yanında oturmamalıdır. Mürşidin sıkıldığını anladığında meclisinden kalkmalıdır.
11. Mürşidi ayağa kalktığı anda beraber kalmalıdır.
12. Mürşidine çok soru ve konuşma ile eziyet vermemeli, onu gereğinden fazla yormamalıdır.
13. Mürşidiyle yolda karşılaşıncı mezile varmadıkça soru sormamalıdır.
14. Mürşidinin yaptığı bir şey şeriata aykırı bile olsa kötü zanda bulunmamalı, itiraz etmemelidir. Mürşidin daha iyi bildiğini unutmamalıdır.³⁰⁶

³⁰⁶ Şeyh Diyauddin, babasının yanında amel ederken babası, ona tarikatın önemli adaplarından olan gece namazları ve pazartesi ile perşembe oruçlarına başlamasını emretmiştir. O da emri yerine getirmeye başlamıştı. İşte bu sıralarda babasının irşat için gittiği yerlerden biri olan Demirci köyünde, ev sahibi kendilerine biraz üzüm pekmezi ikram etmişti. Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî orada bulunan herkese vermiş ve yemesi için biraz da oğlu Diyauddin’in önüne bırakmıştı. O da alıp içmiş dışarı çıktıklarında babası kendisine; “Sen oruç değil miydin? Neden içtin? diye sormuş, Hazret cevaben; “Siz benim üstadımsınız, oruç tutmamı bana siz emrettiniz tuttum, pekmezi içmemi de siz istediniz bende içtim, hepsi bu kadar.” deyince babası tebessüm etmiş ve bu durumdan hoşnut olmuştur. Tarikatta esas olan üstadın emrini sorgusuz sualsiz yerine getirmektir Hazret de gereğini yapmıştır. Bkz. Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s.227.

Bu konuda şu örneği de verebiliriz: Şah-ı Nakşibendî, birgün müritlerinden birine “sana ne söylesem yapar mısın?” diye sorar. Mürid, “Evet”, der. Şah-ı Nakşibendî, “şeriata aykırı olsa da mı?” diye sorar yine “evet” der. Bunun üzerine Şah-ı Nakşibendî, “İleride bir ev var. O evin duvarlarını yıkıp altın dolu keseyi alıp bana getir.” der. Mürid şeyhinin söylediğini tam bir teslimiyetle yapar çünkü şeriata aykırı olsa bile sonunda bir hikmet olduğunu bilir. Daha sonra o eve hırsız girer, altın keseyi arar ama bulamaz. Evin sahibi geldiği zaman şah-ı Nakşibendî ona altın keseyi teslim eder. Bu malumat, Şeyh Sıbğatullah Sevgili (Şeyh Mahmud’un torunu) ile evinde yapılan görüşmede alınmıştır. 07.03.2020

15. Mürşide itiraz etmek isteyenler akıllarına Musa ve Hızır kıssasını getirmelidir. Mürşidin müriden âlim olması gerekmiyor, bazı meziyetler mefdulda mevcuttur ancak bu meziyetleri efdalde bulamazsın.

16. Mürid, çokça sabırlı olmalıdır.³⁰⁷

Müellif, eserinin bu kısmında müridin şeyhinin huzurunda edebe dikkat etmesinin önemine değinmiştir. Özellikle müridin şeyhinin meclisinde iken devamlı sükût halinde bulunması gerektiğine, müridin şeyhini can kulağıyla çok dinleyip az konuşması gerektiğine ancak şeyhi müsâade ederse o zaman konuşabileceğine, şeyhine “ben daha çok biliyorum izlenimini vermemesi” gerektiğine dikkat çekmiştir.

4.4.2. Mürşidin Müridine Karşı Sohbet Âdâbı ve Görevleri

Mürşid: İhtiyar, ata, baba, dede, mürşit, tarikatın başında bulunan ve tartışılmadan sözü kabul ve tatbik edilen, veli, ermiş anlamlarına gelir.³⁰⁸

Abdulkadir Geylanî, şeyhin görevlerini şu şekilde sıralamıştır:

Öncelikle müridi yalnızca Allah için kabul etmelidir nefsi için değil. Müridi ile bir arada bulunmalıdır. Mürid riyâzete katılırken güç yetiremeyip aciz kalırsa ona şefkat etmeli yumuşaklık ve kolaylık göstermelidir. Mürşit müridini annenin evladını terbiye etmesi gibi terbiye etmeli, onun kadar şefkat göstermelidir. Müridin terbiyesine öncelikle kolay bir yolla başlamalı gücünün yetmeyeceği şeyi ona yüklememeli kolaydan zora doğru gitmelidir. Şeyh müridin dinin beğenmediği bir davranışını görürse gizlice ona nasihatte bulunmalıdır, bu durumdan ötürü onu azarlamamalıdır. Müridin sırrı şeyhinin yanında emanettir. Bu sebeple müridin sırrını başkasına söylememelidir.³⁰⁹

Şeyh Mahmud *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsnî's-Suhbe* adlı eserinin bu bölümünde mürşidin müridine karşı görevlerini şu şekilde ifade etmiştir:

1. Mürşid, müridine karşı çokça sabırlı olmalıdır.

³⁰⁷ Şeyh Mahmud Zokaydî, *Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsnî's-suhbe*, v. 7.

³⁰⁸ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 299.

³⁰⁹ Abdulkâdir Geylanî, *Gunye'tüt Tâlibin*, çev. A.Farûk Meyan, Çelik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 454-455-456.

2. Mürşidin de müridin de çok büyük sorumlulukları vardır. Bu konuda Allah'tan yardım dilemelidir.
3. Mürşid, kendisini ziyarete gelen müridlere ayrı ayrı değer vermelidir.
4. Mürşid, irşat ederken bildiği her şeyi müritlerine öğretmelidir.
5. Mürşid, müritlerine karşı yumuşak huylu olmalı; kızmamalı, müsamahakâr olmalıdır
6. Elinden geleni yapmasına rağmen müridlerinin kötüye gittiğini görünce onlardan uzak durmalı, onları reddedip terk etmelidir.
7. Mürşid, müritleri hastalandığında onları ziyarete gitmelidir.
8. Mürşid, müritlerinin hacetlerini gidermelidir. İhtiyaçlarını giderirken herhangi bir karşılık beklentisi içine girmemelidir ya da onlara beklenti içinde olduğunun izlenimini vermemelidir.
9. Mürşid, müridlerine karşı güler yüzlü olmalı, somurtkan olmamalıdır.
10. Mürşid, müridlerine her konuda yardımcı olmalıdır.
11. Mürşid, bu yolda çektiği tüm eziyetlere karşı tahammül etmelidir.
12. Mürşid müjdeleyici olmalıdır.
13. Mürşidin herhangi bir ihtiyacı olursa müritlerden maddi yardım almaktan çekinmeli, müridlerinden bunu gizlemelidir. Kendi başının çaresine bakıp kendilerine ümit beslememelidir. Gizlice derdine derman olmalıdır.
14. Mürşid, bu kurallara riayet edince daha rahat olur ve ibadetlerini daha iyi yapar.
15. Mürşid, Hz. Ömer gibi olmalıdır. Hz. Ömer'in "Gündüz uyursam insanlar helak olur. Gece uyursam ben helak olurum." sözünü unutmamalı, gece ile gündüz arasında az bir saat uyumalıdır.
16. Mürşid, tefekkür etmelidir.³¹⁰

Tasavvuf eğitiminde bir rehber ihtiyacı vardır. Müridin, şeyhini örnek alması ve şeyhin rol model olması nedeniyle Şeyh Mahmud eserinin bu kısmında şeyh/mürşid münasebeti konusunda önemli konulara değinmiştir.

³¹⁰ Şeyh Mahmûd Zokaydî, *Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*, v. 8.

4.5. Zikir

Zikir, sözlükte: "Anmak, hatırlamak, yâd etmek" anlamına gelir.³¹¹ unutmamanın zıddı olan hatırlamayı ifade eden bir kelimedir.³¹² dinî literatürde "Allah'ı anmak ve unutmamak suretiyle gafletten ve nisyandan kurtuluş" anlamına gelir.³¹³

Allah Kur'ân-ı Kerîm'de zikir için şöyle buyurmuştur :*"Rabbini içinden yalvararak ve korkarak yüksek olmayan bir seste sabah akşam zikret ve gafillerden olma."*³¹⁴ Başka bir ayette ise şöyle buyurmuştur: *"Güneşin doğuşundan ve batışını önce Rabbini hamd ile tesbih et."*³¹⁵ Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "Bir topluluk Allah'ı zikretmek için bir araya gelirse melekler onları kuşatır, rahmet onları sarar ve üzerlerine sekinet (huzur) iner. Allah, yanındaki meleklerle onlardan övgüyle söz eder."³¹⁶

Zikir çeşitleri şöyle tasnif edilmiştir: Birincisi kâl (söz) zikridir. Bu unutmadığın için zikredilene hatırlamandır. İkincisi zikredilenin vasıflarını hatırlamandır. Üçüncüsü zikredilen temâşa edildiği için zikirten fâni ve gâip olmaktır. Zikredilenin vasıfları insanın vasıflarını yok ettiği için insan yaptığı zikirten fani olur.³¹⁷ Derler ki: Allah'ı kalple zikretmek müritlerin kılıcıdır (seyfu'l-müridin). Onlar düşmanlarına karşı bu kılıçla savaşır, kendilerine gelen afet ve musibetleri bununla uzaklaştırır. Bela ve musibet yaklaştığı zaman, kul kalbiyle Allahu Teâlâ'ya sığırsa hoşlanmadığı her şeyi derhal kendinden giderir, kendisine yönelen afet yolunu değiştirir.³¹⁸

Târikatların özü olan zikir gelişigüzel yapılan bir faaliyet değildir. Bunun çeşitli safhaları vardır ve bunlara riayet etmek gereklidir. Her tarikat kendi zikir meclislerinin âdâp ve erkânını belirler ve sâliklerin buna uymalarını ister. Zikir toplu yapılacağı gibi tek başına yapılabilir. Zikir gizli yapılacağı gibi açıktan da yapılabilir.

³¹¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, s. 393.

³¹² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, s.300

³¹³ Reşat Üngören, "Zikir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c. 44, s. 412.

³¹⁴ Araf, 7/ 205.

³¹⁵ Taha, 20/130.

³¹⁶ Müslim, "Zikir," 39.

³¹⁷ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 157.

³¹⁸ Abdulkarim Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, s. 302.

Her tarikat kendine mahsus zikir çeşitleri edinmiş, zikre esas alınacak isimleri tespit etmiş, topluca veya tek başına yapılan zikirlerle devam etmişlerdir.³¹⁹

Sehl b. Abdullah (ö.283/896), müridlerinden birine bütün gün aralıksız olarak "Allah! Allah!" diye zikre çalışmasını söylemiştir. O, bu alışkanlığı kazanınca, Sehl ona, aynı kelimeyi bütün gece, dudakları uykuda bile zikredebilecek hale gelinceye kadar tekrarlamasını tavsiye etmiştir. "Şimdi" dedi, "sükût halinde bile onları zikre devam et." Nihayet müridinin bütün varlığı, Allah düşüncesinde erimştir. Bir gün müridin başına bir kütük düşmüş ve yarasından sızan kan ile "Allah, Allah" kelimelerini yazdığı görülmüştür.³²⁰

Zokaydî'ye göre, kul Rabbine karşı edep sahibi olmalı, Allah'ın emirlerini yerine getirme hususunda aceleci olmalı, nehiyelerinden de uzak durmalıdır. Her daim zikir ve tefekkür içinde olmalıdır. Bir an olsun zikir ve tevekkülden müstağni olmamalıdır. Hakkı batıla tercih etmemeli, insanlardan değil Allah'tan ümit beklemeli, haramdan uzak durmalı ve yalnızca Allah'a tevekkül etmelidir.³²¹

Görüldüğü üzere Şeyh Mahmud, zikir kavramını tek başına kullanmamış, zikirle birlikte tefekkür kavramına da dikkat çekmiştir. Kulun her daim zikir ve tefekkür içinde olması gerektiğini vurgulamıştır.

4.6. Halvet-Uzlet

Halvet, sözlükte "Yalnız kalıp, تنها bir köşeye çekilmek" demektir.³²² tasavvuf literatüründe ise bir zahidin veya sûfî nin Allah'a daha fazla ve daha ihlaslı bir şekilde daha fazla ibadet etmek için dünyevi işlerden kendini alıkoyarak bütün varlığı ile hakka yönelmesini ifade eden bir kavramdır. Arifler ve âşıklar hakka gönül vermek için uzlete çekilirler ancak zahidler ve abidler daha çok toplumdan yüz çevirip ahirete önem verirler.³²³

³¹⁹ Kadir Özköse, "Zikir", *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, s. 229

³²⁰ Reynold A. Nicholson, *İslâm Süfîleri (The Mystics Of Islam)*, çev. Mehmet Dağ, Kemâl Işık, Ruhi Fırlalı, Abdulkadir Şener, Rami Ayas, İsmet Kayaoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978, s.40.

³²¹ Şeyh Mahmud Zokaydî, "Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsnî's-suhbe", v. 30-31

³²² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, s.103.

³²³ Süleyman Uludağ, "Uzlet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. 42, s. 256.

Kelabazî *et-Tarruf* adlı eserinde uzlet, inziva halkı terk ederek bir köşeye çekilmektir, demiştir.³²⁴ Bu konu hakkında Şuayp b. Harb ve Malik b. Mesud arasında cerayan eden diyaloga değineceğiz: Şuayp b. Harb "Kufe'de bulunan Malik b. Mesud'un yanına vardım, evinde tek başına oturuyordu. Yalnızlıktan hiç sıkılmıyor musun? diye sordum, fakat o bana: Allah ile beraber olup da sıkılan hiçbir kimseyi görmedim, yanıtını verdi." Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909), Bir kimse din bakımından selamette, kalp ve beden yönünden rahatta olmak isterse halktan ayrılıp uzleti seçsin. Çünkü İçinde bulunduğumuz zaman halktan sıkılacak bir zamandır. Akıllı olan insan yalnızlığı seçer demiştir.

İbn Mübarek'e (ö. 181/797) kalbin şifası nedir? diye sorulunca: "Halkla az görüşmek." cevabını vermişti. Zunnûn Mısrî, "Halvetten daha çok insanı ihlaslı olmaya yönlendiren bir aracı görmedim." demiştir. Derler ki; Allah bir kulunu günah işleme zilletinden kurtarıp ibadet ve taatte bulunma izzetine erdirmeyi murat ederse, yalnızlık hali ile ünsiyet etmesini sağlar, kanaatle zengin kılar, kusurlarını farkına varmasını sağlar. Bu gibi hasletlerin verildiği bir kimse dünya ve ahirette kendisine hayır verilmiş anlamına gelmektedir.³²⁵

Hallâc-ı Mansûr, "Menzile varmak isteyen, dünyayı arkasında bıraksın." demiş ardından bu dizeleri okumuştur:

*"Ah ruh, kendini sen teselli edeceksin
Şeref, halvettedir, çilededir!
Nuru düşünmelisin, ki onun mihrabı
Bâtın'ın keşfidir, aydınlanma.
Parçamın bir parçası parçalarımı düşünür;
Bütünümlün bütününe hasret benim bütünümlüm."*³²⁶

Zaman zaman uzlet hayatı yaşayan insan, Allah'ın nimetleri üzerine çokça tefekkür edip Allah'ı sürekli zikrettiğinden kalbinde Allah sevgisi doğar ve yerleşir. Uzlet, tefekkür ve zikir devamlı hale gelince ise "Her büyüğü küçük, her kandırıcıyı

³²⁴ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s.304.

³²⁵ Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, s. 199-200.

³²⁶ Annemarie Schimmel, *Hallaç "Kurtarım Beni Tanrı'dan"*, çev. G. Ahmetcan Asena, Pan Yayıncılık, İstanbul 2009, s.86.

hakir, her işkence vericiyi basit görerek istihzaya ve tahkir edicilere karşı üstünlük kazandıran ilahi bir aşk yeşermeye başlar.”³²⁷

Şeyh Mahmud, uzleti seçmiş ve uzlet kavramı şiirinde şöyle ifade etmiştir:

"عاشرت أبناء الزمان وخلفني
أني ظفرت الدهر بالخلائن
فلو حتما شهر الزمان سيفه
عانوا الزمان وقاموا بالعدوان
وأروني ما لم يفعل الملوّنين
وسقونا كأس السمّ والهجران
فلذلك إخترت النجاة بعزلة
ورضيت بالهجران من إخواني
فعلى وفي الخلل كبر اربعا
واقطع اميدك من صديق جاني"³²⁸

“Bu zamanın insanlarından kendime dost edindim,

Dostlarla zamanı yendiğimi zannettim,

Lakin zaman kılıç çekip çıkınca karşıma,

Zamana yardım edip düşmanlık yaptılar bana!

İkiyüzlü olanlardan daha fazla eza ettiler

Bana zehir ve cefa kadehinden içirdiler

Bundan sebep uzleti seçtim kurtuluşa

Razıyım ben dostların cefasına

Dört tekbir getir dostluk cenazesine

Ümidini de kes cefa eden arkadaşına”

Şeyh Mahmud, kimi zaman sosyal çevreden, dostlardan uzaklaşarak Hakk ile baş başa kalmış münzevi bir yaşam sürmüştür.

³²⁷ İbrahim Baz, *Şeyh Muhammed Said Seydâ El-Cezerî ve Hâlidî-Seydâi Kolu*, İlahiyât, Ankara Nisan 2016, s. 160.

³²⁸ Şeyh Mahmud Zokaydı, (Şeyh Fudayl'e ait şiir mecmuası içerisinde), mahtut, v. 11a.

4.7. Tevekkül

Tevekkül sözlükte, “Vekil edinme, güvenme” anlamlarına gelir.³²⁹ Tasavvuf ıstılahı olarak ise “Bir kimsenin benliğini Allah'a teslim etmesi, rızık ve tüm işlerini Allah'a bırakıp sadece O'na güvenmesi” olarak tanımlanmıştır.³³⁰

Tevekkül tasavvufta bir hal ve makam olarak kabul edilmiştir.³³¹ Sûfler tevekkülün birçok çeşit ve mertebesinden söz etmişlerdir. Onların tevekküle dair tanımları bu çeşit ve mertebelere dayanmaktadır. Cüneyd-i Bağdâdî'nin, “*Tevekkül kalbin Allah Teâlâ'ya itimat etmesidir.*” şeklindeki ifadesi tevekkülün genel bir tarifidir.³³² Tevekkül, “*Şek ve şüpheyi defetmek, Mâlikü'l-mülk olan Allah'a mutlak olarak teslimiyet göstermektir.*” denilmiştir.³³³ Allah Kur'ân-ı Kerîm'de “*Allah ondan başka ilah yoktur. Öyleyse müminler (yalnızca) Allah'a tevekkül etsinler.*”³³⁴ buyurmuştur.

Serrac (378/988), *el-Lüma* adlı eserinde tevekkül ile ilgili bazı sûflerin tanımlarını şu şekilde nakletmektedir: “*Tevekkül, Allah'a sığınmaktır.*”, “*Tevekkül, hayatı bir güne indirip yarın endişesinden kurtulmaktır.*”, “*Tevekkül, nefsin tedbirini bir kenara bırakıp kendinden bir kuvvet ve varlık görmemektir.*”, “*Tevekkül, kişinin kendini Murad-ı ilahiye teslim etmesidir.*” denilmiştir.³³⁵

Tasavvufta önemli bir kavram olan tevekkül, Şeyh Mahmud Zokaydî'nin beyitlerinde Rabbi ile arasında güçlü bir bağ olarak karşımıza çıkar.

لا أطرَقَنَّ باب مخلوق وإن كثرت
مني الموم وضاق الصدر والنفس " ³³⁶

“Hiçbir yaratılmışın kapsını çalmam,

Her ne kadar sıkıntılardan nefsim, göğsüm daralsa da.”

³²⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, s. 274

³³⁰ Mustafa Çağırıcı, “Tevekkül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. 41, s. 1.

³³¹ Süleyman Uludağ, “Tevekkül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2012, c. 41, s. 1.

³³² Uludağ, “Tevekkül”, s. 1.

³³³ Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, s. 254.

³³⁴ Tegabün 64/ 13.

³³⁵ Et-Tûsî Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma İslam Tasavvufu*, çeviren (çev.). Hasan Kamil Yılmaz, Altınoluk yayınları, İstanbul 1996, s. 50.

³³⁶ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl Şiir Mecmuası içerisinde) mahtut, v. 14b.

Şeyh Mahmud Antalya sürgününde çok eziyetlere maruz kalmış, bu eziyetler karşısında yalnızca Allah'a dayanmış, tam bir teslimiyetle bağlanmıştır. Ayrıca suçsuzluğunu kanıtlamak için devlet büyüklerine mektuplar yazmış, her defasında olumsuz yanıt alınca, dünyanın tüm gamları başına gelse bile Allah'tan başka hiç kimsenin kapısını çalmayacağını ifade etmiş ve nazım şeklinde duygu ve düşüncelerini yazıp denize bırakmıştır. Bütün bunlar Şeyh Mahmud Zokaydî'nin Rabbine olan bağlılığının göstergesi, tevekkülün en güzel örneğidir.

Şeyh Mahmud diğer bir şiirinde ise memleketinden uzak kalmasının üzüntüsü karşısında Allah'a tevekkül etmiş, duygularını şöyle dile getirmiştir:

يا لثني لم اره بعد أعز الوطن	" أبكي على وطن من مدة سبقت
من أحللفراق وذاب الجسم من أحن	وكيف لا وفؤداي في احيج غضا
وابسط الكف للرحمن من حزن	أشكو إلى ربي ما لقيت من نصب
واظهر لحق ياقهار بالعلن ³³⁷	يارب جد بالوصول حتف إنفهم

*"Çok uzun bir zaman geçti memleketime gitmeyeli, ağlıyorum
Keşke memleketimden uzak kalmasaydım*

Nasıl böyle olmasın ki

Kalbim ayrılık sebebiyle sıkıntı içinde, bedenim zayıfladı

Bu eziyeti şikâyet ediyorum Allah'a

Hüzün sebebiyle avuçlarımı açıyorum Rahman'a

Ya Rabbi ölüm gelmeden önce kavuşmayı nasip et

Ya Kahhar açık bir şekilde hakkı ortaya koy."

Şeyh Mahmud, memleketinden uzak kaldığı için çok sıkıntı yaşamış ve bu sıkıntı karşısında sadece Rabbinden beklenti içine girmiş yalnızca O'na sığınmış, yalnızca O'na dayanmıştır.

³³⁷ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl Şiir Mecmuası içerisinde) mahtut, v. 14b.

4.8. Hâvf-Recâ

Hâvf, sözlükte “Korkmak” demektir.³³⁸ Genellikle hoş gitmeyen bir durumun söz konusu olması ve istenilen bir şeyin elde edilmesinden duyulan endişe ve korku" şeklinde tanımlanmıştır.³³⁹ Kuşeyri'ye (ö. 465/1072) göre havf, gelecekteki bir durumu ifade eder. Çünkü insan ya istediği bir şeyi elde edememekten veya başına istemediği bir durumun gelmesinden endişe eder. Bu ise ileride ortaya çıkacak olan bir husustan başka bir şey değildir. Şu anda mevcut olan bir şeyle bunun hiçbir ilgisi bulunmaz. Allahu Teâlâ'dan olan korku ise kulun; Allahu Teâlâ beni ya dünyada ya da ahirette cezalandıracak, diye korkması şeklindedir. Şüphe Allahu Teâlâ, kulların kendisinden korkmalarını onların üzerine farz kılmış ve yine Hak Teâlâ: "*Üstte bulunan Rablerinden korkarlar.*"³⁴⁰ buyurmuş bu sözü ile korku sahibi olan müminleri övmüştür.³⁴¹

Sehl Tüsteri (ö. 283/896), “Kul Allah'tan başkasından da korkar fakat Allahu Teâlâ'dan ümitli olursa, Hak Teâlâ onu korktuğundan (cehennemden) emin kılar.” demiştir.³⁴²

Gazalî, *İhyâ-u Ulûmu'd-Dîn* adlı eserinde herkesin ameline göre derecesi olduğunu herkesin korkusu havf, haşyet ve saygısı nispetinde derece aldığını belirtmiştir.³⁴³

Reca sözlükte; "Ümit" anlamına gelir.³⁴⁴ Tasavvuf literatüründe ise; "kulun Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesi, Rabb'inin lütfunu kendine yakın hissetmesi, akıbetinin iyi olacağını düşünüp sevinmesi" gibi anlamlar ifade eder.³⁴⁵

Reca, vedûd ve kerim (ihsanı bol bir dost olan) Allah'ın cömertliğine güvenip dayanmaktır. Celali cemal gözüyle görebilmektir. Ahirette güzel muamele göreceğini ümit ederek kalbin mutluluk ile dolup taşmasıdır denilmiştir³⁴⁶

³³⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, s. 108.

³³⁹ Mustafa Kara, “Havf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, c. 16, s. 528.

³⁴⁰ Nahl, 16/50.

³⁴¹ Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, s. 216.

³⁴² Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 148.

³⁴³ Gazalî, *Ihyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, c. 1, s. 444.

³⁴⁴ Abdürrezzak Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s.261.

³⁴⁵ Süleyman Uludağ, “Reca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, c. 34, s. 502.

³⁴⁶ Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, s. 223.

Gazalî'ye göre, recanın sebebi insanın Allahu Teâlâ'nın, lutf-u kereminin genişliğini, sanatının inceliklerini, namazı dosdoğru kılanlara cenneti vaad ettiğini, kuluna verdiği sözde durduğunu bilerek vadine inanmasıdır. Lutf-u kereminden kani olduktan sonra reca doğar.³⁴⁷

Havf ve reca sûfilerde bulunması gereken iki haslettir. Havf ve recanın tek taraflı olmasında sakınca vardır. Çünkü havf ve reca kuşun iki kanadı misalidir. Kanatları birbirine denk, eşit olmayan kuşun doğru istikamette uçuşu söz konusu olamaz. Havf ve recası eşit olmayan kişinin de kulluğunu doğru istikamette yürütmesi ve dengeli bir dini hayat yaşaması mümkün değildir. Havf ve reca birbirine eşit ve dengeli olmalı recanın baskın olduğu kimse "nasıl olsa affedileceği" ümidiyle rehavete kapılıp ibadetlerini aksatabilir. Havf hâkim olduğu kimseyi ise "affedilmeme" korkusu ile kendisine, ailesine ve etrafındaki insanlara zarar verecek şekilde aşırı ibadete yönelenebilir. Bu durum bazı ruhsal sorunlara dahi sebebiyet verebilir.³⁴⁸

Şeyh Mahmud beyitlerinde; yaşadığı acı hayata karşı sabra olan ihtiyacını dile getirmiş, insanların yeis içinde olmasına karşın Allah'tan ümit kesmemek gerektiğini şu dizelerle dile getirmiştir:

وأحوجني حسن الغداء إلى الصبر	"تعودت مر العيش حتى الفتته
لحسن صنيع الله من حيث لأدري	وصبرني يأس من الناس راجيا
الاقية منه طال عتبي على الدهر" ³⁴⁹	إذا أنا لم أحمل من الدهر كلما

“Acı hayata alıştım ki normal gelir bana

Öğle yemeğinden daha çok ihtiyacım var sabra

İnsanlar yeis içindeyken Allah'tan ümidim kesilmedi

Allah beni hayırlı nasibe kavuştururken haberim olmadı

³⁴⁷ Gazalî, *Ihyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, s. 443.

³⁴⁸, Mansur Gökcan, Havf ve Reca (korku ve ümit) Dengesi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.16, s.2, 2016, s.171.

³⁴⁹ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl'e ait şiir mecmuası içerisinde), mahtut, v. 14b.

*Şayet zamandan gelen moral bozan şeylerse bana
Sitem etmelerim çok olur zamana”*

Zokaydî'nin her daim ümit içinde olmuştur. Yaşadığı tüm sıkıntı ve zorluklara karşı sabrı tavsiye etmiştir. Allah'a olan tevekkülü ve ümidi sayesinde geleceğe ümitle bakmış, yarınlar için istek ve bekleyiş içinde olmuştur.

4.9. Sabır

Sabır, sözlükte: “Dayanma, dayanıklılık” anlamına gelir.³⁵⁰ Sabır tasavvuf literatüründe ise; başına gelen belalara, sıkıntılara dayanmaya sabır denildiği gibi, Allah'a ibadete devam ve isyandan sürekli kaçmaya da sabır denir.³⁵¹ Ahlâk terimi olarak “Üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında metanetli olma; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet” gibi anlamına geldiği, zıttının ceza (telâş, kaygı, yakınma) olduğu belirtilmektedir.³⁵² Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de; sabredenerlere, diğer bütün iyi amel sahiplerinden daha çok müjdelere vermiş, bütün iyi amellerden daha çok derece ve mükâfat atfetmiştir.³⁵³ Nitekim Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de; “*Andolsun, Biz sizi biraz korku, açlık ve bir parça mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele*” buyurmuştur.³⁵⁴

Sehl Tüsteri, "Sabır Allahu Teâlâ'dan bir çıkış kapısı açmasını beklemektir." demiştir. Sehl'e göre en faziletli hizmet sabırdır. Sûfilerden biri; "Sabırda sabretmektir." demiştir. Bu söz sabrederken bir çıkış kapısının açılmasını beklemek manasında değildir. Sûfilerden biri de şöyle demiştir: “Sabur (çok sabırlı kişi) sabra o kadar çok dayandı ki nihayet sabır, sabırlı kisiden elaman dedi! O zaman sabırlı kişi, ey sabır sabret, diye bağırdı. Öyle insanlar vardır ki sabır bile onların sabrına dayanamaz. Allah evliyasına bela ile değil belaya evliya ile eza eder.”³⁵⁵

³⁵⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 302.

³⁵¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Sözlüğü*, s. 223.

³⁵² Mustafa Çağırıcı, “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 337.

³⁵³ Gazalî, *Mükaşşefetü'l Kulub*, çev. Salih Uçan, Çelik Yayınları, İstanbul 2019, s. 437.

³⁵⁴ Bakara, 2/155.

³⁵⁵ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s.143.

Sabır çeşitli kısımlara ayrılır: Kulun iradesi ile kazandığı şeyleri gösterdiği sabır, iradesi dışında olan şeylere gösterdiği sabır, Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmede gösterilen sabır, nehiy ettiklerinden uzak kalma da gösterilen sabır.³⁵⁶

Peygamberimiz, hadislerde sabır konusuna sıklıkla değinmiştir: “Allah Müslümanın vücuduna batan bir dikene varıncaya kadar meşakat, hastalık, endişe, keder, acı ve kaygı gibi musibetleri, onun günahlarına kefarettir.”³⁵⁷ Çocuğunu kaybetmenin acısıyla ağlayan bir kadına Resulullah'ın “Allah'tan kork sabırlı ol” sözüne karşılık “Benim derdimden sen ne anlarsın!” şeklinde tepki gösteren kadın daha sonra kendisine nasihat edenin Resulullah (s.a.v) olduğunu öğrenince ondan özür dilemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) “Sabır ilk sarsıntı sırasında gösterilen metanettir.” buyurmuştur.³⁵⁸

Sabır kişinin kendini tanıma sürecini kuvvetlendirir. Aslında psikolojideki kendini tanıma süreci ile tasavvuftaki kendini tanıma süreci, bazen bakış açılarındaki farklılıklara rağmen birbirini desteklemiş, bu manada psikolojideki kendini tanıma süreci kişinin kendisi hakkında bilinç duygusu olarak tanımlanmıştır. Ancak tasavvufî bakış açısı, “kendini bilen, Rabbini bilir” bilgisi ile ifade edilir ki bu da en derin hali ile olumsuz özelliklerin yok edilip etkisiz hale getirildiği sabır sürecinde hissedilir.³⁵⁹

Şeyh Mahmud, musibetlerden kurtuluş vesilesi olan sabrı şu dizelerle dile getirmiştir:

لا تيأسن فإن الفارج الله	يا صاحب الهم إن الهم منقطع
لا تقنطن فإن الكاشف الله	لا تجزعن فبعد العسر ميسرة
لا تسأمن فإن الرافع الله	صبرا جميلا على البلوى بلا جزع
ترى تزول فإن الدافع الله	فكم مصائب لا يرجعها فرج

³⁵⁶ Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, s. 266.

³⁵⁷ Buhari, “Merde,” 1.

³⁵⁸ Özköse, *Tasavvuf El Kitabı*, s.390.

³⁵⁹ Esmâ Sayın, “Tasavvuf Kültüründeki “Sabır” Kavramının Psikolojik Etkileri” *Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi*, c. 1, S. 1, 2012, s. 414.

وصبرك اليوم صبر شربه وغدا
حلو المذاق فإن القادر الله³⁶⁰

*“Ey sıkıntısı olan, sıkıntılar bir gün gider!
Ümitsiz olma! Allah’ın izniyle üzüntüler biter.*

*Sabırsız olma! Zor günlerden sonra rahatlık gelir.
Yeise kapılma! Allah verir kolaylık.*

*Güzel sabır! Belaya karşı
Allah defeder onunla şerri*

*Bugün yaşadığın olayların tadı acı da
Yarın tatlaşması ise Allah’ın kudretinde.”*

Sabır, Zokaydî için sıkıntılara ve musibetlere karşı dayanma gücüdür. Şeyh Mahmud, şiirinde sabr-ı cemili tavsiye etmiştir.³⁶¹ Yaşadığı zorluklar karşısında Allah’ın sonsuz kudretine sığınmıştır. Şeyh Mahmud, kurtuluşun ve mükâfatın anahtarının sabır olduğuna dikkat çekmiştir.

4.10. Müşahede

Müşahede, sözlükte: "Görmek" demektir.³⁶² Müşahede, tasavvuf literatüründe ise; Allahu Teâlâ’nın zuhur ve tecellilerini görmeyi, temaşe ve seyretmeyi ifade eder.³⁶³ Allahu Teâlâ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurur *"Muhakkak ki bunda kalbi olan yahut şahit olarak yani dikkatini toplayarak kulak veren kimse için öğüt vardır."*³⁶⁴ Sûfilere göre müşahede tevhit delilleriyle eşyayı görmek, Hakkı eşyada görmektir.³⁶⁵

³⁶⁰ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl’e ait şiir mecmuası içerisinde), mahtut, v. 14a.

³⁶¹ Sabr-ı cemil Yusuf Suresi’nde Hz. Yakup’un hüznü ve şikayetini kullara değil sadece Allah'a yapması, insanlara şikayetlenmemesi şeklinde olan sabırdır. Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimler ve Sözlüğü*, s. 529

³⁶² Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2004, s. 485

³⁶³ Süleyman Uludağ, "Müşâhede", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2006, c. 32, s.152.

³⁶⁴ Kaf, 50/37.

³⁶⁵ Suad el-Hakîm, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, s. 485.

Ebu Said Harraz (ö. 277/890) der ki: “Kalbiyle Allah Teâlâ’yı müşahede eden ondan başkasını düşünmez. Allah’ın azameti karşısında her şey yok olur ve gaybet halinde kulun kalbinde Allah dışında hiçbir şeyin izi dahi kalmaz.” Serrac’a göre ise “Müşahede, yüce bir haldir. Kesin bilgi ve hakikatlerin çoğalmasının meydana getirdiği bir ışıltıdır. O da yakın halini gerektirir.”³⁶⁶

Hallâc-ı Mansûr, gözle müşahede edilebilen her şeyden ilâhî Hakikat’in zuhur ettiğinin ve gözle görülebilen her şeyden parladığını belirtmiştir. Bunun için “İçinde Tanrı’yı görmediğim hiçbir şey görmüyorum.” demiştir.³⁶⁷

Şeyh Mahmud, şiirinde yeryüzüne ibret nazarıyla bakmış, Allahu Teâlâ’nın yarattıkları üzerine düşünmüş, müşahede halini yaşamış ve bu duyguyu en güzel şekilde şu dizelerle ifade etmiştir:

تفكر في رياض الأرض وأنظر
إلى آثار ماصنع المليك

عيون من لجين شاخصات
بأخداق من الذهب السبيك

على قضب الزبرجد شاهدات
بأن الله ليس له شريك

وأن محمدا عبد رسول
إلى الثقلين أرسله المليك³⁶⁸

³⁶⁶ Serrâc, *el-Lüma İslam Tasavvufu*, s. 65-66.

³⁶⁷ Hallâc-ı Mansûr, gözle müşahede edilebilen her şeyden ilâhî Hakikat’in zuhur ettiğinin ve gözle görülebilen her şeyden parladığını bu dizelerle ifade etmiştir:

“Güneş ne doğar ne batar
Sen’i gönlümde hissetmeden.
İnsanlarla konuşmaya başlamam,
Sözümü Sen’in adınla bitirmeden.
Yansam bile bir yudum su içmem,
Bardakta Sen’in suretini görmeden.

Ne kederli, ne mutlu bir soluk almam,
Sen’in adını anmadan.

Sen’in olmadığın bir yer var mı ki
Sen’i aramak için göğe çıkıyorlar

Açıkça Sana baktıklarını görüyorsun

Lâkin, onlar kör, Sen’i göremiyorlar. “Bkz. Annemarie Schimmel, *Hallaç “Kurtarın Beni Tanrı’dan”*, s. 54.

³⁶⁸ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl’e ait şiir mecmuası içerisinde), mahtut, v. 15b.

*“Tefekkür et yeryüzüne
Bak ilahın yarattıklarına*

*Nergis açık gümüşten göz
Erimiş altın gibi olur*

*Zebercet gibi boyda durur
Allahtan başka bir ilah olmadığını*

*Muhammed'in Allah'ın kulu olduğunu söylüyor
Melik olan Allah, onu cin ve şeytanlara gönderdi.”*

Şeyh Mahmud, kalbiyle müşahede etmiş, kalp gözüyle yaratılanlarda Hakk'ın varlığının kudretini ve Allah'ın tevhidini görmüştür.

4.11. Cezbe

Cezbe, sözlükte: “Çekmek, çekim” anlamına gelir.³⁶⁹ Cezbe, tasavvufta literatüründe "Hakk'ın kulu kendine çekmesi ve aniden onu yüce huzuruna yükseltmesi anlamına gelmektedir. Cezbe esnasında kul ruhu ile hakikat özüne ulaşır. Allah'ın dışındaki her şeyi kalbinden çıkararak kendinden geçer ve kulluğundan habersiz bir duruma gelir.³⁷⁰ Meczup ise kelimesi tasavvuf bir daha kendine gelmemek üzere Allah'ın aniden kendine çektiği ve dost edindiği daimi surette huzurunda bulundurduğu velileri tanımlamak için ifade edilmiştir.³⁷¹ Sûfiler," *Allah dilediğini kendisine çeker.*"³⁷² mealindeki ayeti cezbeyle delil sayarlar.

Serrac'a göre ise cezbe, çekiş ve çekmek manasındadır. Allah'ın kulu kendi yanına çekmesidir. Cezbe Hakk'ın kula bir ihsanı olduğundan kulun elinde olan bir durum değildir. Allah'ın sevdiği kulunun kalbinden perdeyi kaldırıp kesbi olmadan yakın nuru ile zorlanmada manevi makamlara ulaşmasıdır. Böyle bir cezbe kulda istikamet arzusu doğurarak bela ve musibetlere karşı sabretme gücünü verir. Kul ruhi

³⁶⁹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 185.

³⁷⁰ Hasan Kâmil Yılmaz, “Cezbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, c. 7, s. 504.

³⁷¹ Süleyman Uludağ, “Meczup”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. 28, s. 285.

³⁷² Şuara, 42/13

cezbe ile hakikatin özüne ulaşır. Allah'ın dışındaki her şeyi kalbinden çıkararak kendinden geçer.³⁷³

Şeyh Mahmud bu manevi hali amel ettiği esnada yaşamış, yaşadığı cezbe halini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ata binerek Demirci'den Bitlis'e giderken, atın yere basan her toynağından Allah sesini duyuyordum. Bu halden aldığım lezzetten olacak ki kendimi birden Bitlis'e varmış gördüm. Bu yolculuktan aklımda kalan tek şey, bu halin lezzeti idi. Bendeki bu hal Hazret'in (k.s) tasarruf gücünden kaynaklanıyordu.”³⁷⁴

Cezbe halinde olan Şeyh Mahmud, kalbinde meydana gelen duygu seline kapılmış, kendinden geçmiş, atın yere basan her toynağından Allah sesini duymuştur.

4.12. Rıza

Rıza, sözlükte “Hoşnutluk” anlamına gelir.³⁷⁵ Rızâ kavramı, tasavvufî hayatın en temel kavramlarından biridir. Kur'an'da ve hadislerde rızâ kavramı üzerinde sıklıkla durulmuş, müminler Allah'ın rızâsını kazanmaya yönlendirilmiş, rızâ makamına ulaşmanın en önemli gaye olduğu ifade edilmiştir.³⁷⁶

Rıza'nın fazileti hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de Allah buyuruyor ki: “*Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuştur.*”³⁷⁷ “*İyiliğin karşılığı iyilikten başka bir şey olabilir mi?*”³⁷⁸ iyiliğin sonu Allah'ın kulundan razı olmasıdır; bu da kulun Allah'tan razı olmasının mükâfatıdır: Yüce Allah, buyuruyor ki “Allah erkek kadın müminlerin içinde ebedi kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve adn cennetinde güzel meskenler vadetti. Allah'ın rızası hepsinden büyüktür.”³⁷⁹ Görülüyor ki Allah'ın rızası adn cennetlerinden üstün tutulmuştur.³⁸⁰

Sûfiler rıza konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir: Cüneyd-i Bağdâdî “Rıza kulun iradesini terk etmesidir.” derken Haris Muhasibi (ö. 243/857) “Rıza ilahi irade ve hükmünü yerine getirirken kalbin huzur ve sükûnet bulmasıdır.” demiştir.

³⁷³ Serrâc, *el-Lüma İslam Tasavvufu*, s. 520.

³⁷⁴ Korkusuz, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, s. 282.

³⁷⁵ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 267.

³⁷⁶ Süleyman Uludağ, “Rızâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 56.

³⁷⁷ Beyyine, 98/ 8.

³⁷⁸ Rahman, 55/60.

³⁷⁹ Tevbe, 9/72.

³⁸⁰ Gazalî, *Mukâşefetü'l Kulub*, s.434.

Zunnûn ise “Rıza kaderin hükmü karşısında kalbin neşe içinde olmasıdır.” şeklinde tanımlamıştır.³⁸¹

Şeyhler derler ki: Rıza, Allah'ın en büyük kapısıdır. Bununla kastedilen şudur: Şüphesiz ki kendisine rıza ikram olunan bir kimse en mükemmel rahatlığa erişmiş ve en yüce derecede Allah'a yakınlığa mazhar olmuştur. Abdülvahid bin Zeyd şöyle demiştir: “Rıza Allah'ın en muazzam kapısı ve dünyanın da cennetidir.”³⁸² Allah'ı müşahede etmekten üstün bir derece yoktur. Müminlerin Allah'ın rızasını dilemeleri onun cemalini devam üzere müşahede sebep olduğu sebebiyledir: Onlar Allah'ı müşade etmenin nimetine erince onu en güzel arzu olarak değerlendirmişler ve ne diledikleri sorulunca sadece bu durumu devamını istemişlerdir. Allah'ın rızasının perdelerin kalkışına sebep teşkil edeceğini farkında olmuşlardır.³⁸³ Allah'ın rızası hususunda:

Adamın biri bir meczuba: “Cehennemi mi istersin, cenneti mi?” diye bir mektup yazar. Meczup: “Bu işi benden sorma. Allah bana neyi lâıyk görürse benim için o makbuldür.” diye cevap verir.”³⁸⁴

Şeyh Mahmud, kulun her daim kaderine razı gelmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁸⁵ Şiirinde bu hususu şu şekilde dile getirmiştir:

رضينا قسمة الجبار فينا   لنا دين وللناس كماله

فديننا لا يزال يربو فينا   وكما لهم ستره غدا يزال

جميل الصبر منبع كل خير   فعسى يعقبها البلية الزوال³⁸⁶

“Cebbâr olan Allah'ın bizim için taksimine gönülden razı olduk

Bir dinimiz var ve o, insanlar için mükemmel

³⁸¹ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s.152.

³⁸² Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risaletu'l-Kuşeyriyye*, s. 276.

³⁸³ Gazalî, *Mûkaşefetü'l Kulub*, s.434.

³⁸⁴ Sadi Şirazi, *Bostan*, çev. Hikmet İlaydın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967, s. 159.

³⁸⁵ Şeyh Mahmud Zokaydî, *“Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsnî's-suhbe”*, v. 30.

³⁸⁶ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl'e ait şiir mecmuası içerisinde), mahtut, v.1 4a.

*O dinimiz ki içimizde sürekli geliyor
Ve göreceksin ki onun mükemmelliği yarın da devam edecek*

*Sabrın güzeli her hayrın kaynağıdır
Ve umarım ki musibetlerin sonu yok oluştursun.”*

Şeyh Mahmud, Rabbinin taksimatına razı olmuş ve Allah'ın rızası üzerine yaşamış güzel sabrı her iyiliğin kaynağı olarak görmüştür.

Tasavvuf erbabı, tevazu içinde sürdürülecek Allah'ın rızasını kazanıp izzetli bir hayat içinde yaşamayı lüks içinde geçirilecek zilletli bir hayata tercih etmişlerdir. Aynı şekilde izzetli mevzi zilletli hayata tercih etmişlerdir. Şeyh Mahmud bu hususu şu dizelerle dile getirmiştir:

بالعز ناولني كأس الحنظل

"لا يتسقني كأس الحياة بذلة

وجهنم بالعز فخر منزل"³⁸⁷

كأس الحياة بذلة كجهنم

“Hayat bardağını zilletle içirme bana!

Hanzal suyunu izzetle sun bana

Hayat kadehi zilletle cehennem gibi

İzzetle cehennem ise övgü yeri.”

Şeyh Mahmud, Allah'ın razı olduğu izzetli bir hayatı arzu etmiş, delalat için de zilletli bir hayatı cehenneme benzetmiştir.

4.13. Âdâb-ı Muâşeret ve Sosyal Münasebetler

Şeyh Mahmûd Zokaydî'nin “*Kitâb Âdâbi'l-Hukûk ve Hüsni's-Suhbe*” adlı eserinde âdâb-ı muâşeret ile ilgili görüşleri bu başlık altında tespit edilmeye çalışılmıştır. Zokaydî, zikredilen eserinde sorumluluk sahibi bireylerin çok yönlü olan sosyal rollerinde riayet etmesi gereken kurallara değinmiş, tasavvufî bir bakış açısıyla ideal insan ve erdemli bir toplumun şekillenmesini gaye edinmiştir.

³⁸⁷ Şeyh Mahmud Zokaydî, (Şeyh Fudayl'e ait şiir mecmuası içerisinde), mahtut, v. 29.

a. Allah-İnsan Arasındaki Münasebet

Şeyh Mahmud, *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinin Allah-insan arasındaki münasebet bölümünde, Allah'a karşı sohbet âdâbı konusunda şu hususlara değinmiştir:

Kul Allah'a karşı edep sahibi olmalıdır. Allah'ın emirlerine uyma hususunda aceleci olmalı, nehiyelerinden de uzak durmalıdır. Kaderine razı olmalı, her daim zikir ve tefekkür içinde olmalıdır. Batılı hakka tercih etmemeli, insanlardan değil Allah'tan ümitli olmalı ve Allah'a tevekkül etmelidir.³⁸⁸

b. İnsanlarla Münasebet

Şeyh Mahmud, *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinin insanlarla münasebet bölümünde şu tavsiyelerde bulunmuştur:

İnsanlara karşı güzel ahlaklı ol, iyi arkadaş edin, Allah'ın gazabına uğratacak davranışlardan sakın, ölü veya diri olsun kimseyi küçük görme, kibirlenme, düşmanlık yapma, insanları şikâyet etme, başkasının malını kıskanma.³⁸⁹

c. Cahillerle Münasebet

Şeyh Mahmud, *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinin cahillerle münasebet bölümünde, riâyet edilmesi gereken âdâbı şöyle sıralamıştır:

Cahillerle fazla karşılaşmamaya özen göstermeli, kem sözlerini duyamamazlıktan gelmeli, kabul edeceklerse nasihatte bulunmalı, cahillerin hatalarını affetmeli, kötülükleri için istiğfarda bulunmalı, sırt çevirenlerine dua etmeli, tevbe edenlerini sevmeli, hatalarını affetmeli ve ayıplarını gizlemelidir.³⁹⁰

d. Düşmanlarla Münasebet

Şeyh Mahmud, *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinin düşmanlarla münasebet bölümünde, dosta karşı muhabbetin yanında, yerine göre düşmana karşı da ılımlı olmak gerektiğini belirtmiş, düşmanlarla münasebet hakkında tavsiyelerde bulunmuştur.

³⁸⁸ Şeyh Mahmûd Zokaydî, "*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*", v. 30-31.

³⁸⁹ Şeyh Mahmûd Zokaydî, "*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*", v. 29.

³⁹⁰ Şeyh Mahmûd Zokaydî, "*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*", v. 28.

Şeyh Mahmud, düşmanlık yapan biriyle yolculuk yapıldığında ona güzel davranmayı, düşmanlığın ortadan kalkması için çaba sarf etmeyi tavsiye etmiştir. Ayrıca insanlara karşı kin beslemenin hiçbir yarar sağlamayacağını, affetmenin en iyi yol olduğu belirtmiştir.³⁹¹

Bu konuda Şeyh Mahmud sözlerini güçlendirmek için İmam-ı Şâfiî'nin şu düşüncelerine yer vermiştir: “Ben insanları affediyorum, kimseye karşı kin gütmüyorum, düşmanlıktan yana rahata kavuşmuşum. Düşmanlarımı görünce onlara selam veriyorum ki bana zarar vermesinler. Çok kızdığım biriyle karşılaştığımda onu görünce gülümsüyorum. Düşmanlık yapan insanlar bir hastalık misalidir. Bu hastalığın ilacı da onlara yaklaşımdır. Uzak kaldıkça daha kötü olur ve onlardan uzak durdukça az da olsa olan ahbablık da kesilir.”³⁹²

e. Eşlerin Birbirleriyle Münasebeti

Şeyh Mahmud, *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinin eserinin eşlerin birbirleriyle münasebeti bölümünde, toplumsal huzuru etkileyen önemli ve güncel konulardan biri olan eşler arasında sohbet âdâbı konusunu ayet ve hadisler bağlamında açıklamıştır. Eşlerin birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarını şu şekilde sıralamıştır.

Erkek evlendiğinde düğün merasimi düzenleyip düğün masrafını üstlenmeli, hanımına güzel ahlakla muamele etmeli, espirili olmalı, hanımının gönlünü hoşnut etmelidir. Erkek, kötü ahlaklı hanımına karşı sabır göstermeli, hanımı hakkında su-i zanda bulunmamalı, kız çocuk doğurduğunda hüznlenerek hanımını üzmemelidir. Hanımı ise eşine karşı itaatkâr olmalı, eşinin izni olmadan nafîle oruç tutmamalı, eşine ait olan maldan bir şey vermek isterse eşinden izin almalı, ev işlerini minnet etmeden yapmalı, çocuklarını sürekli şikayet etmemelidir.

Şeyh Mahmud, neslin bekası hususuna ve çocuk terbiyesi gibi çeşitli konulara değinmiştir. Evlilikte iyi geçinme yollarını zikretmiştir. Bununla birlikte özürlü kadınlara nasıl davranılacağı ve kadına iftira atmanın günah olduğu konularını işlemiştir. Eşler arasında anlaşmazlık çıktığında bunun üstesinden nasıl gelineceği

³⁹¹ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*”, v. 27.

³⁹² Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*”, v. 28.

konusunda detaylı çözüm yollarına yer vermiştir.³⁹³ Bunların yanı sıra nikâh ve talakla ilgili hususlardan kısaca bahsetmiştir.³⁹⁴

f. Çocuklar ile Ebeveyn Arasında Münasebet

Şeyh Mahmud, *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinin çocuklar ile ebeveyn arasında münasebet bölümünde, ebeveyn ve çocukların karşılıklı hak ve sorumluluklarına yer vererek görüşlerini ayet ve hadislerle desteklemeye çalışmıştır. Anne ve babaya şefkatli davranmak gerekliliğiyle alakalı konuları ayetler bağlamında işlenmiştir.³⁹⁵ Ebeveyn ve çocukların karşılıklı hak ve sorumluluklarını şöyle sıralamıştır:

Ebeveyn, çocuklarıyla sevgi bağı kurmalı, çocukların da ebeveyine karşı saygılı olmalı, onlara karşı sorumluluklarını yerine getirmelidir. Bu sorumlulukların başlıcaları; doğumlarının yedinci gününde çocukları için akika kurbanı kesmeli, kendilerine güzel isimler koymalı, çocuklara eşit davranmalı, aralarında fark gözetmemeli ve onların terbiyelerini güzel vermelidir. Çocuk ise ebeveynine karşı son derece yumuşak olmalı, ebeveynin rızasını almaya gayret sarf etmeli, ebeveyne karşı itaatkâr olmalıdır.³⁹⁶

g. Kardeş ve Arkadaşlarla Münasebet

Şeyh Mahmud, *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eserinin eserinin kardeş ve arkadaşlarla münasebet bölümünde, arkadaş seçimi hususunda; arkadaş tercihi konusu ve arkadaş seçerken bu seçimi Allah'ın rızasını gözeterek yapılması gerektiğini belirtmiş ve şu tavsiyelerde bulunmuştur:³⁹⁷

Mümin, mümin kardeşinin hakkını gözetmeli ve uygun davranışlarda bulunmalıdır. Ayrıca Konuşma âdâbına dikkat etmeli, konuşan kimsenin sözünü kesmemelidir, konuşmak için müsaade istemelidir. Kardeşi bir hata yaptığında tatlı ve güzel söylemlerle hatasını belirtilmelidir. Ayrıca bir mecliste bulunan kişi esneme, burun temizliği yapma gibi davranışlardan kaçınmalıdır.³⁹⁸ Fasık ve yoldan çıkmış bir kimseyle arkadaşlık kurulmamalı, yalancı kimse ile arkadaşlık

³⁹³ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*”, v. 21-23.

³⁹⁴ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*”, v. 24.

³⁹⁵ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*”, v. 4.

³⁹⁶ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*”, v. 4-5-6

³⁹⁷ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*”, v. 12.

³⁹⁸ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi'l-hukûk ve hüsni's-suhbe*”, v. 17-18.

kurulmamalıdır. Şeyh Mahmud, yalancı kişinin davranışının nasıl olduğu ve bu davranışa sahip kişileri iyileştirme yollarının neler olduğuna kısaca değinmiştir. Nasihat ve nasihatın önemine dikkat çekmiştir.³⁹⁹

Şeyh Mahmud, birlik ve beraberliğin önemini, takva rabitasını, Allah için sevmek ve Allah'ın ipine sımsıkı sarılmak gerektiğini hadisi şerifler bağlamında işlenmiştir. Allah'ın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıf hadisi ve bu konuyla ilgili başka hadislerle değinmiştir.⁴⁰⁰ Şeyh Mahmud, yakın bir arkadaşın doğruyu fark edebilmesi için onu ikna etme yollarını ve onun sevdiği şeyleri vesile kılarak yakınlaşmak gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca yetimin mallarına tasallut edilmemesi, haksız yere mal elde edilmemesi gibi konulara da dikkat çekmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁹ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi’l-hukûk ve hüsni’s-suhbe*”, v. 13-14-15.

⁴⁰⁰ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi’l-hukûk ve hüsni’s-suhbe*”, v. 9-10

⁴⁰¹ Şeyh Mahmûd Zokaydî, “*Kitâbu âdâbi’l-hukûk ve hüsni’s-suhbe*”, v. 11.

SONUÇ

Şeyh Mahmud Zokaydî, Nakşibendi tarikatının Halidîyye koluna mensup âlim ve şair bir sûfidir. Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yaşamıştır. Şeyh Mahmud; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden değişen insanların kimlik bunalımı yaşadığı zorlu bir döneme tanıklık etmiştir. Şeyh Mahmud'un sancılı dönemde yaşananları yazması ve yazdığı eserleri, günümüz insanlarına miras bırakması bu değişim konusunda bizi aydınlatmıştır.

Şeyh Mahmud, ilk tasavvuf eğitimini babası Şeyh Abdulkahhar'dan almıştır. Şeyh Mahmud, babasının vefatından sonra tasavvuf eğitimini tamamlamak için bir müşid-i kâmil arayışına girmiştir. Şeyh Mahmud, yaptığı araştırmalar neticesinde Nakşibendi Şeyhi Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî'nin oğlu olan "Hazret" lakaplı Şeyh Muhammed Diyauddin'e intisap etmiştir.

Şeyh Mahmud, medrese tekke ve zaviyelerin kapatıldığı zorlu dönemlerde bütün olumsuz şartlara rağmen ömrünü İslami ilimlere adanmış bir mutasavvıftır. İçinde bulunduğu zor şartlara rağmen talebe yetiştirmekten geri durmamış, ömrünü irşat ve İslam'ı tebliğ etmekle geçirmiştir. Şeyh Mahmud, kur'ân ve sünnet ışığında yaşamış, hayatı boyunca bid'atlerle mücadele etmiştir. İhlâslı olmuş, riya ve gösterişten uzak durmuştur. Ömrü boyunca tüm gayretini insanların hidayet bulmaları, yanlış görüp doğru yola girmeleri için harcamıştır. Zorlu dönemlerde bile Şeyh Mahmud, tasavvufî hizmetlerini yürütmekten vazgeçmemiş ve devamlı olarak bulunduğu konumu korumayı başarmıştır.

Şeyh Mahmud, şahsiyet olarak güzel bir ahlaka bir o kadar da vefakâr bir kişiliğe sahip olmuştur. O, içinde bulunduğu toplumun insanlarını benimsemiştir, hayatı boyunca onlara dini inanç ve ibadetler konusunda nasıl faydalı olabilirim düşüncesini amaç edinmiştir. Bunun kanıtı olarak; Şeyh Mahmud'un yazdığı kitaplar, İslam'ı irşat edip birçok insanın Müslümanlığı seçmesine vesile olması ve

insanlar arasındaki anlaşmazlıkları gidermesi gösterilebilir. Kısacası Şeyh Mahmud, hayatı boyunca maddi ve manevi tüm imkânlarını insanlar için seferber etmiştir.

Şeyh Mahmud, öğrenci yetiştirdiği gibi muhtelif alanlarda kitaplar yazmış, ilmîyle amel eden bir âlim olmuştur. Şeyh Mahmud manevi hastalıkları iyileştirmenin yollarını arayan, toplumsal sorunlara duyarsız kalmayan bir mutasavvıf olmuştur. Ayrıca İslami ilimlere vakıf olduğundan insanların dini ve ahkâma yönelik sorunlarını çözüme kavuşturabilmiştir.

Şeyh Mahmud, tasavvufa dair müstakil bir eser yazmamıştır fakat farklı eserlerinde tasavvufa dair meseleleri ele almış, talebeleri başta olmak üzere birçok kesim bu eserlerinden istifade etmiştir. *Kitâbu Âdâbi'l-Hukûki ve Hüsni's-Suhbe* adlı eseri içerik bakımından her dönem için güncel bir konu olan adap ve muâşeret konularını içeren bir eser olduğu için dikkatleri çekmiştir. Bu eser bağlamında sohbet âdâbı, müşîdin ve müridin karşılıklı sorumlulukları, görevleri, çocuklar ve ebeveyn arasında sohbet âdâbı, eşler arasında sohbet âdâbı gibi önemli konulara değinmiştir. Yine, *Ed-Dâ Ve'd-Devâ* adlı eserinde, İslam tasavvufunun önemli meselelerinden biri olan gerçek ve sahte (müteşeyyih) şeyhlerin taşıdığı vasıfları, halk arasındaki bazı hurafeleri ele almıştır. Ayrıca muhtevası geniş olduğu için nadide bir eser olma özelliği taşımaktadır. Şeyh Mahmud çok büyük tecrübelerin ürünü, tasavvufî hallerin ve merhalelerin içsel yansıması olan şiirleriyle de dikkatleri celp etmiştir.

Şeyh Mahmud'un birbirinden değerli talebeleri Türkiye'nin başta Doğu ve Güneydoğu illerinde olmak üzere ülkenin birçok yerinde hizmet etmiştir. Günümüzde de talebeleri, bunların yetiştirdiği talebeler dine hizmet etmektedirler. Şeyh Mahmud Zokaydî ve kardeşleri kendi dönemlerinde, oğulları ve torunları ise kendi dönemlerinde kendilerine intikal eden medrese ve dergâh geleneğinden ödün vermemişler, günümüzde de bu faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

Adak, Abdurrahman, “Şeyh Cüneyd-i Zokaydî ve Mahtut Bir Şiir Mecmuası”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, c. 1, S. 1, Nisan 2019, s. 133-135.

Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Çağrı Yayınları, c. 5, İstanbul 1992.

Akay, Sedat, *Belgelerle Siirt'in Manevi Dinamikleri Âlimleri ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayıncılık, Siirt 2020.

Algar, Hamid, “Nakşibendiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.32, Ankara 2006.

Alperen, Abdullah, “Türkiye'de Kimlik arayışları ve İslam” *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt.8, sayı. 2, Temmuz-Aralık, 2008, s. 60-63.

Annemarie Schimmel, *Hallaç “Kurtarın Beni Tanrı'dan”*, çev. G. Ahmetcan Asena, Pan Yayıncılık, İstanbul 2009.

Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk Belgeler*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 2006.

Başaran, Selman, “el-Ezkâr” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.12, İstanbul 1995.

Baz, İbrahim, *Şeyh Asım Ohinî Birketü'l-Kelimât Fî Menâkıbi Ba'di's-sadat*, Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul 2018.

Baz, İbrahim, *Şeyh Muhammed Said Seydâ El-Cezerî ve Hâlidî-Seydâi Kolu*, İlahiyât Yayınları, Ankara 2016.

Becirman Abdusselam, *Molla Halil Ailesinin Şiirler*, 2016.

İmam-ı Rabbânî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, Çev. Hüseyin Hilmi Işık, Hakikat Kitâbevi yayınları, İstanbul 2008.

Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail, *el-Cami'us Sahih*, thk. Mustafa Dipboğa, Daru'l İbn-i Kesir, Beyrut, 1987.

Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimler ve Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi yayınları, İstanbul 2009.

Ceyhan, Semih, *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*, TDV Yayınları, Ankara 2018.

Çağırıcı, Mustafa, "Tevekkül", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.41, İstanbul 2012.

Çağırıcı, Mustafa, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.41, İstanbul 2008.

Çakır, Mehmet Saki, "Siirt'te Bir Nakşî- Hâlidî Merkezi: Zokayd Tekkesi ve Medresesi" *Artuklu Akademi*, c. 6, S. 1, 2019, s.2-13.

Demirel, Rukiye, *Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Atatürk Dönemi Uygulamaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

El-Hakîm, Suad, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2004.

Et-Tûsî Ebû Nasr Serrâc, *el-Lüma İslam Tasavvufu*, çev. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk yayınları, İstanbul 1996.

Gazalî, *Ihyâ-u Ulûmu'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir yayınları, İstanbul 2001,

Gazalî, *Mükaşefetü'l Kulub*, çev. Salih Uçan, Çelik Yayınları, İstanbul 2019.

Geylânî, Abdulkâdir, *Gunye'tüt Tâlibin*, çev. A. Farûk Meyan, Çelik Yayınevi, İstanbul 1994.

Geylânî, Abdulkâdir, *Tasavvuf ve Tarikat Âdâbı*, çev. Osman Güman, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2013

Gökcan, Mansur, Havf ve Reza (korku ve ümit) Dengesi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.16, s.2, 2016, s.171.

Günaydın, Yusuf Turan "Tasavvuf Edebiyatında Mektûbât", *Hece Dergisi*, Ankara 2006, S. 114, s. 151-155.

Güzel, Ragıp, *Osmanlı'da Manevi Hayat*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 2009.

Kalabak, Ali Yasin, “Osmanlı'nın Son Dönemin Ekonomik ve Mali Emperyalizm”, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, sayı 27, Nisan 2014, s. 308.

Kara, Mustafa, “Havf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997.

Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 2017.

Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev: Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2015.

Keçeci, Gülser, *Velîler Başbuğuşah-ı Nakşibend (Risâle-i Bahâiyye)*, Buhara Yayınları, İstanbul 2012.

Kelâbâzi, Doğuş Devrinde *Tasavvuf (Ta'arruf)*, çev: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 1979.

Kınacı, Selahaddin, *Mektûbât-ı Hazret*, Menzil Yayınları, Adıyaman 1999.

Korkusuz, Şefik, *Nehri'den Hazne'ye Meşayih'i Nakşibendi*, Kilim Matbaacılık, İstanbul 2010.

Kuşeyrî, Abdülkerim, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2017.

Lings, Martin, *Tasavvuf Nedir*, Akabe Yayınları, İstanbul 1986.

Müslim, Ebu'l Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahihî Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, Darü İhyai't Tûrasi'l Arabi, Beyrut, t.y.

Nicholson, Reynold A, *İslâm Sûfîleri (The Mystics Of Islam)*, çev. Mehmet Dağ, Kemâl Işık, Ruhi Fığlalı, Abdulkadir Şener, Rami Ayas, İsmet Kayaoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.

Nişancı, Tarık, “Bediüzzaman” *Köprü Dergisi*, 2007.

Öngören, Reşat, “Hatm-i Hâcegân” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1997.

Özgeevren, Ahmet Süreyya, *Şeyh Sait İsyanı ve İstiklâl Mahkemesi*, Temel Yayınları, İstanbul 2007.

Özköse, Kadir, “Zikir”, *Tasavvuf El Kitabı*, ed. Kadir Özköse, Grafiker Yayınları, Ankara 2014.

Reynold A. Nicholson, *İslâm Sûfileri (The Mystics Of Islam)*, çev. Mehmet Dağ, Kemâl Işık, Ruhi Fığlalı, Abdulkadir Şener, Rami Ayas, İsmet Kayaoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1978.

Sayın, Esmâ, “Tasavvuf Kültüründeki “Sabır” Kavramının Psikolojik Etkileri” Batman Üniversitesi, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, c. 1, S. 1, 2012, s. 414

Schimmel, Annemarie, *İslâmın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, Kabalcı yayınevi, 2001.

Sevgili, Abid, *Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve “ed-Dâ ve’d-Devâ” Adlı Eseri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2011.

Sevgili, Fudayl, *Menâkibu’l-vâlidî’l-üstad eş-Şeyh Mahmud Zokaydî ve’l cedd eş-Şeyh Abdulkahhar*, el yazma, 1400/1980.

Sevgili, Hamit, “Kitâbu Âdâbi’l-Hukûki ve Hüsni’s-Suhbe” Adlı Eseri Bağlamında Âdâb-ı Muâşeret ile İlgili Görüşleri”, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 10, Aralık 2017, s. 608-609.

Sevgili, Hamit, “Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî ve “İzâletü’ş- Şübeh fi- Tezkiyeti’l- Lûhum fi’l-İslâm” Adlı Eseri” *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 3, S. 2, 2016, s. 52-55.

Sevgili, M. Macit, “Şeyh Mahmud Zokaydî’nin Antalya Sürgün Hatıraları”, *İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.

Sevgili, M. Macit, “Zokayd Medresesi ve Tekkesinin Veysel Karani Yöresindeki Etkileri”, *Uluslararası Veysel Karani ve Manevi Kültür Mirasımız Sempozyumu*, (20-21 Mayıs), 2011 Siirt, ed. Mehmet Bilen ve Şevki Efe, Matser Basım Yayım, Ankara 2012.

Sühreverdî, Şihâbuddin, *Gerçek Tasavvuf Avârifü’l Meârif*, çev. Dilâver Selvi, Semerkand yayınları, İstanbul 2010.

Şimşek, Vahdettin, “Tasavvufî Manada “Amel” Nedir?” *Gülzar-ı Hâcegan Dergisi*, S. 136, Nisan 2019, s. 1.

Şirazi, Sadi, *Bostan*, çev. Hikmet İlaydın, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1967.

Tâgî, Abdurrahman, *Şeyh Abdurrahman-ı Tâgî'nin (k.s) Mektupları*, çev. Ahmed Yıldırım, Enbiya Yıldırım, Umran Yayınları, İstanbul 1995.

Taşğın, Ahmet, “Yezîdiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 43, İstanbul 2013.

Tokgöz, Erdinç, “Birinci Dünya Savaşında Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler”, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 7, S. 13, Ocak 2018, s. 24.

Topaloğlu, Bekir “Tevbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 41, İstanbul 2008.

Toprak, M. Faruk “Mersiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 29, Ankara 2004.

Tosun, Necdet, “Nakşibendiyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 32, Ankara 2006.

Uludağ, Süleyman, “Âdâbü'l mürîd' *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1998.

Uludağ, Süleyman, “Hâlidîyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 15, İstanbul 1997.

Uludağ, Süleyman, “Keramet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 25, Ankara 2002.

Uludağ, Süleyman, “Meczub” *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, c. 28, Ankara 2003.

Uludağ, Süleyman, “Müşâhede”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 32, İstanbul 2006.

Uludağ, Süleyman, “Reca”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 34, İstanbul 2007.

Uludağ, Süleyman, “Rızâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 35, İstanbul 2008.

Uludağ, Süleyman, “Tevekkül”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 41, İstanbul 2012.

Uludağ, Süleyman, “Uzlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 42, İstanbul 2012.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.

Üngören, Reşat, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 44, İstanbul 2013.

Yesevi, Hoca Ahmed, *Divan-ı Hikmet*, çev. Ahmet Eğilmez (Rıdvanoğlu), Sağlam Yayınevi, İstanbul 2019.

Yıldırım, Kadri, *Kürt Medrese ve Âlimleri*, Avesta Yayıncılık, c. 2, İstanbul 2018.

Yılmaz, Hasan Kâmil, “Cezbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1993.

Yılmaz, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yayınları, İstanbul 2015.

Zokaydî, Şeyh Mahmud, *ed-Dâ ve 'd-Devâ*, el yazma, h.1349.

Zokaydî, Şeyh Mahmud, (Şeyh Fudayl Şiir Mecmuası içerisinde) mahtut.

Zokaydî, Şeyh Mahmud, *es-Seyâhatu ilâ Haleb ve Beyrut*, el yazma, 5 Aralık 1922.

Zokaydî, Şeyh Mahmud, *et-Teb'îd ilâ Antalya ve's-Seyâha fî Diyâri'l-İslâm*, el yazma, h. 1343, m.1925.

Zokaydî, Şeyh Mahmud, *Kitâb Âdâbi'l- Hukûk ve Hüsni's Suhbe*, el yazma, h.1349.

Zokaydî, Şeyh Mahmud, *Risaletün bi't-Teleffüzi bi' bi'd-Dâd ve't-Tâ*, el yazma, 1352.

MÜLAKATLAR

Abid Sevgili (Şeyh Mahmud'un üçüncü kuşaktan torunu) ile yapılan görüşme 04.01.2021.

M. Macit Sevgili (Şeyh Mahmud'un üçüncü kuşaktan torunu) ile yapılan görüşme 04.01.2021.

Nurulhuda Artuç (Şeyh Selim Sevgili'nin kızı) ile yapılan görüşme 04.01.2021.

Sıbğatullah Sevgili (Şeyh Mahmud'un torunu) ile evinde yapılan görüşme. (07.03.2020).

EKLER

EK-1: Şeyh Muhammed Diyaüddin'in, Şeyh Mahmud'a gönderdiği mühürlü mektup.

EK-2: Şeyh Mahmud Zokaydî ve çocuklarının Antalya'da çektikleri bir fotoğraf.

EK-3 Nutuk'ta yer alan ve Mustafa Kemal imzasıyla Şeyh Mahmud Zokaydî'ye hitaben yazılmış mektup.

Ek-4: Şeyh Mahmud Zokaydî'ye ait fotoğraf (d. 1887-ö. 1945).

EK-5: Şeyh Mahmud Zokaydî'ye ait fotoğraf (d. 1887-ö. 1945)

EK-6: Şeyh Mahmud Hacı Muhammed ve Beyrutlu biri. Oğlu Molla Ahmed'i tedavi için götürdüğü Beyrut'tan bir hatıra 1915.

EK-7: Şeyh Abdülkahhar Zokaydî'nin mezarı.

EK-8: Şeyh Mahmud Zokaydî'nin mezarı.

EKLER

EK-1: Şeyh Muhammed Diyauddin'in Şeyh Mahmud'a gönderdiği mühürlü mektup.

EK-2: Şeyh Mahmud Zokaydî ve çocuklarının Antalya'da çektikleri bir fotoğraf.

- ۳۸ -

وٲتة ٥١

١٣ المئرس ١٣٣٥

شٲخ محمود الهئى هفر نقرته

لضائلو الهئم .

مقام معلاى خلائه و سلطنت هئابه اولان رواعط حقيقلرى و وطن هرزمز هئته كه هلائه الهبلرى جهائك معلوم ر اسلبدر . حرب مومبئك معكوس نئجهسى دشمنلر مزه چوق فرسئلر بخش اهلديكئدن مئاركه دن برى دون ، ملت و وطنر هئته رواكوردون نجاوز و هئبلر هئر قابل نعمل و قبول درجه به واصل اولئسئدر . خلائه و سلطنتك اضهلانته و وطنرك ارنى آهالرى آئنده چكئتمئسه و ملترك ازمنبلره اسبر اولئسه رضا كوسئره بك هئج بر مسلمان قصور اهلدهئسز . دشمنلر مزك هر طرفه كه نشئلرى هئب وطنك پارچه لائمسى و ملترك اسبر اولئسى قائلرته معظوفئدر . ملتدن قوت آلاميان واسبر وضئمتئده وئئال حكومت مركزه بهروردن بشئد برهئى كوسئره مئكه در .

ملتك بكوچود اوله رق قوت و لدرتى جهاه كوسئره سئدن بشئه چاره خلاص و هئقه استمداد قله مشدر . بو هئبه نئادرلرى رسى مقام و صفئتك هئلوتئى كوردوكئدن درحال ملتك سكرئدن استغنا اهلده رك وطن و ملترك خلاص نامه ندر ملتبه برابر و ملتك ائچئده چالئشه لرار و ردم . ذات قائلرى كهى لداكار ، و هئرور دئندا شلر لك باء برابر چالئشه بئكزه مسلمئم . بوردفه ارنرورم لوزنه سئجه قرر ائتدئرلن بئئاشامه و نظامنامه لر دن هئدم اهلديوردم . او حوالجه توسع و قويه تشكيلان ضئمتئده صرف مقدرت بوردلئسى رحا بدم . بئئئده سبواسئده استناد اهلده بك اولان حموى بر لوزنه اهلده دعا نلع و لئلى نئابج الهه اهلده بئك هئمه سزدر . او حوالده ائكلزلك مغل نئبئائك اوكت بئلمسى بئز باده لار ائدر . جناب جن جهئمه ، ووقئلر احسان بوردسون . كوزل بئكزدن او بزم الهئم .

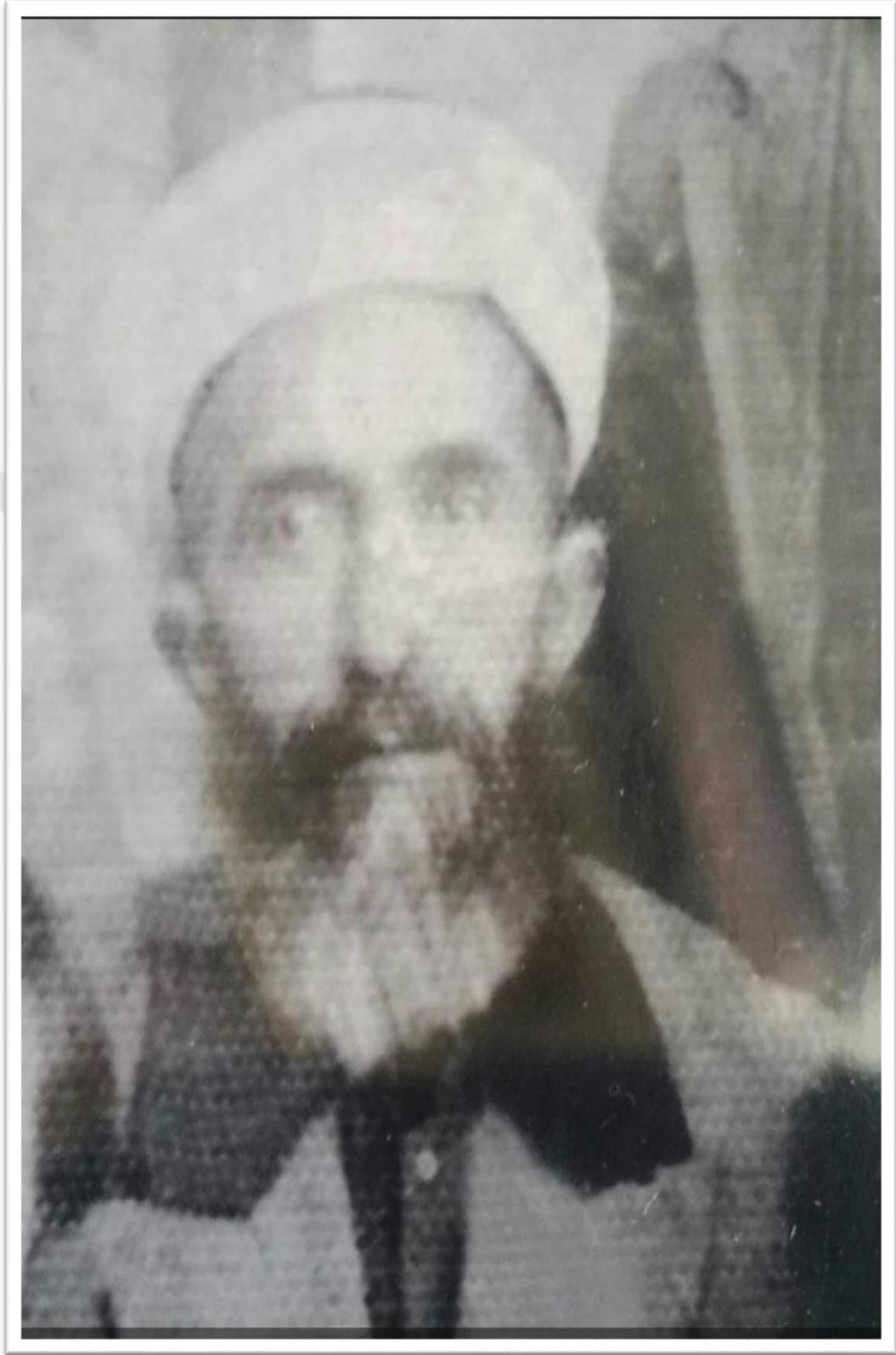
ساجى اوچئى اردو مئقئى

مصطفى كمال

EK-3 Nutuk'ta yer alan ve Mustafa Kemal imzasıyla Şeyh Mahmud Zokaydî'ye hitaben yazılmış mektub'un sureti.

EK-4: Şeyh Mahmud Zokaydî'ye ait fotoğraf (d. 1887-ö. 1945).

EK-5: Şeyh Mahmud Zokaydî'ye ait fotoğraf (d. 1887-ö. 1945).

EK-6 Şeyh Mahmud, Hacı Muhammed ve Beyrutlu biri. Oğlu Molla Ahmed'i tedavi için götürdüğü Beyrut'tan bir hatıra 1915.

Ek-7: Şeyh Abdulkahhar'ın mezarı.

EK-8: Şeyh Mahmud Zokaydî'nin mezarı.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Büşra CEYLAN

Uyruğu: T.C

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lise	Batman Anadolu İmam Hatip Lisesi	2012
Lisans	Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	2017

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Kurum	Görev
2020	Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğü	Öğretmen
2021	Batman İl Milli Eğitim Müdürlüğü	Öğretmen

YABANCI DİL: Arapça, Farsça.